

KÖZIGAZGATÁSTUDOMÁNY

SZERKESZTI

MAGYARY ZOLTÁN

A posztindusztriális állami fejlődés hatása bíróságaink szervezetére

SZILVAY GÉZA

Erekly István munkái

* * *

Adalékok a magyar városok háztartási statisztikájához

RUISZ REZSŐ

Rádióhullámok a tanyai közigazgatás szolgálatában

NAGY GYÖRGY

Tudomány és élet

Előléptetési rendszerünk kérdései (Bóné Géza) — A közigazgatás és az államcél viszonya (Lovász János).

K I A D J A A

MAGYAR KÖZIGAZGATÁSTUDOMÁNYI INTÉZET

B U D A P E S T

1 9 4 4

Kettős szám, ára 4.— P.

KÖZIGAZGATÁSTUDOMÁNY

MEGJELENIK ÉVENKINT TIZSZER.

SZERKESZTŐSÉG ÉS KIADÓHIVATAL: MAGYAR KÖZIGAZGATÁSTUDOMÁNYI INTÉZET, BUDAPEST, IV., PÁZMÁNY PÉTER-TÉR 1.

I. EMELET, 116. SZ. — TELEFON: 184—623.

TARTALOM:

A posztindusztriális állami fejlődés hatása bíróságaink szervezetére	SZILVAY GÉZA	137
Ereky István munkái	* * *	156
Adalékok a magyar városok háztartási statisztikájához	RUISZ REZSÓ	158
Rádióhullámok a tanyai közigazgatás szolgálatában	NAGY GYÖRGY	192
Tudomány és élet		196
Előléptetési rendszerünk kérdései (Bóné Géza) — A közigazgatás és az államm cél viszonya (Lovász János).		

E szám munkatársai:

Szilvay Géza dr., bírósági titkár. — *Ruisz Rezső* dr., a Magyar Városok Szövetsége titkára. — *Nagy György* főmérnök. — *Bóné Géza* dr., felsőházi elnöki titkár. — *Lovász János* dr., egyetemi fogalmazó, a Magyar Közigazgatástudományi Intézet tanársegéde.

A Közigazgatástudomány évi előfizetési ára 15 pengő. Jogi személyek, könyvtárak, intézetek részére évi 36 pengő. Az előfizetési ár félévi részletekben is fizethető. Postatakarékpénztári csekkszámja száma: 36.114.

Felelős kiadó: Magyary Zoltán.

DUNÁNTÚL PÉCSI EGYETEMI KÖNYVKIADÓ ÉS NYOMDA R.-T. PÉCSETT.
A nyomdáért felelős: Mészáros József igazgató.

A POSZTINDUSZTRIÁLIS ÁLLAMI FEJLŐDÉS HATÁSA BÍRÓSÁGAINK SZERVEZETÉRE.

I. Az a hatalmas fejlődés, mely az ipari forradalom után világszerte megindult, nemcsak gazdasági, társadalmi téren okozott mélyreható változásokat, hanem az államot is számos, egészen új probléma elé állította. E feladatok túlnyomórészt olyanok voltak, melyeknek megoldásához nem elég az impérium, hanem sajátos szaktudást követelnek és amelyeket ezért az állam sem tud másképen, mint azok sajátos technikája szerint megoldani. Ezért a feladatok megoldásának oroszlánrésze az állami cselekvő hatalomra, a közigazgatásra hárult, mely a megfelelő szakszervek kifejlesztése által tartott lépést az élet követelményeivel. A fejlődés méreteire jellemző, hogy pl. a magyar közigazgatás által vállalt feladatok, melyek speciális szakszervek létesítését tették szükségessé, ma az 1848. évbelinek számának kereken húszszorosát teszik ki. (Magyary: Magyar Közigazgatás). De az életviszonyok rendkívüli differenciálódása, a gazdasági élet rohamos fejlődése, az igazságszolgáltatást is számos új probléma elé állította, a helyes ítélkezés számos speciális szempont figyelembevételét tette szükségessé, s az igazságszolgáltatás itt számos ponton került érintkezésbe a közigazgatással. A megfelelő szakértő alkalmazása a Bp. és Pp. (1896 : XXXIII. t.-c.; 1911 : I. t.-c.) keretein belül igen gyakran már nem volt kielégítő és a közigazgatás szakszerveinek, mint véleményező szerveknek bevonása is szükségessé vált. Állandó bírósági szakértői, tolmácsi állások szerveztettek, ezen kívül speciális véleményező szerveket is felállítottak a bíróságok szakszerű ítélkezésének előmozdítására. (Igazságügyi orvosi tanács 1890 : XI. t.-c., igazságügyi gazdasági tanács, igazságügyi műszaki tanács 1938 : X. t.-c., 10.500/1943. I. M. sz. r., Országos Bírósági Vegyészeti Intézet, a táppénzigénylők keresőképtelensége kérdésében döntő bizottság 1932 : IV. t.-c.) egyes speciális életviszonyokból felmerülő vitás ügyek elintézésére pedig az a mód látszott legalkalmasabbnak, ha azok eldöntésénél magukat az érdekelteket, az illető élethivatást űzőket is szóhoz juttatják, részvételt biztosítva nekik magában az ítélethozatalban. Ez általában kétféle módon történik, vagy a rendes bíróságok keretein belül, ülnökökkel kiegészített tanácsok útján, vagy úgy, hogy a bíraskodást legalább első fokon az illető hivatást űzők szaktestületei által alakított kebelbeli ítélőzsűrik végzik. Más ügyeknél viszont a különlegesség csak az egyes bíróságok, illetőleg bírói tanácsok hatáskörének és illetékességének speciális megállapításában nyilatkozik meg, ott, ahol az ügyek gyors és szakszerű elintézésére ez elégséges. Mivel az életviszonyok gyors változása következtében mindig újabb és újabb problémák merülnek fel, a régiyek elvesztik aktualitásukat, a nehezkesebb legiszlativa csak a fő irányelvek

kijelölésére szorítkozhatik s az egész kérdéskomplexum részletes szabályozására a szükséges szervezeti intézkedések megtételére a minisztériumnak ad felhatalmazást. Megállapíthatjuk tehát, hogy ennek a törvényhozásnak fenntartott, bár közigazgatási jellegű kérdésnek lényegében való megoldása de facto a közigazgatás feladatát alkotja. Ertekezésemben bíróságaink hierarchikus sorrendjében tárgyalom azokat a speciális szervezeti módosulásokat, melyeket az ügyek különleges természete idézett elő. Néhány bonyolultabb esetben azonban az áttekinthetőség kedvéért, és hogy teljes képet nyújthassak, összefoglalva dolgozom fel az egész kérdéskomplexumot, kiterjeszkedve azokra a különálló bíróságokra is, melyek összetétel, fellebbvitel vagy illetékesség megállapítása révén az ügyek eldöntésénél bíróságainkkal kapcsolatba kerülnek.

II. A kir. járásbíróságok elé tartozó speciális ügyek: a munkaügyi és a társadalombiztosítási bíráskodás. A munkaügyi bíráskodást a 9.180/1920. M. E. sz. rendelet (Mbe.) szabályozza. E rendeletet utóbb módosították a 25.900/1925, 62.999/1926., és 49.1000/1930. IM. számú rendeletek. Munkaügyi bíráskodás alá tartoznak (Mbe. 1. §.) azok a perek, amelyek az ipari munkaadó (iparos és kereskedő) és a vele magánjogi szerződés alapján szolgálati viszonyban álló munkavállaló (iparos- és kereskedősegéd, tanonc, gyári munkás, a vállalatok tisztviselője, stb.) közt, úgyszintén ugyanegy üzemben szolgálati viszonyban álló ipari munkavállalók közt a szolgálati szerződésből merülnek fel. A munkaügyi bíráskodás alá eső ügyek a kir. járásbíróság, Budapesten a központi kir. járásbíróság hatáskörébe tartoznak. Az a járásbíróság, amely a társadalombiztosítási ügyekben is eljár, a munkaügyi bíráskodást a munkaadók és munkavállalók sorából kijelölt egy-egy ülnökkel megalakított háromtagú tanácsban gyakorolja. Más helyeken a járásbíróság ezekben az ügyekben is egyesbírásgként jár el, hacsak az ülnökökkel való ítélezést az igazságügy-miniszter (a kereskedelmi miniszterrel egyetértve) külön el nem rendeli. Az ülnökökkel alakult munkaügyi bíróság hatásköre ezenkívül miniszteri rendelettel a szomszédos járásbíróságok területére is kiterjeszthető. Kétségek elkerülése végett a Mbe. 2. és 3. §-a megjelöli azokat a vállalatokat, melyeknél felmerülő perekben a munkaügyi bíróság jár el és felsorolja azokat az ügyeket, melyek a rendes polgári perútra tartoznak. A bíróság ítélete elleni fellebbezést a törvényszék a rendes szabályok szerint intézi el, ülnököket nem alkalmaz. A munkaügyi bíróságoknak nincs kizárólagos illetékességük; mert a felek a pert a községi bíróság előtt is megindíthatják, ha az ügy egyébként oda tartoznék. Nagyobb jelentősége van azonban a 163.400/1932. K. M. sz. rendelet intézkedésének, mely szerint, ha valamely ipartestület kebelébe tartozó iparosok, valamint ezek alkalmazottai a munkaügyi bíráskodás alá tartozó követelésüket az illető ipartestület békéltető bírósága elé vihetik. Ez a rendelkezés amellett, hogy a bíróságokat tehermentesíti, a kellő szakszerűség biztosítása mellett nagymértékben erősíti az egy szakmához tartozók öntudatát,

összetartozásuknak, egymásra utaltságuknak érzetét s így előmozdítja egy egészséges, korporatív szellem kialakulását.

Társadalombiztosítási bírászkodás. A munkásbiztosítási bírászkodást az 1907. XIX. t. c. szerint eredetileg a rendes bíróságoktól szervezetileg is elkülönült munkásbiztosítási bíróságok végezték, melyek fellebbviteli fóruma Munkásbiztosítási Felsőbíróság volt. Az 1921. XXXI. t.-c. a vidéki munkásbiztosítási bíróságokat megszüntette, hatáskörüket egyes kijelölt járásbíróságokra ruházva át. A szervezeti elkülönülést teljesen az 1937. IV. t.-c. szüntette meg s a társadalombiztosítási bírászkodást a kijelölt járásbíróságok és a budapesti kir. ítélőtábla feladatává tette, megfelelő eljárási szabályok megalkotásával biztosítva a különleges szempontok érvényesülését. Ma a társadalombiztosítási bíróságok (1932. IV. t.-c. 1. §.): 1. Első fokon: a budapesti központi kir. járásbíróság és azok a járásbíróságok, amelyeket az igazságügyminiszter ezzel a hatáskörrel felruház. Ezeknek a hatásköre több járásbíróság, esetleg egy egész törvényszék területére is kiterjedhet. 2. Felsőfokon: a budapesti kir. ítélőtábla, mint első és végsőfokú fellebbviteli fórum (kivételesen azonban elsőfokon is eljár a törvény 9. §-ában felsorolt perenkívüli ügyekben. •Határozatai ellen azonban ekkor sincs fellebbvitel). A járásbíróságok ítélőbíróból, továbbá egy munkaadó és egy munkavállaló ülnökből álló tanácsban ítélik meg a betegségélyezési, baleseti kártalanítási, rokkantság, özvegyesség és árvaság címén járó ellátási igényt tárgyaló perekben. Egyéb ügyekben, valamint az ülnökök távolmaradása vagy eltávovozása esetében a járásbíróság társadalombiztosítási tárgyú perekben is, mint egyes bíróság jár el. A budapesti kir. ítélőtábla minden esetben elnökből és két bíróból alakult hármastanácsban ítélik meg.

III. A kir. törvényszék különleges szervei az öttagú külön tanács és az uzsorabíróság, speciális hatáskörben jár el, ezenkívül hitbizományi felügyeleti és mint cégbíróság, az eléje utalt kereskedelmi ügyekben. A cégbírósággal kapcsolatban tárgyalom a tisztességtelen verseny egyes eseteiben eljáró kamarai választott bíróságot és a kereskedelmi élet által kitermelt szakbíróságot, az áru és értéktözsdek különbíróságát.

Törvényszéki öttagú külön tanács. Az 1938. XVI. t.-c. az állam rendje és a társadalom békéje ellen irányuló legfontosabb büncselekmények elbírálására olyan bíróságot szervezett, amely a eddig működő büntetőtörvényszéktől részben eltérő szervezeti s eljárási szabályai is részben eltérőek, a nélkül azonban, hogy ez a bíróság a rendestől eltérő anyagi büntető jogszabályok alkalmazásával és a bünvádi perrendtartás elveitől merőben elütő eljárás szerint járna el. A törvény nem veszi ki a bírászkodást a rendes bíróságoknak és a hivatásos bírácoknak a kezéből. Elsőfokon a kir. ítélőtáblák székhelyén működő törvényszékek, Budapesten a kir. büntetőtörvényszék külön tanácsa jár el: felségsértés (1878 : V. t.-c.), hűtlenség (1930 : III. t.-c., 1934 : XIII. t.-c.), lázadás (1878 : V. tc.); izgatás (Btk. és 1913 : XXXIV. t.-c.) büntette és vétsége, úgyszintén az állami és társadalmi rend hatályosabb

védelméről szóló 1921:III. t.-c. rendelkezésébe ütköző, valamint a robbanószer és robbanóanyag előállításával, tartásával, és felhasználásával elkövetett bűntettek és vétségek (1934:XV. t.-c.), végül a most felsorolt bűncselekményekre vonatkozóan elkövetett bűnpártolás esetében. A törvény célja, hogy gyorsan és különös hozzáértéssel eljáró szakbírószágot teremtsen, mely nemcsak a különösen súlyos eseteket bírálja el, a rögtönítélő bírósághoz hasonlóan, hanem a most felsorolt bűncselekmények súlyosságukra való tekintet nélkül az ötös tanács hatáskörébe tartoznak. Eljár a külön tanács akkor is, ha a cselekményeket sajtó útján követték el, lévén a forradalmi mozgalmak egyik főszekőze a célzatos sajtótermékek terjesztése. Cél szerűségi megfontolás alapján terjeszti ki a törvény a külön bíróság hatáskörét a fiatal korúak által elkövetett, az állami élet biztonságát és a társadalmi rendet veszélyeztető cselekményekre. Ekkor a fiatal korúakra vonatkozó különleges anyag jogi szabályokat az ötös tanács is természetesen alkalmazza. A tanács elnökét (elnökhelyettesét), tagjait (pótagjait) a kir. ítélőtábla elnöke jelöli ki a törvényszéknek és az ítélőtábla elnöke jelöli ki a törvényszéknek és az ítélőtáblának tagjai közül. A kir. ítélőtábla tanácselnökeinek és bírának esetleges bevonása azt célozza, hogy a tanács az arra képzettségüknél és szakbeli jártasságuknál fogva legalkalmasabb bírálóból legyen összeállítható, szükséghez képest esetleg több öttagú tanács legyen alakítható s hogy ebben a nagyobb élettapasztalatokkal rendelkező, idősebb ítélőbíráknak közreműködése igénybe vehető legyen akkor is, ha azok már a kir. ítélőtábla, teljesítenek szolgálatot. Mivel az ítélőtáblának a fellebbviteli eljárásban nincs szerepük, e vegyes összeállításból nem származhatnak zavarok.

A budapesti büntető törvényszék öttagú külön tanácsa. A budapesti kir. büntető törvényszéknél szervezett öttagú külön tanács hatáskörébe tartoznak az 1940:XVIII. tc.-ben felsorolt, a magyar állam biztonságát veszélyeztető cselekmények (ezek: tiltott csapatgyűjtés, fogolyszökötés, hivatali titok megsértése, közszükségleti cikk készletének megsemmisítése, árdrágító visszaélés, tiltott útlevélhasználat és tiltott határátlépés, valamint az állam nemzetközi érdekének egyéb veszélyeztetése, (Törvény 11. §.) az egész ország területére kiterjedő illetékességgel. Ezen cselekmények büntetése már a Btk.-ban is szabályozva volt s idevonatkozó rendelkezéseit időközben több törvény is kiegészítette (1920:XV. tc., 1939:II. tc., 1939:IV. tc., 1903:VI. tc., 1939. XIV. tc.), a most folyó második világháborúval kapcsolatos rendkívüli helyzet szükségessé tette azonban az egész kérdés újbóli, hézagtalan szabályozását. A fentebb felsorolt bűncselekményekre nézve a budapesti büntető törvényszék öttagú külön tanácsának az egész ország területére kiterjedő illetékességét az a körülmény indokolja, hogy ezeket a bűncselekményeket a tapasztalat szerint a legtöbb esetben az ország fővárosában követik el. Szükségesnek látszott ezenkívül az is, hogy ezekben az ország nemzetközi helyzetét is érintő ügyekben a bíróság teljesen egyöntetű gyakorlata az egyetlen elsőfokú bírósággal biztosítva legyen.

Uzsorabíróság. Az uzsorabíróság szervezetét és eljárását az 1920:XV. tc. alapján kiadott 5.950/1920. M. E. sz. rendelet szabályozza (módosítják és kiegészítik a 310/1937. M. E. sz. r., 70/70/1941. M. E., 9.060/1941. M. E. sz. 3170/1945 M. E. rendelet). Az 1920. évi rendelet szerint uzsorabíróságot kell alakítani minden kir. törvényszéknél, amelynek büntető hatásköre van, ezenkívül minden olyan nagyobb kir. járásbíróságnál, amelynél a visszaélések jelentékeny száma vagy más fontos ok miatt szükség van. A járásbíróságnál szervezett uzsorabíróságok működése a 9.060/1941. M. E. sz. rendelet szerint 1941 december 31.-vel megszűnt és hatáskörük az illetékes kir. törvényszékeknél működő uzsorabíróságok hatáskörébe ment át.

Az uzsorabíróság jár el az árdragító visszaélések (1920:XV. tc.), külföldi fizetési eszközökkel elkövetett visszaélések (1931:XXXII. tc.), a közellátást veszélyeztető bűncselekmények 1940:XVIII. tc., (1941:X. tc.) esetében. Az uzsorabíróság háromtagú tanácsban, vagy mint egyesbíró jár el. A tanács elnöke és egy tagja ítélőbíró (bírói tagok), a tanácsnak harmadik tagja az őstermelés vagy az ipar vagy a kereskedelem képviselői köréből behívott szakférfiú (ülnök). Az uzsorabíróság elnökét, elnökhelyettesét és bírói tagjait az ítélőtábla elnöke jelöli ki, az ítélőtábla kerületéhez tartozó kir. törvényszékek ítélőbírái sorából. A közvádlo tennivalóit a kir. főügyész által a kerületéhez tartozó kir. ügyészségek tagjai közül kijelölt kir. ügyész látja el. Az ülnököket az őstermeléssel foglalkozó szakférfiak köréből az uzsorabíróság székhelye szerint illetékes mezőgazdasági kamara, az iparral és kereskedelemmel foglalkozó szakférfiak köréből pedig az illetékes kereskedelmi és iparkamara hozza javaslatba. Szükség esetében ülnökök javaslatba hozása végett a kir. ítélőtábla elnöke a földművelésügyi vagy a kereskedelemügyi miniszterhez fordul. Az ülnököket lehetőleg az uzsorabíróságok székhelyén lakó szakférfiak sorából kell kijelölni; csak életének 26. évét betöltött, teljesjogú magyar állampolgár jelölhető ki, aki büntetlen előéletű és ellene bűnvádi eljárás nincs folyamatban. Az ülnöki kijelölést visszautasítani nem lehet, alóla felmentés csak fontos okból adható. Az ülnökök ebbeli működésükben közhivatalnokok, az elnök meghívására megjelenni és az ülnöki tisztet gyakorolni kötelesek. Az ülnök, midőn első ízben teljesít bírói működést, hivatali esküt tesz az elnök kezébe s későbbi meghívása esetében az elnök a tárgyalás megkezdése előtt, már letett esküjére figyelmezteti. A kötelességét nem teljesítő ülnököt a bíróság pénzbüntetéssel sújthatja és az okozott költségben elmarasztalhatja. Az ülnökök állása tiszteletbeli, tisztségük ellátásával felmerült készkiadásait azonban kérelmükre a bűnügyi átalányból meg kell téríteni. Árdragító visszaélés büntette vagy vétsége, valamint a közellátás érdeket veszélyeztető büntett vagy vétség esetében a kir. ügyész az ügyet az uzsorabíróság tanácsa helyett a kir. törvényszék elnöke által kijelölt törvényszéki bíró vagy járásbíró elé terjesztheti, aki a tanács hatáskörében, mint az uzsorabíróság egyesbírája jár el. Ez csak akkor történ-

hetik, ha az ügy jogi és ténybeli megítélése egyszerű, egy évi szabadságvesztésnél súlyosabb főbüntetést előrelátóan nem lehet kiszabni és részletesebb nyomozást, a terhelt védekezése szempontjából sem kell foganatosítani.

Hitbizományi bíróság. A hitbizományok közhatósági felügyelet alatt állanak, amint ezt ennek az intézménynek különleges természete szükségessé teszi. Ezt a felügyeletet rendes bíróságaink látják el, néhány hitbizomány kivételével, amelyek az 1909:XVI. tc. értelmében a főudvarnagyi bíróság felügyelete alatt állanak. Bár a felügyelet gyakorlásában a jogi szempontok a túlnyomóak, sok esetben kell a bíróságnak gazdasági kérdésekben is állást foglalnia. Mivel a bírák megfelelő gazdasági szakismeretekkel nem rendelkeznek, a bíróság csak szakértők bevonásával tudna magán segíteni, ami azonban az eljárást rendkívül nehézkessé tenné. Az 1936:XI. tc. ezért a gazdasági felügyeletbe a bíróság állandó véleményező és segítő szerveként bekapcsolja a vármegyei gazdasági felügyelőiséget és az erdőfelügyelőiséget, s lehetővé teszi, hogy szükség esetén a földművelésügyi miniszter a felügyeletben való közreműködésre más megbízottat is kijelölhessen. A törvény rendelkezései a következők (1936:XI. tc.) a hitbizományi bíróság feladata arról gondoskodik, hogy a hitbizományi vagyont rendeltetésének megfelelően fenntartsák és kezeljék. A felügyelet gyakorlására illetékes kir. törvényszéket az igazságügyminiszter a vagyon fekvésének és egyéb viszonyainak figyelembevételével jelöli ki. A hitbizományi kötöttség alatt maradó, valamint a felszabaduló vagyontárgyakat (a birtokos kimutatása alapján, amit a földművelésügyi miniszter földbirtokpolitikai szempontból felülvizsgál) a várományosok, a hitbizományi gondnok és a gazdasági felügyelőiség meghallgatása után a hitbizományi bíróság jelöli ki. Résztvesz a bíróság a hitbizományi vagyon jogi kötöttségét megszüntető eljárásban. Nem peres eljárásban állapítja meg, hogy a felszabadult vagyonban kik és milyen arány szerint részesednek, ha a jogosultak a bíróság által kiküldött közjegyző előtt, 6 hónap alatt megegyezni nem tudnának. Dönt a hitbizományi kötöttség alól felszabadult, de a törvény értelmében egyelőre még elidegenítési és terhelési tilalom alatt álló vagyonnak e tilalmak alól feloldása iránt benyújtott kérelmek tárgyában. Megegyezés hiányában nem peres eljárásban állapítja meg a hitbizományi birtokosnak a felszabadult vagyonba, saját vagyonából tett hasznos beruházásaiért járó térítés nagyságát. Kizárhatja a bíróság határozatával az utódlásból azt a várományost, akit szellemi vagy testi fogyatékoság, huzamosabb távollét, tékozlás, vagy büntetett előélet miatt gondnokság alá helyeztek. Nem peres eljárásban állapítja meg a hitbizományi birtokos birtokelődei arra rászoruló özvegyének és közvetlen birtokelődei kiskorú leszármazóinak pénzbeli járadékban tartási, leányivadékoknak kiházasítási kötelezettségét és ennek mértékét. Ezekről a szolgáltatásokról a hitbizományi bíróság nyilvántartást is vezet. A hitbizományi bíróság rendeli ki a

gondnokot az utódlásra hivatott várományosok érdekeinek képviselőjére, az ő meghallgatásuk után, javaslatuknak figyelembevételével. Ha a bíróság a hitbizomány állagát vagy további fennmaradását a birtokos magatartása következtében komolyan veszélyeztetve látja, a gondnok és a várományosok meghallgatása után javaslatukra vagy kérelmükre, sőt hivatalból is vagyoni zárlatot rendelhet el.

A kir. törvényszék, mint cégbíróság. A törvényszékek, mint kereskedelmi bíróságok hatáskörét először a kereskedelmi törvényt (1875:XXXVII. tc) életbeléptető 1875. évi igazságügyminiszteri rendelet állapítja meg. A cégbíróságok hatáskörébe tartoznak: 1. a Kt. 258. §-ának 3. pontjában megjelölt ügyletekből származó keresetek, 2. A Kt. 258. §-a 1., 2. és 4. pontjaiban, valamint a 259. §. és a 260. §-ban felsorolt kereskedelmi ügyletekből felmerülő keresetek, ha az alperes bejegyzett kereskedő. Ellenkező esetben csupán akkor, ha az ügylet az alperest illetőleg kereskedelmi ügyletet képez. Tekintet nélkül arra, vajjon a felek kereskedők-e vagy sem, a törvényszék, mint kereskedelmi bíróság hatáskörébe tartoznak a következő peres ügyek: 1. a kereskedelmi üzlet átruházásából a szerződő felek közt felmerülő keresetek, 2. keresetek, melyeknek tárgyát valamely kereskedelmi cég használásának joga képezi, továbbá valamely kereskedelmi cég jogosulatlan használatából származó keresetek, a jogosulatlan használó és a jogaiban sértett felek között. 3. A közkereseti és betéti társaság tagjainak, alkalmi egyesületek részeseinek és a Kt. 5. §-a szerint kereskedelmi társasággá alakult egyesületek tagjainak, valamint a kereskedelmi társaság tagjainak egyrészről, más részről pedig az ily társaság felszámolóinak egymás közti, a társasági viszonyból felmerülő keresetei, a társasági viszony megszűnése után is, továbbá azon keresetek, melyek a társaság valamelyik tagjának magánhitelezője által a Kt. 101. §-a értelmében a társaság feloszlata végett indíttatnak. 4. Valamely rt. alapítói és a részvény aláírói között ezen aláíráshól származó keresetek, 5. Keresetek, melyek a részvénytársaság igazgatósága, felügyelő bizottsága, vagy a társaság felszámolói közt egyrészről, más részről pedig az rt. vagy ennek tagjai között a társasági viszonyból keletkeznek. 6. Azon keresetek, melyeknek tárgyát a rt. igazgatóságának, felügyelőbizottságának, a felszámolóknak, részvények jogosulatlan kibocsátóinak, és a külföldi részvénytársaság belföldi képviselőségének harmadik személyek iránti, a Kt.-n alapuló felelőssége képezi. 7. Azok a keresetek, melyek a szövetkezési viszonyból származnak, ha azok tárgyát a fentebb meghatározott valamely jog, illetőleg kötelezettség képezi. 8. Keresetek, melyek a kereskedők között és a cégvezetők, kereskedelmi meghatalmazottak, vagy kereskedő segédek között ezen viszonyból származnak, amennyiben az 1872:VIII. tc. szerint nem tartoznak az iparhatóság hatáskörébe, vagy pedig a járásbíróság hatáskörébe sem utasíttatnak; úgy szintén azok a keresetek is, melyek a cég-

vezetőknek, kereskedelmi meghatalmazottaknak, harmadik személyek iránti felelősségéből a Kt. alapján keletkeznek. 9. Utalványokból, valamint a közraktári jegyekből, az árujegyekből, vagy a zálogjegyekből, vagy mindkettőből együtt származó keresetek, amennyiben az ily utalványok, illetőleg jegyek a kereskedelmi törvény által meghatározott kellékeknek mindenben megfelelnek. 10. A hitelezőnek a Kt. 390. §-a által szabályozott megtartási jogánál fogva, a megtartott tárgyból való kielégítése végett indított keresete. 11. A perenkívüli bírói eljárás tárgyát képező azon ügyek, melyek nem utasíttatnak a járásbíróóságok hatáskörébe. Ezekből a kereskedelmi ügyekből származó perek a cég kitörlése után is azon törvényszék illetősége alá tartoznak, amelyeknél a cég bejegyeztetett, vagy ha a bejegyzést elmulasztották, melynél bejegyezendő lett volna. A törvényhozás ezenkívül számos újabb esetben állapította meg a cégbíróóság hatáskörét (1876:XXVII. tc. a váltóval, 1908. LVIII. tc. a csekkel kapcsolatos ügyekben, 1881:XVII. tc. a csődtörvény, 1884:XVIII. tc., 1922:XVII. ipartörvény és novellája, 1898:XXIII. tc. a szövetkezetek, 1930:V. tc. a kft. ügyekben, 1923:V. tc. a tisztességtelen verseny eseteiben, 1931:XXVI. tc. bizonyos bejelentési kötelezettségek elmulasztása iránti birságolás esetében).

A Kereskedelmi és Iparkamara választott bírósága. A Kereskedelmi és Iparkamara Választott Bírósága jár el a tisztességtelen verseny-törvény alapján (1923. évi V. tc.), ha a felperes nem követel kártérítést és így a kereset csupán abbanhagyásra irányul. A Bíróság hatásköre konkurrál a törvényszékével, mert a felperes keresetét szabad választása szerint akár az illetékes törvényszékhez, akár a választott bírósághoz adhatja be. A választott bíróság az egyes ügyekben elnökből és két választott bíróból alakul. Tagjai közül egyet a felperes, egyet az alperes választ a kamarai zsűritagok névsorából. Az elnököt a megválasztott bíróság tagjai választják, az igazságügyminiszter által kijelölt ítélőbírák közül. A Tvt. 44. §-a szerint a választott bíróság rendes és nem kivételes bíróságként működik. Ítélete ellen felfolyamodásnak van helye az illetékes ítélőtáblához. (23.900/1924. I. m. sz. rendelet).

Az áru- és értéktőzsdék különbíróósága. A pesti áru- és értéktőzsde különbíróósága 1865-ben, egy 1865 november 24.-én kelt királyi udvari rendelet értelmében kezdte meg működését. Rendszabályait a helytartótanács hagyta jóvá. A pesti tőzsdén kívül a temesvári Lloyd gyakorolt még bírói hatóságot, kormányhatóságilag megállapított szabályai alapján, az abban megállapított hatáskörben. A törvénykezési rendtartás (1868. évi 54. tc.) a választott bíróságokra nézve eltérő szabályokat léptetett életbe s ezen testületek bírói joghatóságát megszüntette. A kereskedelmi forgalom azonban e saját maga által kitermelt, különleges érdekeinek legjobban megfelelő bíróságok működését nem nélkülözhetette, ezért már az 1870:II. tc. régi joghatóságokat újból teljes egészében visszaállította. Hatáskörük újabb szabályozása

az 1881:LIX. tc.-ben történt (az 1912:LIV. tc.-ben foglalt némi módosítással). Külön bíróságokat ma a vidéki termény és gabonacsarnokok, az igazságügyi és a kereskedelem és közlekedésügyi miniszterek engedélyével állíthatnak fel. Eljárásunkra nézve a Budapesti Áru- és Értéktőzsde idevonatkozó szabályai az irányadók. Külön bíróság van szervezve ma a budapesti tőzsdén kívül a Szegedi Áru- és Értékcarnok, valamint a Szombathelyi Kereskedők Társulata Áru-, Termény- és Értékcarnok mellett. E bíróságok hatáskörébe tartozik:

1. külön kikötés nélkül:

a) a tőzsdén vagy a gabonacsarnokban kötött minden kereskedelmi ügyletből felmerült peres kérdés, habár az ügylet csak az egyik szerződő félre nézve képez is kereskedelmi ügyletet;

2. a felek, illetve egyik fél kikötése alapján:

b) a kereskedők között kereskedelmi ügyletekből felmerült peres kérdések, ha a felek magukat ezen kivételes bíróságnak alávetik, vagy ha az ügyletet kötő felek a tőzsdebírószági kikötést tartalmazó tőzsdeügynöki kötjegyet kifogás nélkül elfogadták;

c) közkereseti társaságok tagjai, betéti társaságok beltagjai vagy alkalmi egyesülésének tagjai között a társasági viszonyból felmerült perek, ha a felek magukat a kivételes bíróságoknak alávetették;

d) egyfelől kereskedők, másfelől nem kereskedők között létrejött oly ügyletekből felmerült perek, melyek csak egyik fél szempontjából tekinthetők kereskedelmi ügyletnek, de a felek magukat a kivételes bíróságnak alávetik;

e) a közraktári ügyletekből felmerült vitás kérdések, ha ezen kivételes bíróság illetékessége a vállalat üzleti szabályai szerint van kikötve;

Az Áru- és Értéktőzsde, valamint a Termény és Gabonacsarnokok bíróságai a kir. ítélőtábla elnökének felügyelete alatt állanak.

IV. Különleges kérdés a bírósági szervezet körében, a bírák és bírósági hivatalnokok fegyelmi felelőssége. Logikai, de szervezeti összefüggésben van ezzel az ügyvédek és a közjegyzők fegyelmi felelősségének kérdése is. A bírászkodás a felsőbbbíróságok tagjainak kivételével a rendes bíróságok kebelén belül van megszervezve. A felsőbbbíróságok tagjai felett fegyelmi ügyekben egy különleges vegyes összetételű szerv, a legfőbb fegyelmi bíróság ítélkezik. E fejezetben tárgyalom azokat a vegyes összetételű fegyelmi tanácsokat is, melyek a többi érdekképviselői köztestületek tagjai felett gyakorolják a fellebbviteli fegyelmi bírászkodást, kiterjeszkedve a teljesség kedvéért e testületek elsőfokú fegyelmi bíróságaira is.

A bírák és bírósági hivatalnokok felelősségét jogunkban először az 1871:VIII. tc. szabályozta kimerítően. Időközben azonban igazságszolgáltatásunk rendszerében mélyreható változások történtek, melyek közelről érintették a fegyelmi bírásko-

dásnak az 1871:VIII. tc.-ben meghatározott rendszerét, s mivel ezeket a szervezeti módosításokat nem követte nyomon az 1871:VIII. tc. megfelelő módosítása, a fegyelmi bírászkodás hatásköri rendjében szembetűnő visszasságok állottak elő. Az időközi részleges módosítások (1891:XVII. tc., 1913:XXV. tc.) csak még kúsztaltabbá tették az egyébként is elég zavaros kérdést, végül is a helyzet áttekintése teljességgel lehetetlenné vált. Előfordult, hogy ugyanannál a bíróságnál működő, úgyszintén ugyanabba a fizetési csoportba tartozó ítélőbírák és ügyészek különböző fegyelmi bíróság hatósága alá tartoztak, ami a közszolgálat hivatali rendjének szempontjából is komoly kifogás alá esett. A törvénynek ezenkívül egyéb fogyatkozásai is voltak, amelyek mulhatatlanul szükségessé tették a kir. ítélőbírák és a kir. ügyészek fegyelmi felelősségének újbóli teljes egészében való, egységes szabályozását. Az igazságügyminiszter az erre vonatkozó törvényjavaslatot 1935 májusában nyújtotta be a képviselőháznak, az letárgyaltatván, mint az 1936:III. tc. emelkedett törvényerőre. A fegyelmi bírászkodás új rendje a következő: a fegyelmi bírászkodást a kir. ítélőbírók és kir. ügyészek státusába tartozó személyek felett elsőfokon gyakorolja:

a kir. ítélőtábla fegyelmi tanácsa az első fizetési csoportba tartozó személyek felett, valamint a második fizetési csoportba tartozók közül — kivéve a törvényszéki ügyészségi elnököket azok felett, akik első folyamodási bíróságnál vagy ügyészségnél működnek;

a m. kir. kuria kisebb fegyelmi tanácsa a második fizetési csoportba tartozó többi személy felett;

a legfőbb fegyelmi bíróság a harmadik vagy magasabb fizetési csoportba tartozó személyek felett.

A m. kir. kuriához, valamint az OFB.-hez tanácsjegyzőül berendelt bírák, úgyszintén a m. kir. kuria elnöki tanácsosa felett azonban a fegyelmi bírászkodást első fokon a kuria kisebb fegyelmi tanácsa gyakorolja.

A fegyelmi bírászkodást az önálló működési körrel felruházott bírósági titkár és bírósági jegyző, valamint a kir. ítélőbírák és kir. ügyészek státusába nem tartozó személyek felett (ezek: a m. kir. kuria ügyvédi tanácsának ügyvédtagjai, a m. kr. kuriához kinevezett szabadalmi ülnökök, az áru és értéktőzsdék, valamint a termény és gabonacsarnokok különbíróóságának ítélőtáblái, valamint a nem rendszeresített álláson, vagy állandó fizetés nélkül alkalmazott egyéb bírósági tagok — ülnökök — és szakértők, de csak alkalmazásuk alatt és körében, úgyszintén ha életmódjukkal vagy magaviseletükkkel állásuknak tekintélyét akár szándékosan, akár gondatlanságból súlyosan sértik vagy veszélyeztetik) elsőfokon gyakorolja:

a m. kir. kúria kisebb fegyelmi tanácsa, ha a m. kir. kúrián vagy szervezetével kapcsolatos különbíróáságnál működnek;

a kir. ítélőtábla fegyelmi tanácsa, ha az ítélőtáblán vagy szervezetével kapcsolatos különbíróáságnál, vagy a központi te-lekkönyvi hivatalnál működnek;

a m. kir. szabadalmi bíróság fegyelmi tanácsa, ha a m. kir. szabadalmi bíróságnál működnek,

különben a kir. törvényszék fegyelmi tanácsa.

A bírósági és ügyészségi tisztviselők fegyelmi felelősségére vonatkozó rendelkezéseket a törvény 62. §-a tartalmazza. E szerint:

a bíróságnál, ügyészségnél és a központi telekkönyvi hivatalnál fizetéssel alkalmazott fogalmazók, kezelői segédszemélyzet felett a fegyelmi bíraskodást elsőfokon gyakorolja:

a m. kir. kuria kisebb fegyelmi tanácsa azok felett, akik a kurián vagy a koronaügyészségnél működnek;

a kir. ítélőtábla fegyelmi tanácsa azok felett, akik az ítélőtáblán, a főügyészségen, vagy a központi telekkönyvi hivatalnál működnek;

a m. kir. szabadalmi bíróság fegyelmi tanácsa azok felett, akik a m. kir. szabadalmi bíróságnál működnek;

a m. kir. törvényszék fegyelmi tanácsa azok felett, akik előbb nem említett bíróságnál vagy hatóságnál működnek, továbbá a rendes bíróságnál alkalmazott bírósági végrehajtók felett.

A közigazgatási bíróság segéd és kezelőszemélyzete felett fegyelmi bíraskodást az 1871:VIII. tc. rendelkezései szerint a közigazgatási bíróság fegyelmi tanácsa gyakorolja, mely az elnöknek vagy helyettesének elnöklete alatt a bíróság teljes ülésében, minden év kezdetén titkos szavazás útján választott négy ítélőbíróból áll. A fegyelmi tanács határozatai végérvényesek. (1896:XXVI. tc.).

A kir. törvényszék s a magyar kir. szabadalmi bíróság fegyelmi tanácsa az elnökön felül két, a kir. ítélőtábla fegyelmi tanácsa, továbbá a m. kir. kúria kisebb fegyelmi tanácsa az elnökön felül négy, a m. kir. kúria fegyelmi tanácsa az elnökön felül hat tagból alakul.

A fegyelmi tanács elnöke az illető bíróság elnöke. A kuria kisebb fegyelmi tanácsáé, ha a tanács elsőfokú bíróságként jár el, a kuria másodelnöke, egyébként a kuria elnöke. Az elnököt, ha akadályozva van, az illető bíróságnál az elnök által kijelölt tagja helyettesíti. A fegyelmi tanács tagjait az illető bíróság teljes ülése, a bíróságnál alkalmazott és ott tényleg működő tanácselnökök és bírák sorából három év tartamára a legközelebbi választás megtörténteig terjedő hatállyal, mindig január havának első felében, titkos szavazással választja. A rendes tagokon felül ugyanannyi póttagot is kell választani, akik a rendes tagokat akadályoztatásuk esetében helyettesítik.

A választást nem lehet visszautasítani. A m. kir. kuria nagyobb fegyelmi tanácsának tagja vagy póttagja nem lehet egyúttal a kisebb fegyelmi tanács tagja vagy póttagja; az ily értelemben beadott szavazat érvénytelen. Ha a rendes és póttagok száma évközben annyira megfogyatkozik, hogy a fegyelmi ta-

nácsot nem lehet megalakítani, megfelelő számban új tagokat és póttagokat kell választani.

A kir. törvényszék fegyelmi tanácsa felett másodfokon a felettes kir. ítélőtábla fegyelmi tanácsa, a m. kir. szabadalmi bíróság fegyelmi tanácsa felett a budapesti kir. ítélőtábla fegyelmi tanácsa gyakorolja a fellebbviteli bíraskodást.

A kir. ítélőtábla fegyelmi tanácsa felett a m. kir. kúria kisebb fegyelmi tanácsa, a kuria kisebb fegyelmi tanácsa felett a kuria nagyobb fegyelmi tanácsa gyakorolja másodfokon a fellebbviteli bíraskodást. A másodfokú fegyelmi bíróság határozata végérvényes.

Legfőbb fegyelmi bíróság. A felsőbbíróságok tagjainak fegyelmi hatósága a legfőbb fegyelmi bíróság; az elnökön felül 36 tagja van, még pedig a m. kir. Kuriának és a m. kir. Közigazgatási Bíróságnak rangban legidősebb 12—12 tanácselnöke, illetőleg bírása és 12 választott tag, akiket az országgyűlés felsőháza 5 évi időtartamra titkos szavazással választ, lehetőleg jogvégezett tagjai közül. A sorrendet a kapott szavazatok aránya, szavazategyenlőség esetében pedig sorshúzás állapítja meg. A bíróság elnöke az országgyűlés felsőházának elnöke, akit akadályoztatása esetében az alelnökök egyike helyettesít. Ha ezek is akadályozva vannak, az elnöki tisztet a fentebb meghatározott sorrend szerint a következő felsőházi tag gyakorolja.

A bíróság felsőházi tagjainak tagsága az új választás megtörténteig terjed. Lemondásuk esetében a lemondás okainak alaposága és a lemondás elfogadása felett a felsőház határoz; megbízatásuknak azonban addig mindenestre tartoznak megfelelni, míg a felsőház új tagot választ.

A bíróságnak a felsőház által választott tagjai a Ház nyílt ülésében bírói esküt tesznek.

A legfőbb fegyelmi bíróság az elnökön felül 8 tagból álló oly tanácsban határoz, amelynek 4 tagja a m. kir. Kuria, illetőleg, ha az eljárás a m. kir. Közigazgatási Bíróság tagja ellen folyik, a m. kir. Közigazgatási Bíróság ítélőbírája, 4 tagja pedig a felsőház részéről választott tag; határozata végérvényes.

Ügyvédi fegyelmi tanács. Az 1907:XXIV. tc. életbeléptéig a fellebbviteli fórum az ügyvédek fegyelmi ügyében a Kuria kisebb fegyelmi tanácsa volt. Az ügyek természetéből folyó különleges követelményekre tekintettel az 1907:XXIV. tc. az ügyvédi tanács létesítése által módot nyújtott arra, hogy ezen ügyek elintézésében a kir. Kuriánál a bírói elem mellett az ügyvédi kar tagjai is megfelelő módon közreműködjenek. Az ügyvédi rendtartásról szóló legújabb törvény az 1937:IV. tc. újból részletesen szabályozza az ügyvédek fegyelmi felelősségét és az azokban eljáró hatóságokat, és többek közt az 1907:XXIV. tc.-et is hatályon kívül helyezi. A m. kir. Kuria ügyvédi tanácsának szervezetére és a fegyelmi bíraskodásban meghatározott szerepére vonatkozó rendelkezései azonban teljesen megfelelnek az 1907:XXIV. tc. szabályozásának. A hatályos jog ma a következő:

A fegyelmi bíráskodást az ügyvédek felett első fokon az ügyvédi kamara fegyelmi bírósága gyakorolja. Másodfokú és végérvényes fellebbviteli fórum a m. kir. Kuria ügyvédi tanácsa.

Az ügyvédi kamara fegyelmi bírósága az elnökön felül legalább 4, legfeljebb 20 rendes tagból és a rendes tagok felének megfelelő számú póttagból áll, akiket a közgyűlés választ. A fegyelmi bíróság a kamara elnökén vagy helyettesén (akadályoztatásuk esetén a fegyelmi bíróságnak a kamara elnöke által kijelölt tagján) mint elnökön felül 4 tagból alakuló tanácsban jár el. A tanács tagjait a kamara elnöke jelöli ki.

A kir. Kuria ügyvédi tanácsa felerészben bírói, felerészben pedig ügyvédi tagokból áll; hivatása a fellebbviteli fegyelmi bíráskodás gyakorlása és a fellebbezés elbírálása a törvényben meghatározott ügyekben. Elnök és elnökhelyettese a m. kir. Kuria kisebb fegyelmi tanácsának elnöke és elnökhelyettese, bírói tagja a kisebb fegyelmi tanács bírái, ügyvéd-tagjait az igazságügyminiszter, a gyakorló ügyvédek közül, 3 évi időszakra nevezi ki, legalább felerészben az ügyvédi kamara által kijelölt ügyvédek közül. Határozathozatalnál a tanács az elnökön felül három kuriai bíróból és három kinevezett ügyvédtagból alakul. A tanács tagjait esetenként a tanács elnöke hívja meg. A m. kir. Kuria ügyvédi tanácsában a budapesti ügyvédi kamara 20 ügyvédet, a többi ügyvédi kamara 3—3 ügyvédet jelöl ki. A kijelölendő tagok számát az igazságügyminiszter rendelettel módosíthatja. A tanács tagjává az igazságügyminiszter legalább 20 ügyvédet nevez ki, még pedig aképen, hogy mind a kamarák kijelölései alapján kinevezett, mind a többi ügyvédtagok kétötöd részében Budapesten lakó ügyvédek legyenek. Az az ügyvéd, aki a m. kir. Kuria ügyvédi tanácsának tagja, nem lehet egyidőben tagja az ügyvédi kamara választmányának, sem a kamara fegyelmi bíróságának. A m. kir. Kuria ügyvédi tanácsának tagjaira ebben a minőségükben felelősség, fegyelmi eljárás, elmozdíthatatlanság, bírói függetlenség és a tanács körén belül az együttalkalmazást kizáró rokonsági és sógorsági viszonyok, valamint érdekeltség tekintetében a m. kir. Kuria ítélőbíráira nézve irányadó szabályokat kell alkalmazni.

A m. kir. Kuria ügyvédi tanácsának hatáskörébe utalt ügyekben felmerülő vitás elvi kérdéseket az ügyvédi tanács teljes ülésében kell eldönteni. Az erre vonatkozó részletes szabályokat a 25.000/1937. I. M. számú rendelet állapítja meg. Az elsőfokú fegyelmi bíróságok közötti illetékességi összeütközés esetében a m. kir. Kuria ügyvédi tanácsa dönt. Határoz továbbá kamarai fegyelmi bíróság tagjainak, valamint a kamarai ügyésznek mellőzése tárgyában, valamint a bíróküldés kérdésében. A magyar kir. Kuria ügyvédi tanácsa helyett más bíróságot nem lehet kiküldeni. Ha az igazságügyminiszter az Ügyvédi Kamara önkormányzatát felfüggeszti, a magyar királyi Kuria ügyvédi tanácsa jelöli ki azt az ügyvédi kamarát, melynek fegyelmi bírósága a bíráskodást elsőfokon a felfüggesztés tartalma alatt gyakorolja.

Közjegyzők. A közjegyzők elsőfokú fegyelmi hatósága a kamarai fegyelmi bíróság, mely minden közjegyzői kamara székhelyén alakítandó. Hatásköre a kamara egész területére kiterjed. A fegyelmi bíróság a helybeli kir. törvényszéki elnök elnöke alatt a törvényszék két bírójából és a közjegyzői kamara két tagjából áll. Másodfokon a kir. Kúria fegyelmi bírósága ítélkezik (1874: XXXV. tc.).

Mérnökök. A Mérnöki Kamara tagjai mérnöki magánygyakorlatukat illetően a kamara fegyelmi hatósága alá tartoznak, akkor is, ha rájuk köz- vagy magánalkalmazásuknál fogva más fegyelmi hatóság hatásköre is kiterjed. A kamara fegyelmi bírósága elnökből és 4 tagból áll, akiket a kamara választmánya megválasztását követő első ülésen 3 év tartamára saját kebeléből választ. Ugyanakkor választja meg az elnök helyettesét és 4 póttagot, akik az akadályozott, vagy kizárt tagok helyett járnak el.

A fegyelmi bíróság határozata ellen benyújtott fellebbezés felett másod- és végsőfokon az 1925: XVII. tc. 27. §-a alapján szervezett Mérnöki Tanács dönt. A Mérnöki Tanács az elnökön kívül 6 tagú fellebbezési tanácsban határoz, akik közül hármat a kamarai tagok, egyet a kamarákon kívülálló tagok, egyet a m. kir. közigazgatási bírósági tagok, egyet pedig a m. kir. Szabadalmi Bíróság mérnökbírái sorából az elnök hív be.

Orvosok. Az orvosi kamara tagjai, kivéve a tényleges honvédorvosokat, a kamara fegyelmi hatósága alá tartoznak, akkor is, ha esetleg közszolgálati alkalmazotti minőségük alapján más fegyelmi hatóság hatásköre is kiterjed rájuk. Kamarai tag fegyelmi ügyében elsőfokon a kerületi kamara fegyelmi bírósága határoz, melynek elnöke a Kamara elnöke (akadályoztatása esetén a helyettese), 6 tagját a kamara választmánya saját tagjai sorából választja. 3 tagból alakuló tanácsban határoz; a tanács 2 tagját az elnök esetről-esere hívja meg. Határozata ellen fellebbezésnek van helye a Közigazgatási Bíróság, orvosi tanácsához.

A Közigazgatási Bíróság orvosi tanácsa felerészben bíró, felerészben orvos tagokból áll. Elnöke a bíróság elnöke vagy másodelnöke, vagy az elnök által kijelölt tanácselnök, bírói tagjai a közigazgatási bíróság ítélőbírái közül a teljes ülés által a naptári év tartamára választott 10 tag orvostagjai a belügyminiszter által az orvosi kamarák sorából az országos választmány meghallgatása után 3 év tartamára kinevezett 10 orvos, akik közül 5 állandó budapesti lakos. Határozathozatalnál a tanács az elnökön felül 2 bíróból és 2 orvos tagból alakul, kiket az elnök esetenként hív meg.

A közigazgatási bíróság orvosi tanácsának orvos tagjaira ebben a minőségükben (a felelősség fegyelmi eljárás elmozdíthatatlanság, bírói függetlenség, a tanács körén belül az együttalkalmazást kizáró rokonsági és sógorági viszonyok, valamint érdekeltég tekintetében) a közigazgatási bíróság ítélőbíráira nézve irányadó szabályokat kell alkalmazni.

Sajtókamara. A sajtókamara tagjai felett fegyelmi bíraskodást a kamara fegyelmi bírósága gyakorolja. Elnöke a kamara elnöke; a bíróság az elnökön felül 10 rendes és 10 póttagból áll, kiket az igazolóválasztmány az újságírói, és a lapkiadói fősztály közgyűlésének tagjai közül fele felerészben választ. A fegyelmi bíróság az elnökből és 4 tagból alakuló 5-ös tanácsban jár el. A tanács tagjait az elnök előre meghatározott időszakra hívja be, olyképen, hogy a két fősztály tagjai a tanácsban egyenlő arányban legyenek képviselve.

Másodfokú és végső fellebbezési fórum az Országos Sajtótanács. Az Országos Sajtótanács elnökét, elnökhelyetteseit a m. kir. miniszterelnök 3 évi időtartamra nevezi ki. Tagjait felerészben a m. kir. Közigazgatási Bíróság elnöke, a Közigazgatási Bíróság ítélőbírái sorából — ugyancsak 3 évi időtartamra — jelöli ki; felerészben pedig a sajtókamara igazolóválasztmánya — a közgyűlés tagjai közül 3 évi időtartamra — titkos szavazással választja meg. A sajtótanács tagjait úgy kell megválasztani, hogy legalább 3 tanács legyen alakítható és minden fegyelmi bírósági rendes tag akadályoztatására számítva póttagot is kell kijelölni, ill. megválasztani. A sajtótanács az elnökön felül két bírósági és két kamarai választott tagból alakuló tanácsülésben határoz, akiket a tanács elnöke esetenként hív meg. A választott tagok közül az egyiknek az újságírói fősztályba, a másiknak pedig a

lapkiadói fősztályba kell tartoznia. A sajtótanács választott tagjai ebben a minőségükben a kir. ítélőbírákkal esnek egy megemlézés alá.

Színművészeti- és filmművészeti kamara. A kamara fegyelmi bírósága a kamara tagjai felett elsőfokú fegyelmi bíráskodást gyakorol. Elnöke a kamara elnöke, a bíróság rajta és az alelnökön felül 24 rendes tagból és 12 póttagból áll. A bíróság tagjait a két fősztály választmánya együttes ülésben választja meg, felerészben a színművészeti, felerészben a filmművészeti fősztály tagjai sorából. A fegyelmi bíróság elnökből és 4 tagból álló ötös-tanácsban jár el. A tanács elnöke a kamara elnöke, vagy valamelyik alelnöke, akadályoztatásuk esetében az elnök által kijelölt tag. A tagokat az elnök a 2 fősztály megválasztott tagjai közül egyenlő arányban előre meghatározott időre hívja meg. Szükség esetében több fegyelmi tanácsot lehet alakítani.

A másodfokú fegyelmi bíráskodást a kamara fegyelmi bírósága felett az Országos Színművészeti- és Filmművészeti Tanács végzi. A Tanács elnökét és 10 tagját a m. kir. vallás- és közoktatásügyi miniszter nevezi ki 3 év tartamára. 10 tagját pedig a színművészeti és filmművészeti kamara tagjai sorából a kamara két fősztályának választmánya együttes ülésében választja meg. Öt tagot a színművészeti fősztályba és 5 tagot a filmművészeti fősztályba tartozó kamarai tagok sorából kell választani, úgy hogy mindegyik szakcsoportból egy-egy tag legyen a tanácsban.

A tanács az elnökön felül két kinevezett és két megválasztott tagból alakuló tanácsülésben jár el. A tagokat az elnök esetenként hívja meg.

Az állami színházaknál alkalmazott kamarai tagok fegyelmi ügyei az illető állami színház fegyelmi bírósága elé tartoznak, amely azonban az ügyet átteheti a kamarához; a kamarai fegyelmi bíróság ebben az esetben elsőfokú bíróságként jár el.

— Az úgynevezett színházi törvényekbe ütköző fegyelmi vétségek esetében az elsőfokú fegyelmi bíráskodást a színházaknál működő u. n. színházi törvénybírák, választott bíróságok gyakorolják, súlyosabb büntetés elleni fellebbezés esetén azonban az ügyet a színművészeti kamara fegyelmi bírósága elé kell terjeszteni, amely a már lefolytatott eljárástól függetlenül elsőfokú bíróságként ítélkezik.

V. A szabadalmi ügyek bírói hatóságai.

A szabadalmi ügyekben eljáró szerveket az 1895 : XXXVII. tc. szabályozta. E törvény egyes rendelkezéseit módosító és kiegészítő 1920 : XXXV. tc. az eredetileg felállított szabadalmi hatóságokat (sz. hivatal és sz. tanács) átminősítette, de azokat lényegükben továbbra is fenntartotta. E törvények szerint a szabadalmi hatóságok: a Szabadalmi Bíróság és a Szabadalmi Felsőbíróság voltak. Az ügyek első és másodfokon a szabadalmi bíróság elé tartoztak, végsőfokon pedig szintén egy önálló bírói szerv, a Szabadalmi Felsőbíróság döntött. Az államháztartás egyensúlyának helyreállítása céljából hozott intézkedések során azonban, hogy a különbírással együttjáró költségek megtakaríthatók legyenek, az 1927 : XX. tc. a Szabadalmi Felsőbíróságot megszüntette, és bírói hatáskörét a m. kir. Kúriára ruházta át. Ma tehát a szabadalmi ügyek bírói hatóságú a Szabadalmi Bíróság és a kir. Kúriának legfőbb bírói fórumként működő tanácsa. Szervezetük a következő:

A szabadalmi bíróság elnökből, alelnökből, bírákból, segéd- és kezelőszemélyzetből áll. Elnök, alelnök, bíró csak az lehet, akinek ítélőbírói képesítése, vagypedig az 1883 : I. tc. 10. §-ában meghatározott minősítés mellett (mérnöki oklevél, vagy gazdasági főiskolai bizonyítvány) még 3 évi műszaki, vagy szabadalomjogi gyakorlata van és a szakvizsgát letette (1895 : XXXVII. tc. 25. §.). Elnökké ezenfelül csak az nevezhető ki, aki a szabadalmi

vagy a rendes bíróságnál bírói minőségben legalább 5 évet a bírói státus II. fizetési csoportjában töltött. A szabadalmi bíróság elnökére, alelnökeire és bíraira mindazok a szabályok kiterjednek, amelyek az ítélőbírák függetlenségét, elmozdíthatatlanságát, javadalmazását, szabadságidejét és nyugdíjazásának korhatárát szabályozzák.

A szabadalmi bíróságnak 2 osztálya van:

a bejelentési és a bírói osztály. A bejelentési osztály 3 tagú tanácsban határoz, amely egy jogi és 2 műszaki képesítésű bíróból áll. A bírói osztály a bejelentési osztály határozatai ellen benyújtott felfolyamodások felett a szabadalmi bíróság elnökének, vagy helyettesének elnöklete alatt 5 tagú tanácsban határoz, amely a tanács elnökét is beszámítva 2 jogi és 3 műszaki képesítésű bíróból áll. Az elnök a bejelentési osztály üléseiben mindenkor részt vehet. A m. kir. szabadalmi bíróság felett a felügyeletet a kereskedelemügyi miniszter közvetlenül gyakorolja.

Szabadalmi legfőbb bírói fórumkép működő tanács.

A m. kir. Kúria szabadalmi ügyekben elnökből, 2 kúriai bíróból és 2 ülnökből álló tanácsban jár el. Elnöke a Kúria valamelyik tanácsának elnöke, vagy helyettese. Az ülnököket a m. kir. József Nádor Múgyetem tanárai közül 5 évi időtartamra az igazságügyminiszter előterjesztésére az államfő nevezi ki. A szabadalmi ügyekben eljáró tanács elnökét, elnökhelyettesét és bírói tagjait a kir. Kúria évenként jelöli ki. A kijelölt tagok közül a tanácsot az elnök esetről-esetre állítja össze, a műszaki tagokat az ügyre vonatkozó szakképzettségükre tekintettel kell behívni. Az ülnökök kinevezésük alkalmával hivatali esküt tesznek. A szabadalmi legfőbb bírói fórumkép működő tanács belátásához képest valamely ügyben szavazati joggal fel nem ruházott szakértő közreműködését is igénybe veheti (1895 : XXXVI. tc. 25. §. 6. pont 6. bek.).

A m. kir. Kúriának szabadalmi ügyekben irányadó eljárási és ügyviteli szabályait az igazságügyminiszternek a keresk. miniszterrel egyetértésben kiadott 36.243/1928. I. M. sz. rendelete állapítja meg. E rendelet szerint a kir. Kúria a Szabadalmi Felsőbíróság ügykörén kívül szabadalmi ügyekben másodfokon határoz a szabadalmi bíróságnak:

1. az ügyvédi és ügyvivői díjak és költségek tárgyában hozott végzése elleni felfolyamodás esetén;

2. a szabadalmi bíróság bírói osztályának a határozó tag kizárása iránti kérelmet elutasító végzése elleni felfolyamodás tárgyában.

Elsőfokon és végérvényesen határoz a polgári perrendtartásban (1911 : I. tc.) meghatározott kizárási okokból a szabadalmi bíróság elnökének, alelnökének, vagy tagjai többségének, avagy egész tanácsának az eljárásból való kizárása felől.

VI. A kir. Kúria különleges ügyekben ítélkező szervei az előbb tárgyalt fegyelmi tanácsokon és szabadalmi legfőbb bírói fórumkép működő tanácsokon kívül: a villamos művek ügyeiben

eljáró különbíróóság, a magánalkalmazottak nyugdíjának átértékelése ügyében döntő tanács, a szállítási kötelezettség felülvizsgálatára az 1939 : II. tc. alapján alakult döntőbíróóság és az egyes bűnügyekben kivételesen elsőfokon eljáró hetes tanács.

A villamosművek ügyeiben eljáró különbíróóság.

A különbíróóság alakulásának, eljárásának, ügyvitelének szabályait az igazságügyminiszternek a keresk. miniszterrel egyetértve az 1931 : XVII. tc. alapján kiadott 33.800/1934. I. M. sz. rendelete állapítja meg.

A különbíróóság elnöke a kir. Kúria elnöke, vagy az ő kijelölése alapján a másodelnöke vagy egyik tanácselnöke. Az elnökön felül 4 tagból alakult tanácsban jár el, amelynek 2 tagját a Kúria ítélőbíróái és szabadalmi tanácsának tagjai sorából a Kúria elnöke jelöli ki, a másik 2 tagját pedig a tanács elnöke hívja be azoknak az energiagazdasági és villamossági szakférfiaknak sorából, akiket erre a célra a keresk. miniszter az igazságügyminiszterrel egyetértve előre kijelölt. A különbíróóság a felek meghallgatása és szükség esetén szakértői vélemény megszerzése után dönt. Eljár:

1. a villamosmű árszabásának megváltoztatása,
2. a villamosművek együttműködésre vagy csatlakozásra kötelezése, vagy az egyik engedélyes fogyasztóterületének a másik engedélyes fogyasztóterületéhez való csatolása,
3. egyes fogyasztóterületeknek vagy villamosműveknek villamos árammal való kisegítése,
4. valamely engedélyes energiatelepének készentartására vonatkozó kötelezettség időtartamának meghosszabbítása,
5. villamosmű üzemi gondnoka által együttműködés céljára kötött szerződés megtámadása kérdésében. Végül eljár:
6. a régi közhasználatú villamosműnek kiadott működési engedélyben döntőbizottság határozatból átvett árszabály helyett új árszabás hiányában árszabás megállapítása kérdésében felmerült viták esetében.

A magánalkalmazottak nyugdíjának átértékelése ügyében döntő tanács.

A pénznek az első világháború elvesztése után bekövetkezett nagymértékű elértéktelenedése a nyugdíjas magánalkalmazottak egzisztenciális kérdését is igen súlyosan érintette. Az ilyen természetű nyugdíj-követelések valorizálását a bírói gyakorlat ugyan elismerte, de sok nehézséggel kellett megküzdenie annak folytán, hogy a méltányossági alapgondolathoz híven az adós vagyoni helyzetét is vizsgálat tárgyává tette, ami nagyobb vállalatoknál tetemes nehézségekkel járt. A bíró, miután mindig csak az előtte fekvő egyes eseteket vizsgálta, nem érthette el azt sem, hogy a vállalatnak minden egyes nyugdíjasa egyenlő mértékben valorizált járandósághoz jusson. Ezeknek a nehézségeknek és hátrányoknak a kiküszöbölése végett, valamint, hogy a tömeges nyugdíjperekkel a bíróságok túl ne terheltessenek s nehogy ezáltal ez, a vállalatok hitelképességét is súlyosan érintő kérdés

eldöntése esetleg évekig is elhúzódjon, alkotta meg a nemzetgyűlés az 1926: XVI. tc.-et.

A kir. Kúrián alakuló különbíróság elnöke a Kúria elnöke, vagy kijelölése alapján másodelnöke, vagy egyik tanácselnöke. A különbíróság az elnökön kívül 4 tagból alakult tanácsban jár el; a tanács 2 tagját a Kúria ítélobírái sorából a kir. Kúria jelöli ki, a másik 2 tagját pedig a tanács elnöke hívja be azoknak a közgazdasági szakférfiaknak a sorából, akiket erre a célra a pénzügyminiszter az igazságügyminiszterrel egyetértve előre kijelölt. Nem vehet részt az eljárásban az, aki olyan társaság igazgatóságának, vagy felügyelőbizottságának a tagja, vagy olyan társaság alkalmazottja, amely társaság arányszámának megállapítása tekintetében eljárás folyik, valamint az sem, aki a felek valamelyikével olyan viszonyban áll, hogy elfogulatlanságához alapos kétség fér. A tárgyalás nem nyilvános, aki a bíróság határozatának indokait, ha csak részben is közzé teszi, büntetendő cselekményt követ el.

A bíróság alakulásának, eljárásának és ügyvitelének szabályait az igazságügyminiszternek a p. ü. miniszterrel egyetértésben kiadott 59.800/1926. I. M. sz. rendelete állapítja meg. A különbíróság hatáskörébe tartozik a magánalkalmazottak különnyugdíjának ártértekelésére irányuló arányszám megváltoztatása iránti kérelmek elintézése is (20.548/1927. I. M. sz. rendelet).

Döntőbíróság a szállítási kötelezettség felülvizsgálására.

A döntőbíróság elnöke a m. kir. Kúria elnöke, vagy ennek kijelölése alapján másodelnöke, vagy egyik tanácselnöke. Tagjai a kir. Kúria elnöke által kijelölt 3 kúriai bíró, a Pénzügyi Központnak egy és az Országos Iparügyi Tanácsnak az érdekelt ség köréből kijelölt két kiküldöttje.

Az elmúlt világháború szomorú tapasztalatai indították a törvényhozást arra, hogy a hadsereg ütőképességét, az ország ellenálló erejét alapjaiban megrendítő visszaéléseknek a jövőben való előfordulását hathatós eszközökkel akadályozza meg. A Honvédelmi Törvény (1939: II. tc.) értelmében a minisztérium az Országos Iparügyi Tanács véleményének meghallgatása után az erre alkalmas vállalatokat a honvédség szükségleteinek kielégítésére szolgáló cikkek gyártására kötelezheti. Ha a vállalat a reárált kötelezettséget nem, vagy nem a megfelelő módon teljesíti, a szükséges munkálatokat hatósági vezető kirendelésével s az üzem személyzetének felhasználásával a vállalat birtokosának számlájára az illetékes miniszter foganatosíthatja s a mulasztót a költségeken kívül büntetőjogi felelőség is terheli. Jónak látta azonban a törvényhozás, hogy a mulasztás elbírálását és e súlyos szankciók alkalmazásának elrendelését az érdekelt felektől független, de amellet kellő szakértelemmel is rendelkező szervre bízva. Ez a megfontolás vezette a törvényhozást a fentemlített vegyes összetételű döntőbírósnak megalkotására.

Hetes büntetőtanács.

Hetes tanácsban, az alsóbíróság eljárásának mellőzésével jár el a kir. Kúria, ha a hadviselés érdeke, vagy más fontos állami

érdek úgy kívánja, hogy minél gyorsabb befejezést nyerjen olyan bűnügy amely az 1938: XVI. tc. szerint a törvényszéki öttagú különtanács elé tartozik. Ilyen ügy újrafelvétele kérdésében a Kúria másik, szintén hetes tanácsa határoz (4.810/1942. M. E. sz. r.).

VI. Közigazgatási bíraskodás. A XIX. század jogállamának követelménye volt a közigazgatási szervek intézkedéseivel szemben a független bírói ellenőrzés megvalósítása. Egyes államokban (pl. Anglia) ezt az ellenőrzést is a rendes bíróságok végzik, a legtöbb államban azonban, így Magyarország is a rendes bíróságoktól független szakbíróságot állított fel a közigazgatási jogviták elbírálására. Az 1896:XXVI. tc.-kel felállított közigazgatási bíróság azonban több tekintetben kívánnivalót hagy maga után. Így hatásköre — porosz mintára — taxatív van megállapítva a kétségtelenül helyesebb általános elvi alap helyett (amint ezt pl. Franciaországban látjuk. A taxációt azóta mintegy 100 törvény és ösztöminisztériumi felhatalmazással kiadott miniszteri rendelet bővítette úgy, hogy ma a közigazgatás jogvitás ügyeinek kb 80 %-át felöleli (Magyary: Magyar közigazgatás.). A közigazgatási bíróság hatásköre ma a következő ügyekre terjed ki (Magyary: Magyar közigazgatás):

a) községi, törvényhatósági, közegészségügyi, vallás és népoktatásügyi, vízjogi, közúti- és útvám, vasúti, mezőgazdasági és mezőrendőrségi, állategészségügyi, erdészeti, vadászati, halászati, házicseléd-, munkás- és napszamosügyek, házközösségi ügyek;

b) törvényhatóságok u. n. garanciális panaszügyei 1907: LX. tc.

c) az állami, törvényhatósági és községi alkalmazottak számos illetmény és nyugdíjügye valamint a katonai személyek számos ellátási ügye;

d) az állami egyenes és forgalmi adók és illetékek, a törvényhatósági és községi adók, különböző kamarai illetékek jogossága és mérve körüli jogviták;

e) a hadirokkantak részére biztosított közszolgálati kedvezmények,

f) iparügyek;

g) sajtóügyek;

h) a tengerhajózás állami segélyezése ügyei;

i) clearingügyek;

j) a biztosító magánvállalatok állami felügyeletével kapcsolatos kérdések;

k) az állam és a magyar Nemzeti Bank közt felmerülő vitás ügyek;

l) a Magyar Nemzeti Múzeum, Mérnöki és Orvosi Kamara önkormányzatával kapcsolatos ügyek;

m) az országgyűlési képviselőválasztások és a felsőházi választások ügyei.

A közigazgatási bíróság két osztályban, először közigazgatási, másodszor pénzügyi osztályban működik. Mindkét osztály több tanácsra oszlik, melyek az elnökön kívül 4. felerésben bírói képesítésű tagból állnak. Egyes ügyekben (1938: XIX. tc., 1923: XXVIII. tc., ill. 1927: XXII. tc.) háromtagú tanácsban határoz. Speciális összeállításban dönt a közigazgatási bíróság a fentebb említett fegyelmi ügyekben is.

Hányossága közigazgatási bíraskodásunknak, hogy csak egyfokú, a m. kir. Közigazgatási Bíróság a Kúriával egyenrangú felsőbíróság. Az alsófokú közigazgatási bíróságok felállítására bár ezt a kérdést az élet szükségessége állandóan felszínre tartja, mindeztideig még nem került megvalósításra.

VII. Hatásköri Bíróság. Az államhatalomi ágazatok egymástól való szétválasztása elvének gyakorlati megvalósítása tette szükségessé a Hatásköri bíróság intézményének kifejlesztését. A kérdés nagy alkotmányjogi jelentősége, s rendszerint igen bonyolult, nagy szakértelmet igénylő volta indokolja, hogy a hatásköri összeütközés kérdésében az illető szervektől független, önálló szakbíróság döntsön. A hatásköri bíróság jár el nevezetesen: ha a hatásköri összeütközés egyfelől bírói hatóság, másfelől közigazgatási között, vagy pedig különböző jellegű bírói hatóságok között merül fel, amennyiben a törvényben nincsen más bírói hatóság erre a célra kijelölve. A hatásköri bíróságot nálunk az 1907: LXI. tc. állította fel, melyet módosított és kiegészített az 1928: XLIII. tc.

A bíróság elnöke háromhavonként váltakozva a Kúriának ill. a Közigazgatási Bíróságnak az elnöke. Tagjai a m. kir. Kúriának és a m. kir. Közigazgatási Bíróságnak 8—8 ítélőtáblája, kiket az illető bíróság teljes ülése tagjai sorából 3 év tartamára választ. Az ügyek eldöntése az elnökön kívül 6 tagból álló tanácsban történik. A tanács elnöke a hatásköri bíróság elnöke, tagjai közül 3 kúriai, 3 közigazgatási bírósági bíró. Az 1928: XLIII. tc. szerint ha valamely szorosan vett különbíróság (ezek voltak a honvédbíróságok, a munkásbiztosítási bíróság és az O. F. B.) hatásköre van érintve, ezen bíróságok egy-egy tagja vesz részt az ítélkezésben az egyik kúriai, ill. közigazgatási bíró helyett.

VIII. Kétségtelen, hogy ennek a nagyfokú specializálódásnak számos előnye mellett hátrányai is vannak, ezeknek a különleges ügyeknek elbírálása amúgy is túlterhelt bíróságainknak további nagy munkatöbbletet jelent, ami káros befolyással van az ügyintézés gyorsaságára. Felmerülhet tehát a kérdés, nem lenne-e helyesebb ha a különleges ügyek eldöntésére a rendes bíróságoktól független, különleges szakszabóságok állíttatnak fel. Ez a megoldás nemcsak bíróságainkat tehermentesítené nagy mértékben, hanem az ügyek gyors és minden tekintetben szakszerű és alapos elbírálására is nagyobb biztosítékot nyújtana. Mint régebbi törvényalkotásainkból megállapítható, törvényhozásunk eredetileg ezt az utat választotta (1870 : III. tc., 1895 : XXXVII. tc., 1907. évi XIX. tc.). A közbejött vesztés világháború azonban igazságszolgáltatásunk képén is mély nyomokat hagyott. Az államháztartás egyensúlyának megóvása szükségessé tette az igazságszolgáltatás költségeinek nagymértékű csökkentését, s ez szervezeti téren s megfelelő redukciókra vezetett. (1921 : XXXI. tc., 1925 : XIII. tc., 1932 : IV. tc.). A gazdasági helyzet további alakulása s az azóta kitört második világháború érthetővé teszi, miért nem térhetett vissza törvényhozásunk az eredeti irányvonalhoz. Kétségtelen azonban, hogy a kérdésnek akár speciális tanácsok, akár különbíróságok felállításával való megoldása rendkívül bonyolulttá teszi igazságszolgáltatásunkat és felveti a racionalizálás problémáját. Ez jövő törvényhozásunknak, szerény véleményem szerint, egyik fontos feladatát kell hogy alkossa.

Szilvay Géza.

EREKY ISTVÁN MUNKÁI¹

I. Önállóan megjelent munkák:

1. Tanulmányok a magyar általános polgári törvénykönyv tervezete köréből. (390. old. 1903.)
2. A magyar helyhatósági önkormányzat. (I. k. VII, 359 old., II. k. VI, 387 old., 1908.)
3. A magyar helyhatósági önkormányzat, 2. kiadás. (I. k. XI, 429 old. 1910.)
4. Tanulmányok a vármegyei önkormányzat köréből. (VII, 332 old. 1908.)

¹ L. Polner Ödön: Ereký István munkássága. Közigazgatástudomány. 1944. 69—110 l.

5. Jogtörténeti és közigazgatási jogi tanulmányok. (I. k. VII, 402 old., II. k. 686 old., 1917.)
6. A magyar trón megüresedésének kérdéséhez. (37 old., 1921.)
7. A magyar felsőház. (36 old., 1925.)
8. A tárgyi és alanyi jogok dualizmusa, az alanyi közjogok rendszere. (123 old., 1928.)
9. Közigazgatási reform és a nagyvárosok önkormányzata. (I. k. 396 old., 1933, II. k. 227 old., 1936.)
10. Egy jogtörténeti per iratai. (23 old., 1935.)
11. Önkormányzat az Északamerikai Egyesült Államokban. (88 old. 1954.)
12. Az egyetemi reform, az egyetemi szelekció reformja. (215 old., 1937.)
13. Közigazgatás és önkormányzat. (382. old., 1939.)

II. Különlenyomatok:

14. A többes szavazat Angliában. (A Concha Győző-Emlékkönyvből. 75—94. old., 1912.)
15. Concha Győző. (Jogtudományi Közlönyből, 1916. évf. 9. sz. 6. old.)
16. A közigazgatási jog és a közigazgatási jogtudomány Angliában. (A Klebelsberg Kunó-Emlékkönyvből, 33. old., 1925.)
17. A közigazgatási jog kialakulása Franciaországban. (A Berzeviczy Albert-Emlékkönyvből, 42. old., 1925.)
18. Nemzetgyűlés és országgyűlés. (A Társadalomtudományból, 1926. évf., 354.—362. old.)
19. Fascismus és parlamentarismus. A Magyar Szemléből, 1927. évf. 14. old.)
20. A jogtudomány módszerei, a Duguit- és Kelsen-féle módszertani álláspontok bírálata. (A Városi Szemléből, 1927. évf. 64. old.)
21. A közigazgatási eljárás reformjai. (A Magyar Közigazgatásból, 1935. évf. 16. old.)
22. A közigazgatási aktusok által okozott sérelmek hatósági orvoslása. (A Polner Odön-Emlékkönyvből, 37. old., 1935.)
23. Külföldi közigazgatási szervezeti rendszerek. (A mai közigazgatás c. munkából, 1937.)
24. A tárgyi jog egysége. (A Finkey Ferenc-Emlékkönyvből, 12. old. 1936.)
25. A tárgyi jogról. (A Menyhárt Gáspár-Emlékkönyvből, 26. old. 1938.)
26. A modern magyar közigazgatás kialakulása. (A Pannonia c. folyóiratból, 1941/2. évf., 65. old.)

III. Folyóiratokban, Emlékkönyvekben, különlenyomatok nélkül megjelentek:

27. A francia egyesületi törvény végrehajtásáról s az egyesületi törvény reformjáról. (Magyar Jogászfűjség, 1903. aug. 1.)
28. Az egyesületi vagyon sorsáról. (Magyar Jogászfűjség, 1903. okt. 1.)
29. Lányi Bertalan: A tulajdonjog. Ismertetés. (Magyar Jogászfűjség, 1904. ápr. 15.)
30. Tóth Sándor: Sáros vármegye monografiája, I—III. k. 1909/1912. (Budapesti Szemle, 1915. évf. 153. k., 161—176. old.)
31. A közigazgatás reformja. (Magyar Jogászegyleti Értekezések, Új folyam, VIII. k., 226—256. old.)
32. Tezner elmélete a rendi alkotmányokról. (Budapesti Szemle, 1917. évf., 68—96. és 251—181. old.)
33. A német birodalmi szükségáldozat és a magyar vagyonváltság. (Társadalomtudomány, 1921. évf., 346—386. old.)
34. Magyary Zoltán: A magyar állam költségvetési joga. Ismertetés. (Budapesti Szemle, 1924. évf. 196. k.)
35. Hatvan év tudományos mozgalmi között. Irta Concha Győző. Ismertetés. (Budapesti Szemle, 1929. évf.)

36. A jogi személyek. (Városi Szemle, 1928. évf. XIV. k. 49—112., 773—836. és 939—10002. old., és 1929 évf., XV. k., 207—269. old. és 447—542 old.)
37. A nagyvárosok önkormányzata. (Némethy Károly-Emlékkönyv 130—145. old., 1932.)
38. The origin of modern Local Government in Hungary. (Hungarian Quarterly, 1938.)
39. Adalékok a modern magyar pénzügyi közigazgatás kialakulásához. (Pannonia, 1943. évf. 66—92. old.)

IV. Akadémiai előadások és jelentések.

40. A közigazgatási jog és a közigazgatási jogtudomány kialakulása. Kivonat az 1922. ápr. 10-én tartott lev. tagi székfoglalóból. (Akadémiai Értesítő 393—396. füzet, 218—220. old.)
41. Jelentés a Kónyi Manó-jutalom odaítélés tárgyában. (Akadémiai Értesítőben, 1935. évf., 16. old.)
42. Concha Győző emlékezete. (Akadémiai Emlékbeszédek, XXII. k., 12—74. old., 1935.)
43. Jelentés a Győr város alapítványának kamataiból hirdett jutalomtételről. (Akadémiai Értesítő 462. füzet, 115—120. old., 1936.)
44. Rektori üdvözlő beszéd Balogh Jenő akadémiai t. tagnak a Ferenc József-tudományegyetem disz doktorává avatása alkalmából. (Akadémiai Értesítő 468. füzet, 175—181. old., 1939.)

ADALÉKOK A MAGYAR VÁROSOK HÁZTARTÁSI STATISZTIKÁJÁHOZ

I. A magyar városok háztartási statisztikája hosszas multra tekinthet vissza. Már a mult század végén többen foglalkoztak a magyar városok háztartási helyzetének statisztikai vizsgálatával és ezek munkássága már egyedül is rámutat a statisztika emez ágazatának rendkívüli fontosságára. A kérdés vizsgálata azonban nemcsak statisztikai problémát alkot, hanem annak fontos közigazgatási, városháztartási következményei is vannak, amelyekkel foglalkozni távolról sem érdektelen.

A magyar városok háztartási anyagának statisztikai feldolgozása azonban rendkívül nehéz feladatot jelent. Bár a 42.200/1927. B. M. számú rendelet a városok háztartási adatait a költségvetésekben bizonyos rendszerbe kívánta állítani, mégis azt kell tapasztalnunk a városok háztartási költségvetéseinek feldolgozásánál, hogy azok a rendeletben foglalt szellem megtartása mellett sem egységesek, gyakran áttekinthetetlenek, használatuk nehézkes és a statisztikai feldolgozás szempontjából olyannyira fontos egységes összehasonlítások elvégzését is rendkívül megnehezítik.

Elegendő talán ebből a szempontból a városok különböző formájú költségvetéseit egymás mellé tenni, hogy azonnal tisztában legyünk azokkal a fennforgó nehézségekkel, amelyek egyrésztől statisztikai feldolgozást tesz lehetetlenné, másrésztől azonban semmiféle áttekintést különben sem engednek meg. Ilyen körülmények között azután valóban lehetetlennek mutatkozik az a munka is, amelyet a fennálló törvényes rendelkezések értelmében

a belügyminiszternek, mint a magyar városok legfelsőbb vagyongazdálkodási hatóságának a költségvetések felülvizsgálata és felülbírálatá során kell elvégeznie.

A költségvetések vagyongazdálkodási felülvizsgálata éppen ezen okok miatt nem mehet végbe azzal a következetességgel és céltudatossággal, amelyre pedig éppen szükség volna. *A költségvetés felülbírálatánál az összehasonlíthatatlanság miatt nem lehet kiindulni abból, hogy egy város háztartási helyzetét egy másikhoz hasonlítsuk és úgy kíséreljük megállapítani azt, hogy adott esetben melyik gazdálkodik gondosabban, főként azonban azt, hogy melyik eredményesebben.*

A vagyongazdálkodási felülvizsgálat éppen ezért meg kell, hogy elégedjék azzal, hogy az egyes városok költségelőirányzatát önmagában tegye kritika tárgyává, anélkül, hogy más támpontot kapna ebben a munkában, mint azt, hogy az előző évi gazdálkodás milyen irányú volt. Az eszközölt változtatások ezen ok miatt nem mondhatók minden egyes esetben hasznosaknak, a felülvizsgáló közegek olyan szempontokat nem tudnak mérlegelni, amelyek pedig a helyzet alakulásában döntő szereppel játszhatnak közre.

A magyar városok háztartási helyzetének statisztikája éppen ezért rendkívül fontos tényekről nyújthat felvilágosítást, ha anyaga ennek megfelelően rendszeresen dolgoztatik fel. Néhány éve a városi háztartás fontosabb adatairól gazdag statisztikai anyagot gyűjt és publikál Budapest Székesfőváros Statisztikai Hivatala. Ez az anyag azonban merő nyersanyag csupán ahhoz, hogy a magyar városok háztartási helyzetéről egy átfogó strukturális kép rajzoltassék meg és ezt mindezt nem végezte el senki sem.

Ha azt kutatjuk, hogy mi volt az oka annak, hogy a magyar városok háztartási helyzetével az utóbbi években nagyobb és átfogó tanulmány nem foglalkozott, akkor kétségen kívül azt kapjuk válaszul, hogy ebben nagyrészt az játszott közre, hogy nem volt egységes anyag a kutató előtt. Akkor pedig, amikor ehhez az egységes anyaghoz már hozzájuthatott volna, akkor meg az adatok sokrétősége miatt állott olyan feladat előtt, amely kétségen kívül visszariasztotta a további kutatás munkájától.

Ezeket a nehézségeket egyszer a kutatónak túl kell tennie magát és vállálnia kell egy olyan irányú csoportosítás feladatát, amelyen keresztül a rendelkezésre álló hatalmas anyag olyan rendszerét kapja, amely bizonyos törvényszerű következtetések levonására alapot nyújt a nagy számok általános elmélete alapján is.

Ebből a célból az 1945. évi költségvetési adatokat vettük alapul és ezek módszertani kiértékelésének egy újabb változatát kíséreltük meg abból a célból, hogy bizonyos fontosabb háztartási jelenségek mérlegelését tegyük lehetővé. Egyelőre csak a költségvetési u. n. főbb adatoknak vizsgálatába mélyedtünk el, mert ezeken keresztül is mód volt rámutatni arra, hogy az egyes városok jelenségek mérlegelését tegyük lehetővé. Egyelőre csak a költség-háztartási helyzetében mutatkozó egyezéseket és egyenlenségeket kitalasztaljuk. Az anyag ilyen módon való csoportosításai máris olyan érdekes képeket adtak, amelyek, ha azokat egyes vá-

rosokra alkalmaztuk, meglepő jelenségekre hívták fel a figyelmet. Így pl. egyes esetekben a város vezetői meglepve tapasztalták, hogy az általános kereseti adó városukban rosszul van kimunkálva, vagy azt, hogy a város kultúrtevékenysége tudtuk nélkül milyen jelentős, vagy azt, hogy városgazdasági vonalon milyen eredményes munkát végeztek. És így tovább.

A magyar városok költségvetéseiben élénk táruló hatalmas anyagot egy olyan kaleidoszkopba próbáltuk helyezni, amelyben bizonyos szemszögek szerinti csoportosítás útján újabb és újabb képek alakulnak és rögzíthetők le. A kaleidoszkop különböző helyzetéből adódó és rögzített képek összevetése még abban a *lát-szólag lehetetlennek tűnő helyzetben is bizonyos lehetőségeket engedett a tiszta kép ábrázolására*, amelyet a városok általános háztartási helyzetére vonatkozó számadatok tömegei nyújtanak.

Feldolgoztuk a magyar városok háztartási helyzetére vonatkozó fontosabb adatokat a városok területi elhelyezkedése, a városi jelleg, a pótadókulcs magassága, a pótadóalap összetétele és a városoknak lélekszám szerinti csoportosításában. Ezek a főbb csoportok külön-külön is bizonyos egységes képre engednek következtetést, összevetve azonban az egyes költségvetési adatokat, ezeken a csoportokon belül egyes kapcsolatok szigorú követése válik lehetségessé.

Ennek révén már most igazolást kaphatunk egyes városoknak sokszor kirívó költségvetési adataira olyan esetekben is, amikor ezeket a kirívó adatokat egyébként minden fenntartás nélkül a legsúlyosabb kritikával illetük volna. Természetes, hogy a feltárt adatok nagyobb és mélyebb vizsgálatokat egyelőre nem engednek meg, ez azonban nem is volt egyelőre célunk, minthogy inkább egy metodikai szempont vizsgálatát tartottuk egyelőre fontosnak és csak később, amikor ennek lehetőségei biztosítottan kialakultak, lesz érdemes a részletekkel is foglalkozni.

Mielőtt a részletes vizsgálatokhoz fognánk, szükségesnek mutatkozik tisztázni azt, hogy az egyes csoportosításoknál milyen elveket fogadtunk el, illetve milyen szempontok szerint csoportosítottuk a magyar városokat.

A városoknak területi csoportosításánál két különböző szempont vezetett. Az egyik szempont az országnak főbb tájakra való osztásában nyilvánult meg. Eszerint megkülönböztetjük a városokat úgy amint az ország trianoni területének alföldi, pestkörnyéki, illetőleg dunántúli részéhez tartoznak, vagy a jelenlegi országterületnek a felvidéki, keletmagyarországi és erdélyi részének, vagy a Délvidéknek visszacsatolásával kerültek újra ide. A trianoni országterület alföldi csoportjába nemcsak a kifejezetten alföldi városok tartoznak, hanem azok a városok is, amelyek a Dunától keletre terülnek el és az úgynevezett felvidéki városvonal városai.

Ennek a csoportosításnak különös mértékben akkor mutatkozik előnye, ha összehasonlítást akarunk tenni azokra a kihalásokra, amelyeket az ország területi feldarabolása után bekövetkezett államjórdukatok az egyes városok háztartási viszonyainak fejlődé-

sére gyakoroltak. Az összevetésből világosan meglátszik, hogy a sajátos cseh önkormányzati rendszer miként hatott ki a felvidéki városok pénzügyi alakulására, ezzel szemben mennyire más volt a románok által megszállt városokban a háztartási viszonyok alakulása. Ugyanekkor a trianoni terület harmas csoportosítása élesen elválasztja a dunántúli kultúrtájakat a kevésbé fejlődött alföldi résztől, de mindkettő közül kiemelkedik a Budapest környékét alkotó városgyűrűnek eltérően sajátos pénzügyi helyzete.

A második csoportosítás, a városokat a városi lakosság foglalkozási jellege szerinti csoportosításban mutatja be. Ennek a csoportosításnak használata, amelyet már a magyar városokra vonatkozó dokumentációs anyagban gyakran meglelthetünk, rendkívül indokoltnak mutatkozik. A városi lakosságnak foglalkozási összetétele a város legkülönbözőbb viszonyaira jellegzetesen hat ki és azok a tanulmányok, amelyeket mindgyakrabban és a városi élet legkülönbözőbb megnyilvánulásaira ilyen szempontok szerint készítettünk, a leginkább igazolták, hogy a város jelleg meghatározója a lakosság foglalkozási összetétele. A háztartási helyzet alakulásánál még fokozottabban igazolást nyert az, hogy a költségvetésre a város lakosságának foglalkozási megoszlása minden szempontból rendkívüli kihatással van.

Kifejezetten városháztartási szempontból fontosnak mutatkozott a költségvetési főbb adatoknak olyan csoportosítása is, amely a pótdókulcs magasságára van tekintettel. Ez a vizsgálat módot és lehetőséget nyújt a tekintetben, hogy mélyére lássunk annak, hogy a különböző magasságú pótdókulcs mennyiben befolyásolja egy-egy város háztartási viszonyainak kialakulását. Amíg az első két csoportosítás leíróstatisztikai lehetőségeket nyújt, addig ez már kifejezetten analízisra nyújt lehetőséget. Hasonló és talán még fontosabb összeállítás az, amely a pótdóalap összetétele szerinti csoportosításban mutatja be a magyar városok háztartási helyzetét és képet ad arról, hogy a különböző összetételű pótdóalap ismét milyen lehetőségeket nyújt a magyar városok háztartási viszonyainak kialakulására.

Végezetül a magyar városokat lélekszám szerinti csoportosításban mutatja be, illetőleg a háztartási viszonyok alakulását olyképp is csoportosítottuk, hogy azok a város nagyságával arányosan is kimutatást nyerhessenek.

A KÖLTSÉGVETÉSI FŐBB ADATOK ELEMZÉSE.

II. A háztartási helyzet vizsgálatánál területi csoportosításból kiindulva elsősorban is a *szükségletek összegének alakulását vizsgáljuk.* Az 1945 évi háztartási adatok szerint a magyar városok 214 millió pengő szükséglettel számoltak. Ez a városi lakosság összes számához viszonyítva 70.— pengős fejátlagot jelent, ami azonban különbözőképpen oszlik meg a különböző várostípusokon belül. *A legmagasabb szükségleti fejátlagot azokban a városokban találjuk, amelyek lakosság száma tízezer alatt van.* Ebben a város-

A magyar városok háztartási helyzete 1943-ban.

A) A költségvetési főbb adatok.

Megnevezés	Szükséglet	Fedezet	Hiány	Állami adóalap
Az ország területén való megoszlás szerint csoportosítva.				
Alföld	81,114.699	64,689.644	16,425.055	15,411.018
Pestkörnyék	17,330.117	13,484.555	3,845.562	7,158.628
Dunántúl	38,621.048	32,979.953	5,641.095	8,625.669
Felvidék	21,025.222	18,906.756	2,118.466	2,477.816
Erdély	37,789.442	31,412.290	6,377.152	8,333.558
Délvidék	18,473.645	14,235.745	4,237.600	4,243.339
összesen:	214,354.173	175,708.943	38,645.230	46,250.028
A lakosság foglalkozási jellege szerint csoportosítva.				
Iparforg. tulny. többs.	19,163.462	15,129.821	4,033.641	7,429.206
Iparforg. absz. többs.	83,519.672	71,072.363	12,447.309	17,374.185
Iparforg. relatív többs.	52,847.798	45,121.758	7,726.040	8,990.242
Mezőgazd. tulny. többs.	30,575.779	24,355.726	6,240.053	6,643.119
Mezőgazd. absz. többs.	19,890.453	13,102.286	5,788.167	4,228.177
Mezőgazd. relat. többs.	8,357.009	5,926.989	2,430.020	1,585.099
összesen:	214,354.173	175,708.943	38,645.230	46,250.028
A lélekszám szerint csoportosítva.				
10.000-ig	7,520.511	6,770.791	749.720	735.291
10.001—20.000-ig	21,935.147	17,743.232	4,191.915	4,521.012
20.001—50.000-ig	77,476.645	62,123.661	15,352.984	18,568.813
50.001—100.000-ig	64,594.611	53,119.840	11,474.771	14,340.637
100.001 felett	42,827.259	35,951.419	6,875.840	8,084.275
összesen:	214,354.173	175,708.943	38,645.230	46,250.028
A pótdókulcs magassága szerint csoportosítva.				
50 %	23,099.804	19,542.154	3,557.650	7,045.916
51—75 %	77,658.129	65,335.004	12,323.125	18,041.633
76—100 %	80,553.089	66,951.932	13,601.157	14,782.377
101-től	33,043.151	23,879.853	9,163.298	6,380.102
összesen:	214,354.173	175,708.943	38,634.230	46,250.028
A pótdóalap összetétele szerint csoportosítva.				
Városok, amelyekben a pótdóalapban tulnyomó szerepe van:				
a földadónak,	49,725.705	37,393.367	12,332.338	10,589.582
a házadónak,	115,603.230	98,753.635	16,849.595	22,649.393
társ. és tantiem adónak	42,722.258	34,335.781	8,386.477	12,074.688
Keeskemét	6,302.980	5,226.160	1,076.820	936.365
összesen:	214,354.173	175,708.943	38,645.230	46,250.028

csoportban a lakosság egy fejére 107.10 P. szükségleti fejátlag mutatkozik, ami világosan alátámasztja azt, hogy a legsúlyosabb nehézségekkel azoknak a városoknak kell küzdeni, amelyben viszonylag a lakosok száma kicsiny. *Kisebb városban tehát a szükségletek a lakosságnak nagyobb megterhelését vonják maguk után*, mint nagyobb városban, bár a nagyobb városok jelentkező kiadások rendszerint ugyancsak növekszenek és csak a közép nagyságú városok azok, amelyeknek szükségletei nem emelkednek olyan túlzott mértékben, hogy a lakosság fejszámára vonatkoztatva az nagyobb megterhelést jelentene. Egyébként *azok a városok dolgoznak nagyobb szükségleti fejátlaggal, amelyekben az iparforgalmi lakosság relatív többséget mutat*, ami viszont arra vezethető vissza, hogy amíg azokban a városokban — ahol az iparforgalmi foglalkozású lakosság nagyobb arányú, a bevételek éppen az iparból és forgalomból adódó nagyobb tételek, míg azok a városok, ahol a mezőgazdasági lakosság van többségben kisebb összességű szükségleti fejátlagukat a mezőgazdasági népességgel arányos alacsony szükségleti kívánalmakkal érhetik el. (1. táblázat.)

Magasabb szükségleti fejátlaggal dolgoznak a felvidéki városok, ahol 84.50 P. volt a szükségleti fejátlag, míg az átlagos alatt csak az alföldi, de különösképpen a pestkörnyéki városok szükségleti fejátlaga van. Az a körülmény, hogy *a felvidéki városok magasabb szükségleti fejátlaggal dolgoznak, jórészt arra vezethető vissza, hogy ezeknek a városoknak magasabb kultúrális és városi követelményekre irányuló kívánsága van*, mint éppen az alföldi városoknak, vagy másutt egyebütt. Ezzel szemben a pestkörnyéki városok rendkívül alacsony, 52.000 pengős szükségleti fejátlagát az a körülmény vonja maga után, hogy ezek a városok általában népesek, a városi szükségletek összege tehát a polgárság körében jobban megoszlik, de nagymértékben fokozza a szükségleti fejátlag alakulását az a körülmény is hogy *a pestkörnyéki városok polgársága sok és jelentős mértékben Budapest adottságaiból élvezzi azokat a városi előnyöket, amelyeket a fejlett nagyváros szomszédsága révén önmagának terhelés nélkül is biztosíthat.*

A szükségleti összeg fejátlagát azonban legnagyobb mértékben befolyásolja az a körülmény, hogy a városi pótdadó százalékos kulcsa milyen és a városi pótdadó összetétele hogyan alakul.

A városi szükséglet 70.00 pengős átlagos fejátlagával szemben azok a városok, ahol a pótdadókulcs 101 százalékos fölé emelkedik, csak 54.90 pengős szükségleti fejátlagot mutatnak ki költségvetéseikben, mintegy világosan rámutatva arra, hogy a magas pótdadó terhe alól lakosságukat a szükségletek lehető legnagyobb visszaszorítása révén mentesíteni akarják és amíg más város csoportban minimálisan is 70.90 pengős szükségleti fejátlag mutatkozik, addig ezek a maguk részéről a városi élet kifejllesztésének háttérbe helyezésével is polgáronként inkább 16 pengőt megtakarítanak, de a pótdadóterhet tovább nem fokozzák.

Ezzel szemben, ha a városokat aszerint csoportosítjuk, hogy *a pótdóalapon, mely állami adónak van tulnyomó szerepe*, akkor azt tapasztaljuk, hogy a szükségletek összege azokban a

városokban, ahol a földadó képezi a pótdadó alap többségét, csak 55.90 pengő, míg ott, ahol a társulati és tantiem adó jelenti a pótdadó alapnak nagyobb részét, ott a szükséglet fejátlaga a 71.50 pengőt, ahol pedig a házadó képezi a pótdadó alap legnagyobb részét, ott a 77.60 pengőt is eléri. Ebből az összeállításból világosan látszik, hogy azok a városok, amelyek a pótdadó nagyobb részét földadóra kénytelenek építeni, mindig nagyobb nehézséggel küzdenek, mint azok a városok, melyek az ipar fejlettsége révén pótdadjuk jövedelmét elsősorban társulati- és tantiem adókra, másodsorban pedig házadókra építhetik. Ebből az okfejtésből világossá válik azután, hogy miért 49.20 pengő az átlagos szükségleti fejteher a tulnyomóan mezőgazdasági foglakozást űző városokban akkor, amikor a szükségleti fejátlag az abszolút iparforgalmi népességű városokban ennek az összeknek több, mint másfélszerese, azaz 77.70 pengő.

A városháztartási költségvetés fedezeti végösszegének alakulása a szükségleti fejátlaghoz hasonló képet mutat. Az 1943. évi költségvetések szerint a magyar városok átlagosan lakosságuk fejsszáma után 57.30 pengő fedezeti összeggel számolhatnak. Ez talán még szélsőbb végletekből alakul, mint a szükségleteknél kimutatott fejátlag. A legnagyobb érték itt is, a tizezernél kevesebb lelket számláló városokban van, ahol 96.41 pengő volt a fedezeti fejátlag. Ezzel szemben a legalacsonyabb értéket azokban a városokban kapjuk, ahol a lakosság foglalkozási összetételében a mezőgazdasági foglalkozású népesség tulnyomó többséget jelent. Ezekben a városokban egy lakosra mindössze 34.90 pengő fedezeti fejátlag jut.

Ha a fedezeti fejátlagok közötti összefüggést további vizsgálat tárgyává tesszük, akkor megállapíthatjuk, hogy a fedezeti fejátlag alakulására a városok különböző jellege kevésbé van hatással, mintsem gondolnánk. Ebből az következik, hogy a háztartási költségvetések bevétel oldalát a városok inkább alakítják ki annak megfelelően, hogy szükségleteik milyen összegeket mutatnak, mintsem, hogy a vizsgálatoknál a lakosság teherbíró képességére volnának tekintettel. Ebből megint az következik, hogy a városi lakosság teherbíró képessége általában sokkal elasztikusabb, mintsem gondolnánk, de viszont az is világossá lesz, hogy különböző városokban a városok háztartásának fenntartása a legkülönbözőbb mértékű terhet jelenti a város lakosságára anélkül, hogy a kevésbé súlyos, vagy súlyosabb teher ellen a városi polgárságnak szava vagy panasza lenne. Ez természetes is, mert a városok autonóm háztartás vezetése nagyobb szélsőségek és kilengések lehetőségét biztosítja, mintsem gondolnánk és minden város autonóm jogkörébe tartozónak tekinti azt, hogy városát miképpen kívánja fejleszteni, csinósítani, intézményeit szaporítani, vagy növelni és természetesnek veszi, hogy ennek arányában kell a terheket vállalni. Még a pótdadókulcs magassága sincs befolyással arra, hogy a fedezeti összegek miként alakulnak. Azokban a városokban, ahol a pótdadókulcs 50 százalékos vagy ezalatt van, a fedezeti fejátlag 60.50 pengő. Azokban a városokban, ahol a pótdadó

51—70 százalék, a fedezeti fejtálg 59.70 pengő, azokban a városokban, ahol a pótdókules 76—100 százalék a fedezeti fejtálg 62.70 pengő és azokban a városokban, ahol a pótdó kulcsa 100 százalékot meghaladja, csökken csak hirtelen 59.40 pengőre. Az arányosság csak akkor meglepő, ha már a szükséglet és fedezet közötti különbséget vesszük tekintetbe, aminthogy a következőkben már ezzel kívánunk részleteiben foglalkozni.

A fedezet összegét a pótdóalap összetétele sem befolyásolja mértékadóan. Világos természetesen, hogy a városi bevételek — pótdó nélkül is — magasabbak abban a város csoportban, ahova azok a városok tartoznak, ahol a pótdóalapját nagyobb részben házadó képezi és alacsonyabbak ott, ahol a pótdóalapban a földadónak van nagyobb szerepe.

Különösebb érdeklődésre az egyes csoportosításoknál inkább a *költségvetési hiány alakulása* tarthat számot. A költségvetési hiány alakulását már nemcsak összegszerűen, hanem a szükségletekhez mért viszonyszámban is vizsgálat tárgyává tettük. A költségvetési hiány összege az 1943. évi költségvetéseket figyelembe véve az összes magyar városokban átlagosan 12.70 pengőben adódott. Ez az összes szükségleti összegnek 18 százalékaival volt azonos. *A legtöbb hiánnyal a délvidéki városok küzdöttek*, amelyek 17.50 pengő háztartási hiányt voltak kénytelenek nyers költségvetéseik alapján pótdóval fedezni. *A legkisebb hiányt ugyanekkor a felvidéki városok mutatták*, melyek mindössze 8.50 pengő fejtálg hiány pótlásáról kellett gondoskodniok. Ettől a területi csoportosítástól eltekintve a hiány alakulását sokkal világosabban mutatja az az összeállítás, amely a városokat népességük foglalkozási jellege szerint csoportosítja. Amíg a túlnyomóan iparforgalmi jellegű városoknak mindössze 11.10 pengő, addig a túlnyomóan mezőgazdasági jellegű városoknak 18.50 pengő hiánynak pótdóval való fedezéséről kellett gondoskodniok. A közbeeső város csoportokban a hiány összege a városjelleggel arányosan emelkedik. *Minél nagyobb arányú a város mezőgazdasággal foglalkozó népessége, annál nagyobb volt az 1943. évi hiánynak egy lakosra vonatkoztatott összege*. Csaknem hasonló arányú összefüggés mutatkozik a városoknak lélekszám szerinti összetételénél is. A legkisebb városokban a hiány összege általában kisebb, mint a nagyobbakban. A hiány összege a lakosság fejszámához viszonyítva

a tizezernél kevesebb lelket számláló városokban	10.69 P
a 10.001—20.000 lélekszámú városokban	11.67 P
a 20.001—50 000 " "	12.70 P
az 50.001—100.000 " "	12.00 P
és a százezernél népesebb városokban	14.50 P.

Látván ezeket a szigorú összefüggéseket mind fokozottabb érdeklődéssel tekinthetünk azon csoportosítások felé, amelyek a városokat az adóalapra való tekintettel állítják sorrendbe. Valóban az összefüggés ebben a vonatkozásban is érdekes és azt mutatja, hogy a költségvetési hiány összegét a pótdóalap mértéke és a pótdó összetétele rendkívüli mértékben befolyásolják. Adat-

szerűen ezt a következőkben tudjuk bizonyítani. A hiány fejátlaga azokban a városokban, ahol

a pótdóó szálaléka 50 % vagy ezalatt van	11.90 P
51—75 szálalék	11.20 P
76—100 „	12.80 P
és ahol 100 szálalék fölött van, ott	11.50 P

Ez az összeállítás azt mutatja, hogy a pótdóóalap magassága a lakosságnak tényleges súlyterhelését a hiány összegével növeli, azonban kérdés, hogy az állami adóalap milyen terhet jelent a város lakosságára. Az összefüggés itt is világos. Ha a pótdóóalapban a házadónak van nagyobb szerepe, akkor a hiány összege 11.50, ha a földadónak, akkor 13.90 P, és ha társulati- és tantiemadónak van nagyobb szerepe, akkor 14.00 pengő.

Ami már most a hiánynak a szükséglethez mért arányát illeti, a következő képet kapjuk. Általában a szükséglet 18 %-a mutatkozott az 1943. évi költségvetések szerint a magyar városoknál hiányként. Ez azonban épp olyan szélső végletekből alakult, mint az eddig egyebütt tapasztalt értékeknél láttuk. Voltak város-csoportok, nevezetesen az a két csoport, amelyben a mezőgazdasági foglalkozású népességnek abszolút, illetőleg tulnyomó része volt, ahol a hiány a szükségletek 29.1 %-át tették. Ezzel szemben volt város-csoport, nevezetesen az, amelyben a lélekszám 50.001 és százezer között mozgott, ahol a hiány a szükségleteknek mindössze 8.2 %-a volt. Azt vizsgálva, hogy a hiány százalékos arányára mi van leginkább befolyással, ismét azt kell mondanunk, hogy csak a pótdóókulcs magassága, ami mellett a pótdóóalap összetételének is jelentős szerepe van. A hiány százalékos aránya a pótdóókulcs magasságával egyezően emelkedik. Ezt a következő összeállítás a legjobban igazolja. Hiányként a szükségletek

15.4 szálaléka	jelentkezik azokban a városokban, ahol a pótdóókulcs 50 % vagy ezalatt van,
15.9 „	azokban a városokban, ahol a pótdóókulcs 51—75 szálalék között mozgott,
16.9 „	azokban a városokban, ahol a pótdóókulcs 76—100 % között variált és
27.7 „	azoknál a városoknál, ahol a pótdóókulcs a száz szálaléket meghaladta.

A pótdóóalap összetétele hasonlóképpen jut kifejezésre. A szükségletek

24.9 szálaléka	mutatkozik hiányként azokban a városokban, ahol a pótdóóalapban a földadónak van tulnyomó szerepe, ezzel szemben a hiány a szükségletnek csak
14.6 „	azokban a városokban ahol a házadónak volt döntő szerepe.

A költségvetési főbb adatok részletezése csak akkor lehet teljes, ha az állami adóalap alakulását is hasonlóképpen vizsgálat tárgyává tesszük. Az összefüggéseknek itt nem feltétlenül kell az eddig vizoltakhoz hasonlóan alakulni, hiszen a pótdóóalap a háztartási viszonyok alakulására nem lehet befolyással, illetve csak fordított viszonylatban volna ilyen tapasztalható.

Az állami adóalap fejátlagja a magyar városokban az 1943. évi költségvetések vonatkozó kimutatásai alapján számítva 15.10

pengő. Ennek legmagasabb értéke azokban a városokban mutatkozik, ahol a pótdókulcs 50 % vagy ezalatt van. A legalacsonyabb érték azokban a városokban van, ahol a mezőgazdasági foglalkozású népesség túlnyomó többségben van. A két szélső véglet 23.40, illetve 9.50 pengő. Mindkét véglet határozottan indokolt és különböző csoportosításokban teljesen a vártnak megfelelően alakult. *Határozott lépcsőzet látható az állami adóalap összességében akár a városokat lakosságuk foglalkozási jellege szerint csoportosítjuk, akár a városokat lélekszámuk szerint vizsgáljuk, akár akkor, ha az állami adóalap összetételét vagy a pótdókulcs magasságát vesszük tekintetbe.* Nem érdektelen egyik csoportosítást sem átnézni, mert az itt kimutató összefüggések zárt szigorú egész módszertani alaptételünket igazolni képes. Tekintsük elsősorban a városoknak lélekszám szerinti csoportosítását.

Az állami adóalap fajtágra azokban a városokban, amelyeknek *lélekszáma*

tízezer alatt maradt	10.40 pengő.
10.001—20.000-ig	12.60 pengő.
20.001—50.000-ig	15.40 pengő.
50.001—100.000-ig	15.00 pengő.
100.001 fölött van	17.10 pengő.

A városokat a lakosságuk *foglalkozási összetétele szerint* csoportosítva az összefüggés még sokkal szigorúbb. Az állami adóalap fejátlaga azokban a városokban, amelyekben a lakosság

túlnyomó többsége iparforgalmi	20.50 P
abszolút többségben iparforgalmi	17.20 P
relatív többségben iparforgalmi	17.70 P
mezőgazdasági relatív többség esetében	14.70 P
„ abszolút „ „	10.70 P
„ túlnyomó „ „	9.50 P

Az összefüggés ebben a vonatkozásban már egész határozottan igazolja azt, hogy az iparilag fejlettebb városokban a városháztartási viszonyokra az iparból eredő nagyobb adózási készség milyen befolyással van és a háztartási helyzetet mennyire megkönnyíti.

Ha az állami adóalap fejátlagát a városoknak a pótdókulcs magassága szerinti csoportosításában vizsgáljuk, hasonló képet kapunk. A legmagasabb az állami adóalap fejátlaga azokban a városokban, ahol a pótdókulcs a legmagasabb és ez az arány mindvégig szigorúan megvan. Azokban a városokban, ahol a pótdókulcs

50 % vagy ez alatt van, az állami adóalap fejátlaga	23.50 P
51—75 % esetén az állami adóalap	16.50 P
76—100 % „ „ „	15.90 P
és a pótdókulcs 101 % fölé emelkedése esetén	10.50 P

Hasonló a helyzet a *pótdóalap összetétele szerinti csoportosításban is.* Amíg azokban a városokban, ahol a pótdóalapban

a társulati és tantiem adónak van nagyobb szerepe	20.20 P
a házadónak van nagyobb szerepe	15.20 P
ha a földadónak van nagyobb szerepe	11.90 P
az állami adóalap fejátlaga.	

Végezetül a pótadókulcs átlagát vizsgáltuk az egyes város-csoportokon belül. A pótadókulcs átlaga az 1943. évi adatok szerint az összes magyar városokban 83,5 %-ban adódik. A legmagasabb pótadókulccsal azok a városok küzdöttek, ahol a mezőgazdasági népesség túlnyomó többségben van. Itt a pótadókulcs átlagosan 153 %-ot ért el, amivel szemben a legalacsonyabb pótadókulcs 50 % volt természetesen abban a város csoportban, ahova az 50 %-os pótadóju városokat soroltuk.

A pótadókulcs és a városjelleg közötti összefüggés csaknem hasonló mértékben, de talán még fokozottabban és határozottabban nyilvánul meg, mint az előző fejtegetéseink szerint. Az átlagos pótadókulcs különösen érdekes módon alakul, ha a városokat lakosságuk foglalkozási összetétele szerint csoportosítjuk. Eszerint ugyanis a pótadókulcs átlaga azokban a városokban, ahol

a lakosság túlnyomó része iparral és forgalommal foglalkozik,	54,3 %
azokban a városokban, ahol csak abszolút mértékben foglalkozik ezzel	71,8 %
azokban a városokban, ahol relatív mértékben foglalkozik ezzel	86,0 %

Ezzel szemben a mezőgazdasági jellegű városokban a pótadókulcs általában magasabb. Azokban a városokban, ahol

a mezőgazdasági elem csak relatív többséget ér el, a pótadókulcs átlaga	93,6 %
abszolút többséget ért el, a pótadókulcs átlaga	137,0 %
túlnyomó többséget ért el, a pótadókulcs átlaga	153,0 %

volt. Ebből is világosan látható, hogy a mezőgazdasági jellegű városok küzdenek a legtöbb nehézséggel. A másik összeállítás azonban tovább megy és már arra is következtetést enged, hogy a mezőgazdasági jellegű városok közül is főként azok küzdenek nagyobb nehézséggel, amelyek kisebbek. Ezt a következő összeállítás bizonyítja:

10.000 lélekszámú és annál kisebb városokban a pótadókulcs átlaga	102,0 %
10.001—20.000 lélekszámú városokban a pótadókulcs átlaga	93,0 %
20.001—50.000 lélekszámú városokban a pótadókulcs átlaga	82,7 %
50.001—100.000 lélekszámú városokban a pótadókulcs átlaga	80,0 %
100.001 lélekszámú és ennél nagyobb városokban a pótadókulcs átlaga	85,0 %

A túlnyomóan mezőgazdasági jellegű és kisebb lélekszámú városok közül is azonban a legtöbb bajjal azok küzdöttek, amelyek az alföldön voltak, mert amíg ezekben a pótadókulcs átlaga 106,5 % volt, addig az erdélyi városokban csak átlagosan 100,0 %-os, a felvidéki jellegű városokban csak 85,6 %-os, a délvidéki városokban csak 76,5 %-os, a dunántúli városokban csak 65,4 %-os és a pestkörnyéki városokban csak 53,7 %-os pótadókulccsal kellett dolgozni.

A pótadóalap megoszlása természetesen kihat már a pótadókulcs mértékre is. Az előbbieket után már természetes, hogy azokban a városokban, ahol a földadónak van nagyobb szerepe, kell a magasabb pótadókulcsot keresni. Ez így is van, mert a társulati és tantiemadó vezető szerepe esetében a városok csak 69,4 %-os pótadókulccsal dolgoznak, már ha a házadó a vezető, akkor a pótadókulcs 74,5 az összes városok átlagában és amikor a földadó kapja a vezető szerepet, akkor a pótadókulcs átlagos mértéke felugrik 117,0 %-ra.

A magyar városok háztartási helyzete 1943-ban.

B) A háztartási szükségletek megoszlása.

Megnevezés	I. Ált. ig.	II Közeg. ügy	III Közokt. ügy	IV. Szegény ügy	V. Köz- élelm.	VI. Város- ép.	VII. Vagyoni ig.	VIII, Hitelügy
Az ország területén való megoszlás szerint csoportosítva.								
Alföld	30,563.744	4,922.785	9,257.174	4,186.438	4,130.760	9,458.868	10,406.326	8,288.584
Pestkörnyék	6,596.568	1,269.622	2,142.476	1,370.496	1,156.738	3,257.752	735.481	800.984
Dunántúl	13,265.660	1,636.686	4,850.898	2,259.989	1,927.671	5,072.670	5,182.524	4,424.950
Felvidék	6,016.351	1,215.888	2,248.913	1,246.708	1,046.822	2,872.388	3,836.423	2,541.729
Erdély	11,735.774	3,947.995	3,439.761	1,952.364	2,291.699	7,002.528	6,192.237	1,227.114
Délvidék	6,348.949	1,303.727	1,762.350	1,200.329	567.664	2,730.992	3,013.730	1,545.904
összesen:	74,527.016	14,296.703	23,701.572	12,216.324	11,121.354	30,395.198	29,366.721	18,829.265
A lakosság foglalkozási jellege szerint csoportosítva.								
Iparforg. tulny. többs.	7,274.070	1,386.101	2,277.140	1,415.574	1,228.694	3,425.274	1,203.345	862.264
Iparforg. absz. többs.	26,994.412	5,121.625	9,108.267	4,962.224	4,271.680	13,233.480	12,215.687	7,712.277
Iparforg. relatív többs.	16,782.579	3,918.242	5,548.374	2,519.454	2,506.002	7,681.528	8,585.999	5,305.620
Mezőgazd. tulny. többs.	10,966.963	2,038.288	3,646.977	1,871.072	1,622.839	3,511.717	4,159.475	2,758.448
Mezőgazd. absz. többs.	8,744.982	1,220.229	2,250.744	1,130.555	870.834	1,589.703	2,186.999	1,896.407
Mezőgazd. relat. többs.	3,764.010	612.218	870.070	317.445	621.305	852.496	1,015.156	294.249
összesen:	74,527.016	14,296.703	23,701.572	12,216.234	11,121.354	30,395.198	29,366.721	18,829.265
Lélekszám szerint csoportosítva.								
10.000-ig	1,985.887	1,367.921	444.214	126.688	543.461	1,117.972	1,618.580	315.788
10.001—20.000-ig	8,486.464	1,530.696	1,922.979	916.420	1,327.945	3,297.115	3,086.331	1,367.197
20.001—50.000-ig	24,430.567	4,077.461	8,781.939	4,268.286	3,496.767	11,134.395	8,030.875	6,653.767
50.001—100.00-ig	26,356.960	3,511.585	8,067.648	4,448.258	3,916.033	5,486.623	8,190.008	6,899.225
100.001 felett	13,267.138	3,809.040	4,484.792	2,456.672	1,837.148	9,359.198	8,440.927	3,593.288
összesen:	74,527.016	14,296.703	23,701.572	12,216.324	11,121.354	30,395.198	29,366.721	18,829.265
A pótdókulcs magassága szerint csoportosítva.								
50 %	7,638.810	1,265.668	2,780.653	1,361.186	1,270.893	4,028.770	3,025.506	1,728.436
51—75 %	25,729.966	5,915.647	8,782.798	4,864.935	4,653.137	11,784.834	10,534.168	5,510.624
76—100 %	27,249.997	5,057.463	8,607.400	4,370.668	2,561.472	11,148.242	11,790.933	8,954.353
101-től	13,908.243	2,058.025	3,530.721	1,637.553	1,883.456	3,433.35	4,016.114	2,635.852
összesen:	74,527.016	14,296.703	23,701.572	12,216.324	11,121.354	30,395.198	29,366.721	18,829.265
A pótdóalap összetétele szerint csoportosítva.								
Városok, amelyekben a pótdóalapban tul- nyomó szerepe van:								
a földadónak,	20,122.473	3,316.441	5,609.613	2,876.987	2,347.146	5,138.851	6,555.999	3,758.195
a házadónak,	37,344.097	8,402.346	11,998.713	6,256.295	6,427.857	17,602.282	17,758.091	9,913.529
társ. és tantiem adónak	14,812.876	2,310.376	5,315.096	2,731.822	2,073.251	7,269.255	4,109.011	4,100.571
Kecskemét	2,247.570	267.540	778.150	351.220	273.100	384.810	943.620	1,056.970
összesen:	74,527.016	14,296.703	23,701.572	12,216.324	11,121.354	30,395.198	29,366.721	18,829.265

Az eddigi összehasonlítások már a *sokrétegű anyagot bizonyos fokig egységesítették*, az egyes város csoportok jellegzetességei a további vizsgálatokat megkönnyítik, az egyes város csoportok pedig annyira jellegzetesek, hogy rögzítik az adatokat és az áttekintést biztosítják.

A KÖLTSÉGVETÉSEK SZÜKSÉGLET OLDALÁNAK ELEMZÉSE.

III. A költségvetési főbb adatok birtokában megkezdhetjük a költségvetéseknek a felépített módszertani csoportosításban való további vizsgálatát. A következő lépés a *szükségletek boncolása*. Ebből a célból a nyolc fejezetre bontott költségvetést vettük alapul, vizsgálva azt, hogy az egyes fejezetek milyen arányban vannak egymással, illetőleg még ezt is megelőzően azt, hogy a különböző várostípusok milyen mértékben honorálják az egyes fejezeteket. Az a különbség, ami egyes fejezetek honorálásában a különböző város csoportok között mutatkozik, a városok jellegzetes felépítésére és ezen keresztül a háztartási helyzet sokrétiiségére bőséges adatszolgáltatást jelent, amit azonban csak az adatoknak ilyen formán történő összevonása és egységesítése révén lehet biztosítani. (2. táblázat.)

A költségvetések részletes elemzését a szükséglet nyolc rovatra osztásán keresztül kezdjük meg. Itt már nemcsak az egyes város csoportok lakosságát terhelő fejtárlagok iránt érdeklődtünk, hanem arra is tekintettel voltunk, hogy az egyes fejezetek az összes szükségletnek mekkora százalékos részét tették.

Az *általános igazgatás* az 1943. évi költségvetés szerint a magyar városok összes szükségletének 34,8 %-át tette és egy lakosra fejtárlagban 24,55 pengő esett ezen a címen. Az egyes csoportokon belül összefüggéseket keresve azt kell megállapítani, hogy az általános igazgatás szükségleti fejtárlaga, vagy az általános igazgatásra eső százalékos arány a városjelleggel, a városnagysággal, a város területi elhelyezkedésével, a pótdókulcs magasságával és a pótdóalap összetételével sehogyan nincsen arányban.

Tekintsük csak a lakosság foglalkozási összetétele és az általános szükségletre eső fejtárlag és százalékos rész közötti összefüggést.

Az általános igazgatási fejezet szükségleti fejtárlaga és százalékos része azokban a városokban ahol a lakosság

tulnyomó többsége iparforgalmi foglalkozású,	20,10 P, ill. 38,4 %
abszolút többsége iparforgalmi foglalkozású,	25,10 P, ill. 32,5 %
relatív többsége iparforgalmi foglalkozású,	27,50 P, ill. 31,8 %
relatív többségben mezőgazdasági foglalkozású	24,20 P, ill. 35,8 %
abszolút többsége mezőgazdasági foglalkozású	22,20 P, ill. 44,0 %
tulnyomó többsége mezőgazdasági foglalkozású	22,20 P, ill. 45,0 %

Ez az összeállítás is legfeljebb azt mutatja, hogy a *mezőgazdasági jellegű városok* küzdenek nagyobb nehézségekkel és ezeknek még az *általános igazgatás fenntartása is nagyobb áldozatot*

jelent, mint az egyéb város csoportba tartozó városoknak. Mert amíg a szükségletekben az általános igazgatás fejezetre eső fejtárgyak ezekben a városokban meglehetősen alacsony, addig ez a fejezet az összes szükségleteknek sokkal nagyobb részét veszi igénybe, mint a többi város csoportba tartozó városoknak.

Már a területi csoportosítás azonban nem mutat ilyen eltérő végleleteket sem, mert ebből legfeljebb az derül ki, hogy a dunántúli városokban, ahol a fejtárgyak összege a legkisebb: 19.80 pengő, ott esik százalékosan a legnagyobb arányú rész az általános igazgatási fejezetre; az összes szükségleteknek 38.0 %-a. Ez azonban nem mond sokat, mert ebből nem lehet a dunántúli városok általános igazgatásának fejlettségére sem következtetni, de nem lehet arra sem, hogy ezek viszonylag keveset költöttek volna, vagy az igazgatás a város általános helyzetében nehezebb, vagy könnyebb terhet jelentett volna csak.

A pótdókules magassága sem játszik szerepet abban, hogy az általános igazgatásra fordított összegek fejtárgyaira miként variál, vagy az összes szükségletekhez arányosított része miként módosul. Talán még ez utóbbiban van valamely összefüggés, nevezetesen az általános igazgatásra fordított összegek aránya a következő:

azokban a városokban, ahol a pótdókules	—50 %	33.1 %
azokban a városokban, ahol a pótdókules	51—75 %	33.1 %
azokban a városokban, ahol a pótdókules	76—100 %	33.8 %
és azokban a városokban, ahol a pótdókules	101— %	42.0 %

Ebből legalább az látszik, hogy a magas pótdóval küzdő városaink inkább csak az általános igazgatásra tudnak költeni és az egyéb városi feladatok elvégzését és megoldását elhanyagolni kénytelenek. Ugyanez világosan kifejezésre jut akkor is, ha a pótdóalap összetételének alakulását tesszük a csoportosítás alapjává. Eszerint ugyanis az általános igazgatásra fordított összegek aránya azokban a városokban, ahol a pótdóalapban a házadó vezet 32.3 %, azokban a városokban, ahol a pótdóalapban a társ. és tantiamadó vezet 34.7 %, azokban a városokban, ahol a pótdóalapban a földadó vezet 40.5 %.

Mivel a pótdóalapban a földadónak domináló szerepe a pótdókules fokozására vezet, természetes a fenti összefüggés is. A fejtárgyakban azonban itt sem mutatható ki számottevő összefüggés, hiszen a földadós városokban az általános igazgatásra eső szükségleti összeg 22.66 pengő, a tantiem- és társulatiadós városokban 24.83 pengő és a házadós városokban 25.10 pengő. Még nagyobb az összefüggés hiánya azonban akkor, ha a fejtárgyakat a pótdó magassága szerinti csoportosításban vizsgáljuk.

A pótdó kulesa egyáltalában nem befolyásolja azt, hogy az egyes városok fejtárgyában mennyit költenek az általános igazgatásra. A nagyobb pótdóju városok hol többet, hol kevesebbet költenek erre a célra, mint a kisebbek. A legkisebb pótdó esetén a fejtárgyak 25.40 pengő, a következő csoportban 23.40 pengő, a következőben megint 25.90 pengő és végül a százszázaléknál nagyobb pótdóju városokban az átlag 23.00 pengő.

A költségvetés szükséglet oldalának második fejezete a közegészségügy. Az összefüggéstelenség ennél a fejezetnél csaknem olyan, mint az előző fejezetnél volt. Az ország összes városaira

vonaikoztatott átlag 1945-ban 4.66 pengő volt, ami a szükségleti oldal végösszegének 6.7%-ával egyenlő. Ha a területi csoportosítást nézzük, akkor feltűnő, hogy az erdélyi városok mennyivel többet költöttek e címen (7.80 pengő), mint például a felvidéki városok (3.46 pengő.) Ennek oka 1945-ban kézenfekvő és egyben azt igazolja, hogy módszertani elgondolásunk helyes. *Az erdélyi városok 1945-ban tényleg több, mint kétannyit kellett, hogy költsenek a közegészségügyre, mint a felvidékiek.* A Felvidéken a cseh uralom a közegészségügy fejlesztésére sokat áldozott és rendben lévő közegészségügyi intézmények tértek vissza ennek révén az anyaországhoz. Ezzel szemben az erdélyi városokban a közegészségügyet olyan elmaradt állapotban találta husz évi megszállás után a magyar igazgatás, hogy annak újjászervezés, felújítási, berendezési és beruházó kiadása ennek a fejezetnek a fejtárgyát az országos átlagnak is csaknem kétszeresére tornázták fel.

Ez a megállapítás azonban — mint fentebb is mondtuk — *módszertanilag is igazol.* Mutatja azt, hogy a kirívó adatok mennyire jellegzetesen és szembeszökően kiemelkednek az egyes csoportosításokból. Már most, ha az egyes csoportba eső városoknál ennek ellenére is kiemelkedő végletek vannak, akkor a költségvetés felülbírálata jogosan kifogásolhat, illetve keresheti azokat a speciális okokat, amelyek a csoportból való eltérést eredményezték.

A városnagyság szerinti csoportosítás ismét csak azt mutatja, hogy *a kisebb városokban minden városi intézmény fenntartása sokkal nagyobb áldozatot kíván a lakosságtól, mint a nagyobb városokban.* Az a körülmény azonban, hogy a legnagyobb városokban a fejtárgy ismét lendületesen kiemelkedik, azzal magyarázható megint, hogy ezek a vezető városok sajátos helyzetüknek és rangjuknak megfelelően többet fordítottak a városi közegészségügy céljaira, mint a kisebbek.

Az, hogy az egyes fejezetekben a szükségleti fejtárgyösszegek és aránylagos részek miként alakulnak, függ attól is, hogy a fejezet fontosabb teendői kifejezetten városiak, vagy részben, vagy inkább átvett állami feladatok. Abban az esetben ugyanis, ha egy fejezetre eső nagyobb szükségleti összegek a városra nézve kötelező kiadást jelentenek, akkor városnagyság, területi elhelyezkedés, városjelleg, de még pótdókulcs, vagy pótdóalap összetétel sem játszhat szerepet. Bizonyos számú igazgatási tisztviselő fizetését, bizonyos intézmények személyi és dologi költségeit a költségvetésbe akkor is be kell állítani, ha azt a lakosság legnagyobb mértékben igénybevevő teherbíróképessége sem bírja el. Ezzel szemben vannak olyan fejezetek, ahol a költségek nagyobb része olyan, hogy a város polgárságának elhatározásától függ, hogy annak költségeit vállalják-e. Ezekben a fejezetekben város jelleg és egyéb szempontok természetesen jobban kifejezésre kell, hogy jussanak.

Egy ilyen fejezethez érkeztünk a magyar városok költségvetési előirányzatának harmadik fejezeténél, amely *az iskolaügyet* foglalja magában. Az iskolák fenntartása állami feladat. Amely város ennek költségeit önszántából vállalja, az fenntart

más, magasabb jellegű iskolákat is. Természetesen ez kifejezésre kell, hogy jusson a költségvetésben is akár a költségvetési adatokat a városi polgárság fejszámára vonatkoztatjuk, akár az egyes fejezeteknek egymáshoz elfoglalt arányát nézzük.

Területi csoportosításban a helyzet a következő. A legjobban a dunántúli városok dotálják az iskolaügyet. Ezek lakossága e címen 10.25 pengő fejtárlagot vállalt magára és visel. Ezzel szemben a pestkörnyéki városok csak 6.42 pengő terhet viselnek. A pestkörnyéki városokban a sajátos helyzet kialakulásához hozzájárul az a körülmény is, hogy Budapest olyan mértékben el van látva iskolákkal, hogy a pestkörnyéki városok, a főváros szatellitái módjára ilyen költségektől megkímélik magukat.

Szigorúbb összefüggés mutatkozik azonban az iskolaügyre fordított kiadások és a városjelleg között. Az iskolaügyre fordított kiadások fejtárlaga

tulnyomó többségű iparforgalmi városokban	6.26 pengő,
abszolút többségű iparforgalmi városokban	8.48 pengő,
relatív többségű iparforgalmi városokban	9.10 pengő,
relatív többségű mezőgazdasági városokban	8.06 pengő,
abszolút többségű mezőgazdasági városokban	5.70 pengő
tulnyomó többségű mezőgazdasági városokban	5.10 pengő.

A tulnyomó mértékben iparforgalmi jellegű városok csak azért mutatnak alacsonyabb összeget, mert ezek a fentebb is említett budapestkörnyéki városok, az abszolút többségű iparforgalmi jellegű városokban pedig, mint nagyobb városokban, több állami közoktatási intézmény könnyíti meg a város ilyen irányú terheit, de a többi városok között az oktatásügyre fordított kiadások arányos csökkenése a foglalkozási jellegben bekövetkezett eltolódással mindvégig lépést tart.

Az a körülmény, hogy egy-egy városnak milyen póttadóval kell küzdeni a közoktatásra fordított kiadásokban világosan meg látszik. Amíg az

50 %-os póttadóval dolgozó városok ezen a fejezeten	9.26 P
a 51—75 % póttadóval dolgozó városok ezen a fejezeten	8.02 P
a 76—100 % póttadóval dolgozó városok ezen a fejezeten	8.08 P
addig a 101 % feletti póttadóval dolgozó városok ezen a fejezeten	csak 5.85
pengő fejtárlagot bírtak elviselni.	

Ebből az összehasonlításból már világosan látszik, hogy a *növekvő póttadóteher a városok közoktatási törekvéseire mennyire bénítóan tud hatni. Pedig éppen a közoktatás lehet a városokban az a közigazgatási és városgazdasági tevékenység, amely a város jólétét mutathatja és visszatükrözheti.*

A póttadóalap szerinti összetétel is ennek megfelelően determinálja a közoktatásra fordítható költséget. Városok, amelyekben a póttadó legnagyobb részét a

társulati és tantiemadó képezi, közoktatásra átlagban	8.90
a házadó	8.04

pengőt fordíthattak, ezzel szemben azok a városok, ahol a póttadó legnagyobb részét földadóra kellett alapítani a közoktatási kiadások fejtárlaga már mindössze csak 6.50 pengő lehetett. Érdekes,

hogy hasonló összefüggés már a kiadások százalékos megoszlásában közletről sem mutatkozik.

A városok háztartási szükségletében a szegényügy fejezet kiadásai általában 3.98 pengő összeggel szerepelnek és a háztartási szükségletek 5.7 %-át fordítják városaink e címen kiadásra. Nem érdektelen különböző csoportosításokban figyelni azt, hogy a szegényügyi kiadások a lakosság fejszámára vonatkoztatva általában milyen terhet jelentenek. A területi csoportosítás nem mutat lényegesebb eltéréseket, belőle legfeljebb azt olvashatjuk ki, hogy szociális célokra viszonylag többet költenek a felvidéki városok, míg a legkevesebbet e címen az alföldi városok adják. Amíg az előbbi területi csoportba tartozó városok minden egyes polgára 5.00 pengővel, addig az alföldi városok polgára átlagosan 3.30 pengővel járul hozzá a városi szegényügy kiadásához. A városjelleg szerinti csoportosítás már szigorúbb összefüggéseket mutat a szegényügy kiadások fejátlaga és a város csoport között. Itt sem olyan szigorú azonban az összefüggés mint akkor, ha a városokat lélekszámuk alapján csoportosítjuk. Feltűnő mértékben a városok lélekszámával együtt növekszik a szegényügyre fordított kiadások mértéke is. A szegényügy fejezeten előírányzott összeget egy lakosra számítva

a tizezernél kisebb városokban	1.80 pengőt,
a 10.001—20.000 lélekszámú városokban	2.55 pengőt,
a 20.001—50.000 lélekszámú városokban	3.54 pengőt,
a 50.001—100.00 lélekszámú városokban	4.65 pengőt,
a százezernél népesebb városokban	5.19 pengőt

találunk előírányozva. Ennek kettős oka van és pedig az, hogy a kisebb városokban általában kevesebb a hatósági köztámogatásra szoruló személy, az is, hogy a nagyobb városok a nagyobb néptömörülés előnyéből kifolyólag többet áldoznak ezen célokra.

A pótdadóalap magassága, sőt a pótdadóalap összetétele is befolyásolja a szegényügy fejezeten előírányozható összeg mértékét. Nem érdektelen ebből a szempontból a két vonatkozó összeállítást áttekinteni. A szegényügy fejezeten előírányzott kiadások összege fejátlagban

az 50 %-os pótdadóju városokban	4.54 P,
az 51—75 %-os pótdadóju városokban	4.42 P,
76—100 %-os pótdadóju városokban	4.10 P
és a 101 % fölötti pótdadóju városokban volt.	2.70 P

A növekvő pótdadó teher igen jelentős mértékben kihat a városoknak a szegényügyre fordítható kiadásainak mértékére. A pótdadóalap összetétele ugyancsak befolyásolja a szegényügyi kiadás fejátlagát. A szegényügy fejezeten előírányzott szükséglet a városi polgárság egy tagjára számítva azokban a városokban, amelyekben a pótdadóalapot tulnyomó részben

a földadó alkotja	3.23 P,
a házadó alkotja	4.20 P,
a társulati és tantiem adó alkotja	4.57 P.

Ez az összeállítás azt mutatja, hogy a városi polgárság szegényisége az iparosodással arányban nem csökken, de az iparosodással arányban emelkedik a városi polgárságnak az a teherbíró képes-

sége, amellyel a szegénység ellen küzdhet és szociális problémákat mind tökéletesebben megoldhat.

A szükségleti oldal ötödik fejezete a közéletelmzési kiadásokat foglalja magába. E címen a magyar városok 1945-ban kiadásainak 5.2 %-át költötték el, ami azt jelenti, hogy minden egyes városi lakosra e címen 3.63 P teher hárul. A közéletelmzési kiadások alakulása városjelleg szerint nem annyira egyöntetű, mint a szegényügyi kiadásokban látjuk. A területi csoportosítás szerinti városi közéletelmzési feladatokra a legkevesebbet a délvidéki városok költik, majd sorban az alföldi pestkörnyéki, dunántúli felvidéki és erdélyi városok következnek. A lakosság foglalkozási összetétele és a közéletelmzési fejezetre eső kiadások között konkrét összefüggést sem a fejátlagokban, sem az erre a fejezetre jutó százalékos arányban nem találunk. Ugyancsak nincs összefüggés ezen kiadások fejátlaga és a város nagysága között. A kisebb városok viszonylag többet költenek e célokra, mint a nagyobbak, amíg a tízezer lelket sem számláló városokban a kiadási fejátlag 7.74 pengő, ami az összes kiadások 7.2 %-át jelenti, addig a huszezer városokban ellenben 2.90 pengő, ami az összes kiadások 4.5 %-a, ezzel szemben megint az ötvenezres városokban a teher emelkedik és 4.09 pengős fejátlagban, illetve 6.1 %-os arányban jut kifejezésre. De nem mutatkozik összefüggés a közéletelmzési kiadások és a póttadókulcs magassága, vagy a póttadóalap összetétele szerint csoportosított városokban sem.

A háztartási költségvetés szükséglet oldalán a városépítés fejezetét az 1945. évi városi költségvetések összességében és átlagosan 9.92 pengővel, az összes szükségletek 14.2 %-ával honorálták. A városépítésre fordított kiadások és a városok jellege között ismét szigorú és szoros összefüggés van. Ezt a következőkben részletesen is bemutatjuk.

Ha a városokat területi elhelyezkedésük szerint csoportosítjuk és azt vizsgáljuk, hogy városépítés címen egy lakosra milyen összegű kiadás jutott, a következő eredményeket kapjuk:

az alföldi városok átlagosan	7.50 pengőt,
a pestkörnyékiek	9.78 pengőt,
a dunántúli városok	10.76 pengőt,
a felvidékiek	11.60 pengőt,
az erdélyiek	15.90 pengőt,
s az délvidékiek	11.20 pengőt

költöttek városépítés címen. Ez az összeállítás egyrészt azt mutatja, hogy a trianoni területen az alföldi városok szegénysége általában kevesebb városfejlesztési és városépítési munkát enged meg, mind a Dunántúlon. Ugyanekkor pedig világosan látszik, hogy az idegen megszállás a magyar városok fejlesztését olyannyira elhanyagolta, hogy ma a különböző nehézségek ellenére is ezen városok polgársága magasabb terheket visel, mint a volt trianoni terület városai. De összefüggés mutatkozik a városfejlesztés és városépítési kiadások, valamint a városjelleg között is. Erre nézve jellemző adatokat a következőkben mutathatunk be. A városépítési és fejlesztési kiadások fejátlaga, illetve százalékos aránya a lakos-

ság foglalkozási összetételét figyelembe véve, a következőképpen alakul:

tulnyomóan iparforgalmi jellegű városok	9.54 P, illetve 17.9 %
abszolút többségű iparforgalmi jellegű városok	12.40 P, illetve 15.9 %
relatív többségű iparforgalmi jellegű városok	12.60 P, illetve 14.5 %
relatív jellegű mezőgazdasági városok	7.77 P, illetve 11.6 %
abszolút jellegű mezőgazdasági városok	4.00 P, illetve 8.0 %
tulnyomó jellegű mezőgazdasági városok	5.08 P, illetve 10.3 %

Már a városnagyság kérdése nem befolyásolta a városépítési és városfejlesztési kiadások összegszerű alakulását. A legnagyobb városok 19.80 pengőt, összes szükségletük 21.8 %-át fordították városrendezési célokra. A legkisebb városok fejátlagban 15.81 pengőt, az összes szükségletük 14.9 %-át használták fel ugyanerre a célra. A közbeeső város csoportok ennél kevesebbet, általában tíz pengőnél kevesebbet költöttek csak városépítésre. Már a pótadókulcs magassága és a pótadóalap összetétele inkább befolyásolta a városépítési és városfejlesztési kiadások alakulását. Magasabb pótadókulcs lényegesen korlátozza a városokat fejlesztési terveik kialakulásában épügy, mint ahol a földadónak van nagyobb szerepe, kevesebbet fordíthat a város önmaga csinósítására. Egy rövid áttekintés e tekintetben nem érdektelen. A városfejlesztésre és városépítésre fordított kiadások fejátlaga, illetve százalékos aránya az összes szükségletekben a következőképpen alakul:

városok 50 %-os pótadóval	15.40 P, illetve 17.5 %
városok 51—75 % pótadóval	10.80 P, illetve 15.2 %
városok 76—100 % pótadóval	10.80 P, illetve 15.9 %
városok 100 %-on felüli pótadóval	5.68 P, illetve 10.4 %
városok, ahol a pótadóalapban a társulati adónak van nagyobb szerepe	12.10 P, illetve 17.0 %
városok, ahol a pótadóalapban a házadónak van tulnyomó szerepe	11.80 P, illetve 15.0 %
városok, ahol a pótadóalapban a földadónak van nagyobb szerepe	5.77 P, illetve 10.3 %

Ez az összeállítás sok esetben jelentősen megvilágítja azokat a nehézségeket, amelyekkel városaink hosszú sora a városigazgatás terén küzdeni kényszerül.

A vagyonigazgatásra fordított kiadások fejátlagát, illetve arányát sokkal inkább az a körülmény határozza meg, hogy a városok milyen mennyiségű és összetételű vagyonnal rendelkeznek, mintsem az a körülmény, hogy a város hol fekszik, milyen nagy, és foglalkozási összetételében hogyan alakul, vagy pótadójával kapcsolatban milyen eltérések mutatkoznak. A magyar városok 1945. évi költségvetése általában a vagyonigazgatási fejezetem 9.58 pengős kiadással számolt, ami az összes kiadásoknak 15.7 %-át tette. Ez az átlag szélső végletekből alakult, mert a pestkörnyéki városok 2.20 pengős fejterhével és 4.2 %-os arányával szemben a tizezernél kisebb városok 25.03 pengős és 21.5 %-os aránya képezte a felső végletet. Összefüggés azonban akár a területi csoportosításban akár a városjellegét, akár a város nagyságot vizsgáljuk nem mutatkozik, sőt a tekintetben sincs összefüggés, hogy a pótadókulcs hogyan variál, vagy a pótadóalapban mely adóalapoknak volt nagyobb része. Jellemző erre az a körülmény, hogy

azokban a városokban, ahol a társulati- és tantiem-adónak volt nagyobb szerepe a pótadóalapban, ott mindössze 6.90 pengő, ahol a házadóknak volt nagyobb szerepe, ott 11.90 pengő, ezzel szemben pedig ahol a földadónak volt nagyobb szerepe a pótadóalap összetételében, ott 7.36 pengő a fejátlag.

A szükségletek alakulását vizsgálva végezetül a *hitelügyi fejezet* elemzéséhez jutunk. E címen a magyar városok 1943-ban 6.14 pengős fejátlaggal, az összes kiadások 8.6 %-ával számoltak. Szembeszökőbb összefüggést az egyes város csoportokon belül nem lehet találni, legfeljebb akkor, ha a pótadóalap összetétele szerinti összeállítását vizsgáljuk. Ebben a vonatkozásban ugyanis kitűnik az, hogy azok a városok, ahol a pótadó nagyobb részét a földadóra vetették ki, kisebb hitelteherről számoltak, mint azok, ahol a házadónak, vagy társulati és tantiemadónak volt nagyobb szerepe. A hitelügy fejezetre előírányzott összegek

a földadó alapu városokban	4.22 P	fejtehető, a szüks.	7.5 %-át,
a házadó alapu városokban	6.60 P	fejtehető, a szüks.	8.6 %-át,
a társulati adó alapu városokban	6.87 P	fejtehető, a szüks.	9.6 %-át

Ez a körülmény azt mutatja, hogy általában azok a városok, amelyek jövedelmeiket nagyjából házadóra és társulati adóra, illetve az azokkal kapcsolatos bevételekre építhetik, inkább számíthatnak hitelügyi műveletek kedvező lebonyolítására, mint azok a városok, amelyek csak a földadóból, illetve ennek származékos bevételi lehetőségeiből kénytelenek megélni. Ez kifejezésre jut akkor is, ha a városokat a lakosság foglalkozási jellege szerinti csoportosításban állítjuk össze, bár itt nagy mértékben befolyásolja a tiszta összefüggést az, hogy az iparforgalmi foglalkozásban túlnyomó népességű városokban a hitelügyi fejezet fejátlaga rendkívül alacsony, ha azonban tisztában vagyunk azzal, hogy az ebbe a csoportba tartozó városok a legfiatalabb városi multira visszatekinthető pestkörnyékiek, akkor megtudjuk ennek okát is érteni. Viszont, ha ezektől eltekintünk, akkor már meglehetősen szigorú összefüggés alakul ki, amint alább ezt különben világosan szemléltethetjük. Az egy lakosra eső hitelügyi szükséglet összege ugyanis azokban a városokban, ahol

az iparforgalmi népesség abszolút többségben van	7.08 P,
az iparforgalmi népesség relatív többségben van	8.68 P,
a mezőgazdasági népesség relatív többségben van	6.10 P,
a mezőgazdasági népesség abszolút többségben van	4.80 P,
a mezőgazdasági népesség túlnyomó többségben van	1.74 P,

A KÖLTSÉGVETÉSEK FEDEZET OLDALÁNAK ELLENŐRZÉSE.

IV. A szükségletek részletezése után a vizsgálatokat ugyanazon vonatkozásban kiterjeszthetjük a *fedezetek megoszlására is.* (L. 3. táblázat.) Az 1943. évi költségvetések szerint a magyar városok háztartási fedezetében az általános igazgatás fejezet 26.12 P fejátlaggal szerepelt, ami az összes bevételeknek 45.7 %-át tette. Területi

A magyar városok háztartási helyzete 1943-ban.

C) A háztartási fedezet megoszlása.

Megnevezés	I. Ált. ig.	II. Közeg. ügy	III. Közokt. ügy	IV. Szegény ügy	V. Köz- élelm.	VI. Város- ép.	VII. Vagyon ig.	VIII. Hitel ügy
Az ország területén való megoszlás szerint csoportosítva.								
Alföld	27,878.204	2,064.693	1,428.093	1,030.945	4,640.141	4,699.490	19,797.378	3,150.700
Pestkörnyék	9,351.861	534.306	91.646	146.108	862.406	1,017.395	873.299	607.534
Dunántúl	14,568.322	851.068	939.649	462.008	1,833.430	1,816.938	10,202.316	2,306.222
Felvidék	7,550.783	706.423	651.318	302.019	1,229.057	949.711	5,811.204	1,706.241
Erdély	13,953.416	2,300.731	889.360	333.757	2,765.527	2,407.822	7,854.701	906.976
Délvidék	6,746.893	478.101	175.794	200.822	820.279	678.565	4,712.956	422.335
összesen:	80,049.479	6,935.322	4,175.860	2,475.659	12,150.840	11,569.921	49,251.854	9,100.008
A lakosság foglalkozási jellege szerint csoportosítva.								
Iparforg. tulny. többs.	10,185.767	588.929	135.007	151.828	949.340	1,111.712	1,378.103	629.135
Iparforg. absz. többs.	33,610.422	2,357.537	2,261.491	1,106.940	5,000.876	4,997.918	19,516.403	3,747.776
Iparforg. relatív többs.	17,732.798	2,571.281	956.945	665.156	2,891.050	3,547.875	13,790.052	2,966.601
Mezőgazd. tulny. többs.	10,343.190	815.718	578.925	337.960	1,928.792	1,145.197	8,299.117	906.827
Mezőgazd. absz. többs.	5,533.355	380.558	152.609	170.464	995.570	579.775	4,432.722	430.233
Mezőgazd. relat. többs.	2,743.947	221.299	90.883	43.311	3·5.212	187.444	1,835.457	419.436
összesen:	80,049.479	6,935.322	4,175.860	2,475.659	12,150.840	11,569.921	49,251.854	9,100.008
A lélekszám szerint csoportosítva.								
10.000-ig	2,161.893	1,169.764	150.923	34.440	666.116	527.627	1,958.253	101.775
10.001—20.000-ig	8,170.345	815.085	353.379	206.902	1,371.073	872.504	4,683.035	1,270.709
20.001—50.000-ig	28,885.105	1,623.343	1,650.958	829.520	3,869.348	3,695.590	13,963.606	3,152.517
50.001—100.00-ig	27,629.686	1,558.453	1,441.693	830.588	4,052.274	4,048.257	15,132.424	2,880.139
100.001 felett	13,202.450	1,768.677	578.707	574.209	2,192.029	2,425.943	13,514.536	1,694.868
összesen:	80,049.479	6,935.322	4,175.860	2,475.659	12,150.840	12,569.921	49,251.854	9,100.008
A pótdókulcs magassága szerint csoportosítva.								
50 %	10,072.262	488.087	332.436	274.165	947.237	1,012.441	5,259.607	1,155.909
51—75 %	29,948.789	3,232.498	2,035.571	732.892	5,208.747	4,365.464	16,805.731	3,005.312
76—100 %	28,545.741	2,436.992	1,470.565	1,195.183	4,276.598	4,919.052	20,153.746	3,954.055
101-től	11,482.687	777.745	337.288	273.419	1,718.248	1,272.964	7,032.770	984.732
összesen:	80,049.479	6,935.322	4,175.860	2,475.659	12,150.840	11,569.921	49,251.854	9,100.008
A pótdóalap összetétele szerint csoportosítva.								
Városok, amelyekben a pótdóalapban tulnyomó szerepe van:								
a földadónak,	17,777.820	1,245.106	997.054	621.722	2,790.991	1,704.545	10,659.447	1,596.682
a házadónak,	42,860.646	4,783.137	2,443.051	1,395.137	6,907.737	7,410.047	27,250.741	5,703.139
társ. és tantiem adónak	17,714.743	810.339	628.825	420.220	2,176.982	2,279.879	8,821.486	1,483.307
Kecskemét	1,696.270	96.740	106.930	38.580	275.130	175.450	2,520.180	316.880
összesen:	80,049.479	6,935.322	4,175.860	2,475.659	12,150.840	11,569.921	49,251.854	9,100.008

csoportosításban feltűnő az a nagy különbség, ami a fejezet bevételeiben az alföldi és a dunántúli városok között mutatkozik. Az alföldi városok ezen a fejezeten 22.10 P, a dunántúli 30.75 P fejátlaggal számoltak. Ezzel szemben az erre a fejezetre eső százalékos arány az Alföldön 43.1, a dunántúlon ellenben 47.2 % volt, ami azt mutatja, hogy eltekintve a dunántúli városok polgárságának nagyobb teherbíró képességétől a két különböző területen fekvő közületek között nagyobb eltérés nem volt. Különleges helyzetben inkább a pestkörnyéki városok voltak, amelyek ugyan 28.13 P fejátlagu igazgatási bevételt mutatnak ki, de ez az összes bevételeknek 69.4 %-át alkotják. A városjelleg és az általános igazgatásra eső bevételek fejátlaga, valamint százalékos aránya között nincs számottevő összefüggés. A városnagyság már inkább befolyásolja az általános igazgatásbevételeknek fejátlagát, sőt százalékos részét is, úgyhogy ezt külön összeállításban kell ismertetni. Az általános igazgatásra eső bevétel fejátlaga, illetve százalékos aránya

a tizezer lakosnál kevesebbet számláló városokban	30.77 P, illetve 32.0 %.
a 10.001—20.000 lélekszámú városokban	22.70 P, illetve 46.0 %.
a 20.001—50.000 lélekszámú városokban	23.90 P, illetve 46.5 %.
a 50.001—100.000 lélekszámú városokban	28.90 P, illetve 52.0 %.
a százezernél népesebb lélekszámú városokban	27.90 P, illetve 36.7 %.

Az általános igazgatási fejezet bevételei javarészt a városi adóbevételeket foglalják magukba és így egész természetes, hogy a pótdókulcs magassága és a pótdóalap összetétele, valamint az ezen fejezetre eső bevételek fejátlaga és százalékos aránya között szoros összefüggések vannak. Az általános igazgatás fejezetre eső bevételek fejátlaga, illetve százalékos aránya azokban a városokban, ahol a pótdókulcs

50 %	33.50 P, illetve 51.6 %.
51—75 %	27.40 P, illetve 45.8 %.
76—100 %	26.80 P, illetve 42.7 %.
100 % fölött	19.00 P, illetve 48.0 %.

Azokban a városokban, amelyekben a pótdóalapban túlnyomó szerepe

a társulati és tantiem adónak van	29.70 P, illetve 51.6 %.
a házadónak van	28.80 P, illetve 43.4 %.
a földadónak van	20.00 P, illetve 47.5 %.

Ez az összeállítás azt mutatja, hogy *abban a mértékben, ahogy egyes városok az önálló és közvetett városi adókat kimunkálni tudják, vagyis bevételeiknek nagyobb részét ezekből nyerik, olyan mértékben csökkenhet a pótdókulcs.* Viszont az esetben, ha a pótdóalapban a földadónak van nagyobb szerepe, akkor még az erre a fejezetre eső nagyobb százalékos arányú bevétel esetén sem lehet jelentősebb fejátlagú bevételt elérni. Ezzel a kérdéssel egyébként a következőkben, amikor a pótdóalap megoszlásának hatását vizsgáljuk, illetőleg a városi adóbevételekkel részletesen is foglalkozunk, ismételten kívánunk foglalkozni.

A városok háztartási költségvetésének fedezet oldalán a következő fejezeteknek egész a vagyoniigazgatás fejezetig nincs jelen-

több szerepe, ennél fogva vizsgálatainkat is csak általánosságban tesszük meg ezekkel kapcsolatban, éppen csak, hogy a fontosabb eltéréseket megvilágíthassuk.

A közegészségügyi fejezet 2.26 pengő fejjátlaggal számolt a fedezeti oldalon 1943. évben, ami az összes bevételeknek 3.9 %-át tette. Feltűnően magas volt ezen fejezet bevételeinek összege a visszatért keletmagyarországi és erdélyi városokban, valamint a legkisebb városkategóriában. Az erdélyi városokban az e címen elért bevétel fejjátlagában 4.56 pengő, a tízezernél kisebb lélekszámú városokban 16.66 pengő volt. Az erdélyi városoknál a helyzetet indokolta az a körülmény, hogy ezeknek egészen újjá kellett szervezniük közegészségügyüket a visszaesés után. A kisebb lélekszámú városoknál ez a kiemelkedő összegű bevétel azonban nem találhat különösebb magyarázatot. A bevételek alakulására egyébként a pótdókulcs magassága sem volt hatással. A pótdóalap összetételével kapcsolatban pedig legfeljebb azt említhetjük meg, hogy amíg azokban a városokban, ahol a földadó képezte az adóalap nagyobb részét, 1.40 pengő, ahol a társulati- és tantiem adó 1.35 pengő volt a fejezet bevétele. Ezzel szemben azokban a városokban, ahol a házádó képezte a pótdóalap nagyobb részét, 3.20 pengő volt a fejjátlag.

A közoktatásügyi fejezetben a magyar városok 1943-ban lakosságukhoz viszonyítva 1.36 pengő bevétellel számoltak, ami az összes bevételek 2.4 %-ával volt egyenlő. Feltűnően magas volt a felvidéki városoknak e címen elért bevétele; 2.60 pengő, amivel szemben a pestkörnyéki városok lakossága csak 0.27 pengővel járult a közoktatásügy fenntartásához. Már a szükségletek vizsgálatánál megvilágítottuk, hogy a pestkörnyéki városok közoktatásügyi kiadásainál nem lehet figyelmen kívül hagyni a főváros közoktatásügyének fejlesztését. Amint hogy a közoktatásügyi kiadások és a városok foglalkozási jellege szerint szoros összefüggés van, úgy a bevételeknél is ez mutatkozik. A tulnyomó többségben iparforgalmi népességű városok 3.62 pengő bevétele után az abszolút többségű iparforgalmi városok 2.10 pengővel, a relatív mértékben iparforgalmi városok 2.57 pengővel, a relatív mértékben mezőgazdasági jellegű városok 1.28 pengővel, az abszolút mértékben mezőgazdasági városok 0.39 pengővel és a tulnyomó többségben mezőgazdasági jellegű városok 0.53 pengővel szerepelnek. Az adókulcs magassága és az adóalap összetétele ezzel szemben nem hatott ki a közoktatásügyi bevételek alakulására.

A szegényügy bevételei a magyar városok 1943. évi költségvetésében 0.81 pengővel, illetve az összes bevételek 1.4 %-ával számoltak. Ezeknek a bevételeknek nincsen olyan lényeges szerepük a városháztartási helyzet alakulására, így tehát látszólag érdektelenebbek részünkről is. Mégis ki kell ragadni azt a szigorú összefüggést, ami a városok lakosságának foglalkozási összetétele és ezen fejezet bevételei között mutatkoznak. A szegényügy fejezet bevételei a tulnyomóan iparforgalmi népességű városokban 4.18 pengővel, az abszolút iparforgalmi jellegű városokban 1.03 pengővel, a relatív mértékben iparforgalmi jellegű városokban 1.09

pengővel, a relatív mértékben mezőgazdasági jellegű városokban 0.75 pengővel, az abszolút mértékben mezőgazdasági jellegű városokban 0.75 pengővel, a tulnyomóan mezőgazdasági jellegű városokban 0.26 pengővel szerepeltek. Ezzel szemben sem a területi csoportosítás, sem a lélekszám szerinti csoportosítás, de a pótdókulcs magassága és összetétele sem volt befolyással a szegényügyi bevételek alakulására.

Összefüggéstelenség mutatkozik a *közélelmezési fejezeten is*. E fejezet bevételei 3.96 pengő fejösszegben, az összes bevételek 6.8 %-ával mutatkoznak. A városjellegnek, a város nagyságának, a pótdókulcs mértékének nincs hatása arra, hogy ezen fejezet fejátlagai, vagy ezen fejezetnek a többi bevételekhez mért aránya miként változnak.

Hasonló a helyzet a *városépítés fejezetnél is*. E fejezeten általában 3.74 pengő bevétel, az összes bevételek 6.6 %-a mutatkozik. A pótdókulcs magasságának, vagy a pótdóalap összetételének, akárcsak a lakosság foglalkozási összetételének, vagy a város lélekszám szerinti alakulásának nem volt befolyása arra, hogy a fejezet bevételei hogyan alakultak.

Nagyobb érdeklődéssel tekinthetünk ezek után a *vagyonigazgatásból eredő jövedelmek* alakulására, mert ezeknek kétségen kívül nagy befolyásnak kell lennie a városi lakosság terhelésére. Annál is inkább érdeklődéssel vizsgálhatjuk ennek a fejezetnek anyagát, mert itt a bevételek fejátlaga 16.05 pengő és az összes bevételeknek nem kevesebb mint 28.0 %-a jutott 1943-ban a vagyonigazgatásból eredő jövedelmre. A vagyonigazgatásból eredő jövedelmek a legszámottevőbbek a felvidéki városokban voltak, ahol fejátlagban 23.40 pengő, vagy a dunántúli városokban, ahol fejátlagban 21.60 pengő bevétel esett erre a fejezetre. Ezzel szemben a pestkörnyéki városok 2.62 pengő vagyonigazgatási bevételt számoltak el. Ez utóbbinak ugyanaz az oka, mint az iparforgalmi népességgel tulnyomó többségű városok 3.80 pengős vagyonigazgatási bevételi eredménye, nevezetesen ezek a többnyire fiatal pestkörnyéki városok nem rendelkezhetnek még olyan vagyonnal, amiből számottevő bevétel alakulhatna.

Általában mondhatjuk, hogy a vagyonigazgatásból eredő bevétel nem is lehet annyira összefüggésben a városok területi elhelyezkedésével, lélekszám szerinti nagyságával, vagy lakosságuk foglalkozási összetételével, mint inkább azzal, hogy mennyire vagyonosak ezek a városok. A helyesen értékelt városhoz viszonyítva minden esetre szigorúbb összefüggés mutatkozik, mint minden más szempont figyelembe vételénél.

Ezzel szemben feltűnő már, hogy nincs nagyobb összefüggés a pótdókulcs összetétele és ezen fejezet bevétele között. Általában arra kellene gondolni, hogy ha a vagyonigazgatásból egy városnak több bevétele van, akkor a pótdókulcs bevétele kevesebb lesz, mint abban a városban, ahol a vagyonból a város csak kevesebb bevételre számíthat. Az összefüggés azonban nem látszik. A vagyonigazgatásból eredő bevétel a következőképpen alakul:

városokban	
50 %-os pótdóval	17.50 P, ami a bevétel 26.9 %-át jelenti,
51—75 %-os pótdóval	15.26 P, ami a bevétel 25.7 %-át jelenti,
76—100 %-os pótdóval	18.90 P, ami a bevétel 30.1 %-át jelenti,
101 és magasabb pótdóval	11.60 P, ami a bevétel 29.5 %-át jelenti,
városokban, ahol a pótdóalap nagyobb részét a társulati és tantiem adó képezte	14.77 P, ami a bevétel 25.7 %-át jelenti,
a házadó képezte	18.50 P, ami a bevétel 27.6 %-át jelenti,
a földadó képezte	12.00 P, ami a bevétel 28.5 %-át jelenti.

Ez az összeállítás azt mutatja, hogy a városi bevételekben a vagyongazdátásból származó jövedelem annak ellenére, hogy az összes bevételeknek általában egynegyedét meghaladó részét képezi, mégsem olyan jelentős, hogy a városháztartási helyzet különleges alakulását nagyobb mértékben befolyásolná. Ez viszont azt jelenti, hogy *városainkban a vagyongazdátást nem tekintik a városháztartási helyzet egyensúlyának biztosítására alkalmas eszköznek*. Nem volna érdektelen ezzel a kérdéssel külön foglalkozni és szoros vizsgálat tárgyává tenni azt, hogy a városi vagyoni jövedelmezősége általában milyen arányú és néhány éven keresztül milyen irányban fejlődött. Egy ilyen vizsgálat elvégzése azonban csak akkor lehetséges, ha a városi vagyoni értékelésénél a különböző városokban épp annyira egységes elveket és módszereket lehetne alkalmazni, mint aminőket többé-kevésbé ma már a költségvetéseknél alkalmazunk.

A *hitelügyi fejezet* bevételeit a városok újabban felvett kölcsönei, illetőleg azok az összegek képezik, amelyeket az egyes üzemek, vagy városi vállalatok a várostól felvett kölcsön törlesztésére fizetnek vissza. Régi kívánság már az, hogy a városi költségvetések VIII. fejezetét legcélszerűbb volna megszüntetni és ezeket a hitelügyi kiadásokat és bevételeket ott elszámolni, amely fejezetre ezek inkább tartoznak.

A magyar városok 1945. évi költségvetése 2.97 P. bevétellel számolt lakosonként a hitelügyi fejezeten, ami az összes bevételnek 5.2 %-át tette. A területi csoportosításnál feltűnő, hogy a felvidéki városok a fejátlagnak kétszeresét számolták el ezen a fejezeten. A lakosság foglalkozási jellege szerinti csoportosításnál viszont meglepő az, hogy az abszolút mértékben mezőgazdasági jellegű városok alig több mint egy harmadát tudták ezen a fejezeten bevételezni, mint aminő az átlag. A városok nagysága és a hitelügyi fejezet bevételei között éppúgy nincs összefüggés, mint a pótdókulcs magassága és ezen bevételek között. Az pedig, hogy a hitelügy fejezeten a társulati- és tantiem adóval, vagy házadóval inkább domináns pótdóalapú városok nagyobb összeggel szerepelnek mint a földadós városok, arra vezethető vissza, hogy a pótdóalapú városok nehezebben jutnak városi hitelekhöz mint azok, amelyek háztartásukat nagyobb részt házadóra, társulati adóra és más városi bevételekre építik. Szigorúbb összefüggést egyébként annál kevésbé lehet keresni, mert a hitelügy fejezet bevételeit sokkal inkább más szempontok határozzák meg, mint városnagyság, vagy városjelleg, vagy pótdókulcs. Egy város kényszerülhet nagyobb beruházás céljából jelentős összegeket fel-

venni anélkül, hogy ezt bármily oly ok tenné szükségessé, amelynek szerepével általánosságban most foglalkozunk.

Általában azt tapasztalhattuk, hogy a főbb adatok és a városjellegek szerinti összefüggés szigorúbb, mintha a szükségletek, vagy fedezetek részletezését boncoljuk, bár az is kétségtelen, hogy *nem ritka esetben a szükséglet és fedezet oldal egyes fejezeteinek elemzésénél egészen meglepő összefüggések szöktek szembe, bizonyítva azt, hogy a városok általános helyzetét sokszor ezek az általunk felvett és a különféle csoportosításoknál használt megkülönböztetések mennyiben befolyásolták.*

A további vizsgálatoknál az összefüggések szigorúbb alakulását sikerült bizonyítani, ami nagymértékben igazolni fogja, a tanulmányunk elején felvett módszertani alapvetések helyességét.

A további vizsgálatok tekintetében annak a kérdésnek tisztázását tartottuk fontosnak, hogy a városok különböző jelleg szerint való csoportosításában milyen szerepe van annak a körülménynek, hogy a pótdadó alapját képező adók miként oszlanak meg.

A PÓTADÓALAP ELEMZÉSE.

Ismeretes, hogy a magyar városok háztartási egyensúlyát, a szükséglet és fedezet oldal közötti különbséget, az úgynevezett költségvetési hiányt, a magyar városok pótdadóval fedezik. Ez a pótdadó végeredményben származékos adó, mert összegét bizonyos állami adók együttes összege után százalékos arányban határozzák meg. Ez a százalékos kulcs az úgynevezett pótdókulcs, amelyet igen szívesen szerepeltetnek olyan mértéknek, mint amilyen mérték a városháztartás egyensúlyi helyzetének meghatározója. (4. táblázat.)

Hogy a pótdókulcs mennyire nem fejez ki semmit, azt éppen a most következő összevetés igazolhatja leginkább. Ha az adóalap alacsonyabb akkor ugyanolyan összegű pótdóbevételehez magasabb százaléku kulcsot kell meghatározni, mint a pótdóalapját képező összegek magassága.

A városi pótdótot az állami föld-, ház-, társulati- és tantiemadók összegei után vetik ki. Ez a négyféle adó lényegében egymástól teljesen különbözik. *A föld jövedelmét terhelő földadó igen alacsony összegű.* A föld kataszteri tiszta jövedelme után állapítottatik meg, az állandó kataszter maga után vonja, hogy a földadó jövedelem az adókulcsának változatlan képe mellett nem változik. És minthogy a kataszteri tiszta jövedelem az 1929:XXIII. t.-c. 1. paragrafusának életbelépte óta 20 %, ez sokra nem is megy.

Ezzel szemben áll a *házdó, amely a városi adóalapok egyik leglényegesebb alapja.* Ennek kulcsa Budapesten 17 %, a törvényhatósági joggal felruházott, valamint a megyei városokban 16 %. Az ilyen módon adódó adóhozam lényegesen felülmulja a földadó hozamát, mert a föld kataszteri tiszta jövedelmével szemben a házbérijövedelem általában sokkal magasabb és jelentősebb összeget képvisel.

A magyar városok háztartási helyzete 1943-ban.

D) A költségvetési pótadóalap részletezése ezer pengőben.

Megnevezés	Földadó	Házadó	Társulati adó	Tantíem adó	Összesen
Az ország területén való megoszlás szerint csoportosítva.					
Alföld	3.941	9.215	1.956	298	15.480
Pestkörnyék	257	3.203	3.641	57	7.158
Dunántúl	590	6.177	1.671	187	8.625
Felvidék	176	1.856	385	61	2.478
Erdély	459	6.653	1.097	119	8.328
Délvidék	1.281	2.503	458	1	4.243
összesen:	6.704	29.607	9.208	723	46.242
A lakosság foglalkozási jellege szerint csoportosítva.					
Iparforg. tulny. többs.	272	3.448	3.641	61	7.430
Iparforg. absz. többs.	880	13.292	2.814	386	17.372
Iparforg. relatív többs.	974	6.640	1.278	93	8.985
Mezőgazd. tulny. többs.	1.772	3.762	971	138	6.643
Mezőgazd. absz. többs.	2.074	1.751	367	38	4.230
Mezőgazd. relat. többs.	732	714	129	7	1.582
összesen:	6.704	29.607	9.208	723	46.242
Lélekszám szerint csoportosítva.					
10.000-ig	66	607	52	7	732
10.001—20.000-ig	1.011	2.894	584	35	4.520
20.001—50.000-ig	3.062	9.866	5.182	244	18.568
50.001—100.00-ig	1.534	10.423	2.322	273	14.340
100.001 felett	1.031	5.821	1.068	164	8.084
összesen:	6.704	29.607	9.208	723	46.242
A pótadókulcs magassága szerint csoportosítva.					
50 %	138	3.515	3.369	23	7.045
51—75 %	1.288	13.026	3.339	385	18.038
76—100 %	2.732	9.816	1.969	266	14.783
101-től	2.546	3.250	531	49	6.376
összesen:	6.704	29.607	9.208	723	46.242
A pótadóalap összetétele szerint csoportosítva.					
Városok, amelyekben a pótadóalapban tul- nyomó szerepe van:					
a földadónak,	4.414	5.279	842	55	10.590
a házádnak,	1.524	18.084	2.669	368	22.645
társ. és tantíem adónak	519	5.846	5.429	277	12.071
Kecskemét	247	398	268	23	936
összesen:	6.704	29.607	9.208	723	46.242

A társulatiadó viszonylag igen számottevő jövedelmet biztosít az államnak. Ennek kulcsa igen változó, alapja a vállalat ügynevezett adóköteles évi nyereségre, ami azonban 16-tól 30 %-ig terjedő lépcsőzésével mégis számottevő bevételt biztosít.

A tantiemadó ugyancsak számottevő bevételt jelenthet, mert az ügynevezett tantiem után 16 %-tól 25 %-ig terjedő adófizetési kötelezettséget jelent.

Ezen fejtegetésből világosan látszik, hogy a városok pótdadó-jövedelmét elsősorban a ház- és a társulati- és tantiemadó szolgáltatja. A földadó után alakuló pótdadó lényegtelen összeget jelent csak és ezért eleve leszögezhető, hogy a mezőgazdasági jellegű városok magasabb pótdadókulccsal kell, hogy dolgozzanak, mint az iparvárosok. Tegyük most vizsgálat tárgyává azt, hogy a városi pótdadó alapját képező állami adó az egyes városokban milyen megterhelést okoz a lakosságnak.

Az összes magyar városokra számítva az 1943. évi pótdadóalap fejátlagban 15.10 pengőt bevételez. Ez a fejátlag szélső végletekből alakul, amelyet igen különböző okok egybejárása okoz.

Városainkat területi csoportosításban vizsgálva megállapíthatjuk, hogy a pestkörnyéki városok 21.45 pengő pótdadóalap fejátlagával szemben a felvidéki városok csak 10.00 pengő fejátlagot mutatnak ki. Viszonylag közbeneső helyzetet foglalnak el a dunántúli és erdélyi városok, míg az alföldi városok pótdadóalap fejátlaga az országos átlag alatt marad.

Abban a körülményben, hogy *egy város, vagy város csoport pótdadóalapja a lakosság fejszámához viszonyítva milyen összegű a legnagyobb része annak a körülménynek van, hogy a pótdó-alapja miként tevődik össze.* A legmagasabb fejátlagot mutató pestkörnyéki városokban a pótdadóalapját képező adó százalékos megoszlása a következő volt: társulati adó 50.8 %, házadó 44.8 %, földadó 3.6 %, tantiem adó 0.8 %. Ugyanekkor az alföldi városok pótdadóalapjának összetétele a következő volt: házadó 59.8 %, földadó 25.6 %, társulati adó 12.7 % és tantiem adó 1.9 %. A legmagasabb fejátlaggal szereplő dunántúli városokban viszont a házadónak 71.6 %-os, a társulati adónak 19.4 %-os, a földadónak 6.8 %-os és a tantiem adónak 2.2 %-os része volt. Már ez az összeállítás is világosan mutatja, hogy *a pótdóalap fejátlagának magasságát a város gazdasági jellege befolyásolja és a földadónak a pótdóalap összegszerűségére mérsékelő, a házadónak és a társulati adónak növelő hatása van.*

Állításainkat a leginkább akkor tudjuk igazolni, ha a magyar városokat lakosságuk foglalkozási jellege szerint csoportosítjuk és azt vizsgáljuk, hogy a pótdóalap fejátlaga miként alakul és miként oszlik meg százalékosan a különböző adónemek között a pótdóalap összege. A város gazdasági jellege a pótdóalap összetételében a következőképp mutatkozik:

Városjelleg	Pótadóalap fejátlaga P	A pótadóalap százalékos megoszlása				tantiem adó
		földadó	házaszó	társulati adó		
iparforgalmi tulnyomó	20.50	5.7 %	46.4 %	49.1 %	0.8 %	
abszolút iparforgalmi	16.20	5.1 %	76.5 %	16.2 %	2.2 %	
relatív iparforgalmi	14.70	10.8 %	74.0 %	14.2 %	1.0 %	
relatív mezőgazdasági	14.70	26.7 %	56.6 %	14.6 %	2.1 %	
abszolút mezőgazdasági	10.70	49.0 %	41.4 %	8.7 %	0.9 %	
tulnyomó mezőgazdasági	9.50	46.3 %	45.1 %	8.2 %	0.4 %	

A lakosság foglalkozási összetétele és a városjelleg közötti szoros összefüggést ezen táblázat adatai után aligha szükséges részletezni és magyarázni. Világosan látszik, hogy az ipar a lélekszámhoz viszonyítva sokkal több adót szállít az államnak, mint a mezőgazdaság. Ennek következtében ugyanolyan pótadókulcs mellett az iparos városok több pótadót vesznek be, mint a mezőgazdasági városok. Ez aztán oda vezet, hogy a mezőgazdasági jellegű városok költségvetési hiányuk fedezésére rendkívül magas százaléku pótadóval kénytelenek terhelni lakosaikat, ami azonban távolról sem jelenti azt, hogy a mezőgazdasági jellegű városok népessége összességében nagyobb tétellel járul a városfenntartás költségeihez. Viszonylagosan igaz, hogy a mezőgazdasági népesség a városokban való együttélést drágábban kell, hogy megfizesse, mint az iparos lakosság. Ez azonban nem más, mint az iparnak önmagából kitermelt kultúrfölénye a mezőgazdasági foglalkozású népesség fölött.

Nem érdektelen, hogy a városnagyság is befolyással van a pótadóalap fejátlagának alakulására. Pedig a sajátos alföldi mezőgazdasági jellegű városok nagyobb lélekszáma azt eredményezi, hogy különböző nagyságú városok között is találunk mezőgazdasági és ipari jellegűeket. A legkisebb lélekszámú városokban a pótadóalap fejátlaga 10.40 pengő, a tízezres városokban 12.60, a huszezezekben 15.40, az ötvenezezekben 15.00 pengő és a százezres városokban 17.10 pengő. Ez annál inkább is érdekes, mert az adóalapok egymás közötti megoszlása egyáltalában nem mutat összefüggést a városnagysággal.

Mondanunk sem kell, hogy a pótadóalap összetétele kihat a pótadóalap fejátlagának mértékére. Azokban a városokban, amelyekben a pótadóalapban a földadónak volt tulnyomó szerepe, a pótadóalap fejátlaga 11.90 pengő, melyekben a házaszó volt nagyobb szerepe 15.20 és amelyekben a társulati- és tantiem adónak ott 20.20 pengő az egy lakosra eső fejátlag. Igen természetes, hogy a pótadóalap százalékos összetétele eszerint alakul. A földadós városokban a pótadóalap 41.7 %-át képezte a földadó, a házaszó városokban a pótadóalap 80.0 %-át a házaszó, a társulati- és tantiemadós városokban ez a két adó együtt a pótadóalap 47.3 %-át tette.

Ugyancsak természetes, hogy a pótadókulcs magasságára nézve is a pótadóalap összetétele befolyással van. Alacsony kulcs esetében a pótadóalap fejátlagban sokat tett ki és az adóalapok összetételében a ház- és társulati adónak mindig nagyobb szerepe volt, mint azokban az esetekben, ahol a pótadókulcs magas. Erre nézve ismét egy kis összeállítás szolgálhatunk.

A pótdóalap és a pótdókulcs összevetése:

	Pótdóalap fejtálag P	földadó	A pótdóalap százalékos házaszó	százalékos megoszlása társulati adó	tantiem adó
50 % a pótdókulcs	23.50	2.0 %	29.9 %	47.8 %	0.3 %
51—75 % a pótdókulcs	16.50	7.1 %	72.5 %	18.5 %	2.1 %
76—100 % a pótdókulcs	13.90	18.5 %	66.4 %	13.3 %	1.8 %
101-től a pótdókulcs	10.50	40.0 %	51.0 %	8.2 %	0.8 %

A VÁROSI ADÓBEVÉTEL ELEMZÉSE.

A pótdóalap elemzése után érdeklődésre tarthat számot, hogy a városok bevételeiben a nem pótdóból származó, egyéb adó bevétel miként oszlik meg és milyen összegekből tevődik össze. A magyar városok 1945. évi költségvetése szerint a városok önálló városi adókból, közvetett adókból, illetékekből és az állam által átengedett hozadéki adókból együttesen a lakosság fejszámához viszonyítva 20.14 pengőt vettek be. Ez az összeg nem kevesebbet, mint az összes bevételeknek egyharmadát, pontosan 35.1 %-át jelentette. Ezen adóbevétel megoszlásával tehát érdemes részleteiben is foglalkozni és vizsgálni azt, hogy különböző várostípusokban az adóbevételnek milyen jelentősége van. (5. táblázat.)

A városoknak az ország területén való megoszlását tekintve azt tapasztaljuk, hogy az adóbevétel körülbelül ugyanúgy oszlik meg, mint a pótdóalap fejtálagánál. A pestkörnyéki városok polgárságunk után 24.78 pengő adóbevételre számítottak, a dunántúli városok 24.26 pengő; bevételre, ezzel szemben az alföldi városok csak 14.16 pengő bevételre. Amíg azonban a pestkörnyéki városok bevételeikben a fentebb felsorolt adókból származó jövedelmek az összes bevételnek 61.3 %-át tették, addig az alföldi városokban mindössze 31.4 %-a a bevételeknek esett erre a tételekre, de a felvidéki városokban, amelyek fejtálagja az átlagosnál is jobb helyzetet foglalta el, a bevételnek csak 26.8 %-a volt ezekből az adókból származó összeg.

Már a területi csoportosításnál a fejtálagok és az adóbevételek százalékos aránya az összes bevételben következtetést kíván atekintetben, hogy ezeket a szélső végleteket mely adónemek váltják ki elsősorban. Az önálló városi adókból származó bevétel az összes városokra vonatkoztatva fejtálagban 0.98 pengőt tett ki. Nem érdektelen, hogy a keletmagyarországi és erdélyi városok 2.23 pengős fejtálagával szemben az alföldi városok csak 0.75 pengő fejtálagu bevételre tettek szert az önálló városi adóból. Ha azt vizsgáljuk, hogy az önálló városi adók az összes bevételeknek milyen részét tették, akkor ugyanilyen képet kapunk, mert amíg az ország összes városaira számítva az önálló városi adók az összes bevételeknek 1.7 %-át teszik, addig az erdélyi városokban ennek aránya 3.6 %, az alföldi városokban ellenben csak 0.9 % volt.

A közvetett adók az ország összes városaira számítva fejtálagban 7.00 pengő bevételt, az összes bevételeknek 12.2 %-át eredményeznek. A közvetett adókból származó bevétel a legjelentősebb a pestkörnyéki városokban és egyben ez dönti el azt, hogy a pestkörnyéki városok adóbevétele országszerte a legmagasabb. A pest-

A magyar városok háztartási helyzete 1943-ban.

E) A költségvetési adóbevétel megoszlása ezer pengőben.

Megnevezés	Önálló városi adó	Közve- tett adó	illetékek	Hozadéki adók	
				0,0-os	alkalm.
				kereseti adó	
Az ország területén való megoszlás szerint csoportosítva.					
Alföld	574	6.848	2.326	7.452	3.095
Pestkörnyék	309	3.181	838	2.060	1.880
Dunántúl	467	4.298	1.006	3.252	2.457
Felvidék	270	2.029	296	2.054	749
Erdély	1.128	3.388	1.044	3.963	1.919
Délvidék	246	1.701	481	1.760	612
összesen:	2.994	21.445	5.991	20.541	10.712
A lakosság foglalkozási jellege szerint csoportosítva.					
Iparforg. tulny. többs.	328	3.380	857	2.213	2.059
Iparforg. absz. többs.	1.631	8.492	2.070	8.515	4.841
Iparforg. relatív többs.	467	4.549	1.126	4.538	2.100
Mezőgazd. tulny. többs.	351	2.833	983	2.597	1.107
Mezőgazd. absz. többs.	170	1.576	671	1.900	459
Mezőgazd. relat. többs.	47	615	284	778	146
összesen:	2.994	21.445	5.991	20.541	10.712
Lélekszám szerint csoportosítva.					
10.000-ig	65	548	83	506	216
10.001—20.000-ig	185	1.974	522	2.340	796
20.001—50.000-ig	1.459	8.867	2.546	7.379	3.593
50.001—100.00-ig	865	7.052	1.771	7.137	4.307
100.001 felett	420	3.004	1.069	3.179	1.800
összesen:	2.994	21.445	5.991	20.541	10.712
A pótdadókulcs magassága szerint csoportosítva.					
50 %	298	3.166	669	2.094	2.062
51—75 %	1.746	8.318	2.363	7.499	4.707
76—100 %	701	7.410	1.964	7.764	3.073
101-től	249	2.551	995	3.184	870
összesen:	2.994	21.445	5.991	20.541	10.712
A pótdadalap összetétele szerint csoportosítva.					
Városok, amelyekben a pótdadalapban tul- nyomó szerepe van:					
a földadónak,	417	4.386	1.638	4.807	1.375
a házadónak,	1.955	11.369	3.088	11.114	6.134
társ. és tantiem adónak	562	5.325	1.116	4.120	3.033
Kecskemét	60	365	149	500	170
összesen:	2.994	21.445	5.991	20.541	10.712

környéki városok minden polgára közvetett adók formájában 9.52 pengővel járult a város háztartásához, ami azt jelentette, hogy a városok összes bevételeinek 23.6 %-a származott ezekből az adókból. A következőkben a közvetett adók szerepével még részleteiben is foglalkozni kívánunk és ezért a helyzet alakulását inkább a későbbiekre halasztjuk.

Az illetékekből származó városi jövedelem országos átlaga a lakosság fejszámára vonatkoztatva 1.96 pengő, ami az összes bevételek 3.4 %-át adja. Itt is a pestkörnyéki városok viszik a vezető szerepet 2.51 pengős fejtálggal és az összes bevételek 6.2 %-ával. Ugyanekkor a felvidéki városokban csak 1.19 pengő teher jutott a város minden lakosára városi illeték címén és a városnak illeték jövedelme az összes bevételnek csak 1.6 %-a volt.

Az állam által átengedett adók a városok jövedelmében igen jelentős szerepet töltenek be. Ezek között is azonban a százalékos és az alkalmazotti kereseti adónak van igen jelentős eredménye. A százalékos adóból eredő jövedelem az összes magyar városok háztartási adatait figyelembe véve 6.70 pengő, a bevételek 11.7 %-a. A legtöbb százalékos kereseti adó bevétel a fevidéki városokban mutatkozik 8.28 pengővel, ez azonban az összes bevételeknek csak 10.9 %-a, míg a pestkörnyéki városokban a százalékos kereseti adóból származó jövedelem a bevételek 15.3 %-át tette.

Az alkalmazottak kereseti adójából származó bevétel átlagosan 3.50 pengőt jelent, az összes bevételek 6.1 %-át. A pestkörnyéki városok 5.64 pengő fejtálggal és 13.9 %-os részesedési aránnyal az első helyen vannak, míg a legrosszabb helyen az alföldi és délvidéki városok kerülnek sorra. Az alkalmazottak kereseti adója kifejezetten ipari és kereskedelmi alkalmazottak jövedelmét érintvén, ezen megállapításon nem kell csodálkoznunk, sőt ha a következőkben a városokat a lakosság foglalkozási jellege szerint csoportosítjuk, akkor erről még inkább meggyőződhetünk.

A városokat lakosságuk foglalkozási jellege szerint csoportosítva és az adóbevételek fejátlagát, továbbá százalékos összetételét vizsgálva, *az összefüggések mindeninél világosabban látszanak.* Különösen áll ez a közvetett adókra, az alkalmazottak kereseti adójára és az önálló városi adókra, de megnyilvánul ez az összefüggés még az illetékeknél és a százalékos kereseti adónál is.

Egy kisebb összeállítás az összefüggéseket világossá teszi.

Foglalkozási jelleg	önálló városi adó	közvetett adó	illetékek	%-os alkalm. kereseti adó	összesen
adóbevétel pengőben					
Iparforg. tulnyomó	0.90 P	9.30 P	2.36 P	6.10 P	24.32 P
Iparforg. abszolút	1.52 P	7.90 P	1.93 P	7.94 P	23.80 P
Iparforg. relatív	0.76 P	7.45 P	1.85 P	7.42 P	20.92 P
Mezőgazd. tulnyomó	0.78 P	6.27 P	2.17 P	5.74 P	17.41 P
Mezőgazd. abszolút	0.43 P	4.00 P	1.70 P	4.80 P	12.09 P
Mezőgazd. relatív	0.28 P	3.62 P	1.67 P	4.58 P	11.01 P
százalékos arányban					
Iparforg. tulnyomó	2.2 %	22.5 %	5.7 %	14.6 %	58.4 %
Iparforg. abszolút	2.3 %	12.0 %	2.9 %	12.0 %	36.0 %
Iparforg. relatív	1.0 %	10.1 %	2.5 %	10.0 %	28.2 %
Mezőgazd. tulnyomó	1.4 %	11.7 %	4.0 %	10.7 %	32.4 %
Mezőgazd. abszolút	1.2 %	11.2 %	4.7 %	13.5 %	33.9 %
Mezőgazd. relatív	0.8 %	10.4 %	4.8 %	13.1 %	31.6 %

A városnagyság és a városok adóbevétele között összefüggés nem igen mutatkozik. Sem az adóbevétel összege, sem az egyes adókból külön-külön alakuló összegek nem mutatják azt, hogy a városnagyságnak befolyása volna ezek alakulására.

A pótadóalap összetétele ezzel szemben már befolyásolja a városi adóbevétel alakulását. Azokban a városokban, amelyekben a pótadóalap tulnyomó részben

földadó, az adóbevétel fejtárgya	13.90 P	az összbevétel	55.8 %-a,
a házadó, az adóbevétel fejtárgya	22.56 P	az összbevétel	34.0 %-a,
társulati adó, az adóbevétel fejtárgya	25.68 P	az összbevétel	49.0 %-a,

Az összefüggést leginkább a közvetett adókból és a hozadéki adókból származó jövedelem befolyásolta.

Városok, amelyekben a pótadóalapban tulnyomó a	Közvetett adók- ból származó jövedelem		alkalmazotti ker. adó-	
	fejtárgy P.	százalékos arány	fejtárgy P.	százalékos arány
földadó	4.95 P	11.7 %	1.50 P	5.7 %
házadó	7.62 P	11.5 %	4.11 P	6.2 %
társulati adó	8.90 P	15.5 %	5.07 P	8.8 %

Ezzel szemben az illeték és hozadéki adóbevétel éppen azokban a városokban jelentősebb, legalább is a bevételek arányában, ahol a földadónak van tulnyomó szerepe.

A pótadókulcs mértéke és a városi adóbevétel között ismét szorosabb összefüggés van. Ez az összefüggés talán az önálló városi adóknál nem olyan kifejező és a százalékos kereseti adónál is kisebb eltérések mutatkoznak, de ellentétben az előbbi csoportosítással az illetékjövedelem és a pótadókulcs magassága között már határozottabb összefüggés van.

Mielőtt az összefüggéseket egy kis összeállításban bemutatnánk, rámutathatunk arra, hogy ezen összeállítás szerint sok esetben a magasabb pótadókulcsot nem is annyira a pótadóalap mérsékeltté volta idézi elő, mint az a körülmény, hogy ezekben a városokban a városi adók nincsenek kellőképpen kimunkálva. Valószínűnek kell tartanunk, hogy ha egy-egy város adatait elemezzük, figyelembe véve most már azokat az eredményeket, amelyeket jelen tanulmányunk közölt, akkor kétségtelenül megállapítható lesz az, hogy a magasabb pótadókulcsot legalább is kisebb részben éppen ezeknek az itt bemutatott adóknak kedvezőtlenebb kimunkálása idézte elő, bár nem kétségtelen, hogy amíg a közvetett adók inkább forgalmi adó jellegűek és a városok forgalmával arányosan növekszenek, addig az alkalmazotti kereseti adó kifejezetten a munkát terhelő adóteher és így az iparforgalmi jellegű városok nagyobb bevételre tehetnek szert ezekből, mint a mezőgazdaságiak, azt viszont már adatszerűen igazoltuk, hogy a mezőgazdasági jellegű városok más okok miatt is viszonylag magasabb adóterhekkel kénytelenek megbirkózni.

A pótadókulcs magassága szerint csoportosítva a városokat, a városi adóbevételek a lakosság fejszámához viszonyítva és az összes bevételek százalékában kifejezve a következőképpen alakultak:

	önálló városi adó	közvetett adó	illetékek	%-os kereseti adó	alkalm pengőben	összesen
adóbevétel						
50 %	0.99 P	10.50 P	2.20 P	6.97 P	6.86 P	27.52 P
51—75 %	1.60 P	7.66 P	2.16 P	6.85 P	4.30 P	22.57 P
76—100 %	0.65 P	6.95 P	1.84 P	7.28 P	2.88 P	19.60 P
101 %-tól	0.41 P	4.22 P	1.65 P	5.25 P	1.44 P	12.97 P
százalékos arányban						
50 %	1.5 %	16.2 %	3.4 %	10.7 %	10.5 %	42.3 %
51—75 %	2.7 %	12.7 %	3.6 %	11.5 %	7.2 %	37.7 %
76—100 %	1.0 %	11.1 %	2.9 %	11.6 %	4.6 %	31.2 %
100-on felül	1.0 %	10.7 %	4.2 %	13.3 %	3.6 %	32.8 %

Vizsgálatainkat végezetül a *közvetett adó megoszlása* tekintében is végbe vittük. A közvetett adókban a legjelentősebb szerepet a forgalmi adórészesedésnek, továbbá a bor- és huszfogyasztási adónak volt. Az összes városokban mutatkozó közvetett adóbevételből forgalmi adóra 58.0, a borfogyasztási adóra 24.6 % és a huszfogyasztási adóra 23.2 % esik. Ez azt jelenti, hogy a lakosság lélekszámához viszonyítva forgalmi adóból 2.67, borfogyasztási adóból 1.72 és huszfogyasztási adóból 1.62 pengőt bevétele volt a magyar városoknak.

A pestkörnyéki és a felvidéki városok *forgalmi adórészesedése* ezt az átlagot lényegesen felülmulja, de a dunántúli városok is többet vettek be az átlagnál.

A *borfogyasztási adónál* viszont a délvidéki városok és az alföldi városok mutatnak sokkal nagyobb arányt, ezzel szemben a felvidéki városok az országos aránynak csak felét vették be.

A *huszfogyasztási adónál* ilyen szélső végletek nem mutatkoznak. Viszonylag több huszfogyasztási adót vettek be a felvidéki és erdélyi városok, jóval kevesebbet az alföldiek. (6. táblázat.)

Szeszfogyasztási adóbevételből 0.75 pengő a fejtárgy, ami az összes közvetett adó bevétel 7.5 %-át teszi. Viszonylag sok a bevétele a szeszfogyasztási adópótlékból a keletmagyarországi és erdélyi, valamint a felvidéki városoknak, a legkevesebb bevétele e címen a pestkörnyéki városoknak van.

A *sörfogyasztási adóból* származó bevétel 0.29 pengő, a közvetett adóknak 4.2 %-a. Ebben a vonatkozásban csekély ingadozás mutatkozik a keletmagyarországi és erdélyi városoknál, míg a legkevesebbet e címen az alföldi városok mutatják.

Az *ásványvíz és szikvíz fogyasztási adóból* 0.19 pengő, bevétele volt a magyar városoknak; a közvetett adóbevétel 2.7 %-a. Kiemelkedik a magyar városok közül a dunántúli városok nagyobbarányú bevétele. A pezsgőfogyasztási adónak lényegtelen szerepe volt a magyar városok bevételében.

A borfogyasztási adóbevétel alakulása nincs összefüggésben a városi lakosság foglalkozási összetételével. Ezzel szemben kisebb *összefüggés mutatkozik már a huszfogyasztási adóból származó bevételnél*. Eszerint az iparos városok iparuk súlya szerint többet vettek be e címen, mint a mezőgazdasági jellegű városok. Ez természetes és azt a szoros összefüggést mutatja, ami foglalkozási jelleg és huszfogyasztás között fennáll. Az iparos népesség mindenkör több húst fogyaszt, mint a mezőgazdasági jellegű *aszerint*

tehát, ahogy egy város népességében az iparos foglalkozásnak száma erősödik, a húsfogyasztási adóból eredő bevétel is emelkedik.

A szeszfogyasztási adóból eredő bevétel nem mutat összefüggést a városok foglalkozási összetételével. A sörfogyasztási adónál nem mutatkozik ki ez az összefüggés, aminthogy a foglalkozási összetétel nincs befolyással az ásványvíz- és szikvíz fogyasztási adóbevétel összegével sem. Ezzel szemben a forgalmi adórészesedés összege és a közvetett adókban elfoglalt szerepe szoros összefüggésben van a városok gazdasági jellegével.

A forgalmi adó részesedés fejátlaga és a közvetett adókban elfoglalt százalékos aránya a következőképp alakult:

iparforgalmilag tulnyomó többségű városokban	4.29 P, illetve 46.0 %
iparforgalmilag abszolút többségű városokban	3.20 P, illetve 40.6 %
iparforgalmilag relatív többségű városokban	2.80 P, illetve 37.7 %
mezőgazdasági relatív többségű városokban	1.67 P, illetve 26.5 %
mezőgazdasági abszolút többségű városokban	1.37 P, illetve 34.3 %
mezőgazdasági tulnyomó többségű városokban	1.15 P, illetve 31.0 %

A városnagyság és a közvetett adókból származó bevételek között összefüggés nincsen.

Ezzel szemben a pótdadóalap összetétele már rendkívül erősen befolyásolja a városi közvetett adókból eredő bevételt, ha azt a lakosság fejszámára vonatkoztatjuk, vagy azt vizsgáljuk, hogy ezek az adók a közvetett adóknak milyen részét teszik. Az utóbbi összefüggés természetesen már nem tiszta, mert ezt befolyásolja a közvetett adóból származó bevételnek az összes bevételekhez elfoglalt aránya is.

A közvetett adókból származó bevétel fejátlaga egyébként a következő volt:

Városok, amelyekben a pótdadóalapban tulnyomó szerepe van a

	Borfogy.	Husfogy.	Szeszfogy.	Sörfogy.	Ásvány szikvíz	Forg. adó részes
földadónak	1.61 P	1.06 P	0.32 P	0.20 P	0.14 P	1.60 P
házaadónak	1.66 P	1.95 P	0.62 P	0.33 P	0.23 P	2.83 P
a társ. adónak	2.00 P	1.72 P	0.55 P	0.36 P	0.15 P	4.15 P

Végezetül a közvetett adókból származó bevételt a városokat a pótdadókulcs magassága szerint csoportosítva vizsgáljuk. A forgalmi adórészesedést tekintve a pótdadókulcs magasságának befolyása határozottan igazolható. Bizonyos összefüggés van a sörfogyasztási és az ásványvíz- és szikvízfogyasztási adó, valamint a pótdadókulcs magassága között, ellenben sem a borfogyasztási, sem a husfogyasztási, sem a szeszfogyasztási adóból származó bevétel és a pótdadókulcs magassága szerinti összeállításnál összefüggés nem mutatkozik. A forgalmiadó részesedés összege 5.32 pengő azokban a városokban, amelyek 50 %-os pótdadóval dolgoznak és ezeknél a városoknál a forgalmi adó részesedés a közvetett adójövedelem 50.7 %-át tette. Már azoknál a városoknál, amelyeknél a pótdadókulcs 51.75 % volt, a forgalmi adórészesedés fejátlaga 2.80 pengő, százalékos aránya a közvetett adó bevételében pedig 36.8 % volt. A pótdadókulcs további emelkedésével a forgalmi adórésze-

A magyar városok háztartási helyzete 1943-ban.

F) A költségvetési közvetett adóbevétel megoszlása ezer pengőben.

Megnevezés	Borfogy.	Húsfogy.	Szeszfogy.	Pezsgőfogy.	Sörfogy.	Ásvány és szikvíz f.	Forg. adó rész
Az ország területén való megoszlás szerint csoportosítva.							
Alföld	2.101	1.506	569	2	251	217	2.202
Pestkörnyék	742	661	134	—	165	55	1.433
Dunántúl	1.116	934	204	2	175	134	1.733
Felvidék	251	516	166	—	76	41	979
Erdély	520	956	381	4	176	84	1.267
Délvidék	535	393	101	—	68	47	557
összesen:	5.265	4.966	1.555	8	902	578	8.171
A lakosság foglalkozási jellege szerint csoportosítva							
Iparfogy. tulny. többs.	773	695	157	1	169	57	1.558
Iparfogy. absz. többs.	1.585	2.181	652	4	371	255	3.444
Iparfogy. relatív többs.	1.116	988	443	3	146	141	1.712
Mezőgazd. tulny. többs.	1.070	674	159	—	127	51	752
Mezőgazd. absz. többs.	510	306	95	—	64	60	541
Mezőgazd. relat. többs.	211	122	49	—	25	14	192
összesen:	5.265	4.966	1.555	8	902	578	8.171
Lélekszám szerint csoportosítva.							
10.000-ig	86	95	98	4	31	10	226
10.001—20.000-ig	470	429	181	—	90	44	760
20.001—50.000-ig	2.149	1.796	519	3	349	217	3.834
50.001—100.00-ig	1.642	1.738	467	1	302	224	2.680
100.001 felett	920	550	290	—	130	83	671
összesen:	5.265	4.966	1.555	8	902	578	8.171
A pótdókulcs magassága szerint csoportosítva.							
50 %	649	568	140	1	127	76	1.605
51—75 %	1.812	2.195	623	3	215	215	3.061
76—100 %	1.992	1.653	588	1	198	198	2.720
101-től	812	550	210	3	89	89	785
összesen:	5.275	4.966	1.555	8	578	578	8.171
A pótdóalap összetétele szerint csoportosítva.							
Városok, amelyekben a pótdóalapban tulnyomó szerepe van:							
a földadónak,	1.436	940	280	—	181	129	1.420
a házadónak,	2.472	2.900	927	8	491	349	4.222
társ. és tantiem adónak	1.197	1.036	330	—	214	79	2.469
Kecskemét	160	90	13	—	16	21	60
összesen:	5.265	4.966	1.555	8	902	578	8.171

sedés fejátlaga csökken és százalékos aránya is kisebb lesz. Ennél fogva azokban a városokban, amelyek 76—100 %-os pótdóval dolgoztak a forgalmi adóból eredő részesedés bevételi fejátlaga 2.55 P, aránya pedig 36.6 %. Azokban a városokban, amelyek 100 %-nál nagyobb pótdóval voltak kénytelenek dolgozni, a pótdó-részesedés fejátlaga 1.50 pengő, a közvetett adókban elfoglalt szerepe pedig mindössze 30.8 %-ban fejezhető ki. *Ez ismét azt igazolja, hogy az iparok és forgalmuk révén kedvezőbb helyzetben levő városok pénzügyi helyzetét lényegesen megkönnyíti mindaz a körülmény, ami éppen a forgalmát növeli*, ezzel szemben fokozottan nehéz háztartási helyzettel kell küzdeni azoknak a városoknak, amelyek a forgalomtól el vannak zárva és már emiatt is nehezebb pénzügyi helyzetben vannak. Természetesen nehéz meghatározni azt, hogy hogy lehetne kiegyenlíteni a két különböző város közötti pénzügyi nehézségeket.

A magyar városok háztartási helyzetét rögzítő adatokban a felvett új csoportosítások az áttekintést lényegesen megkönnyítik. A háztartási statisztika eddig kiaknázatlan területei ezzel a rendszerrel sokkal nagyobb áttekintést engednek meg és ezek révén a magyar városok háztartási helyzetének legfontosabb mozgató rugóit a statisztika felfedi, amivel azt a gyakorlati eredményt biztosítja, hogy eddig edészen sejtelmesnek tetsző okok is világossá lesznek, sokféle szempontból pedig magyarázatot kapunk a háztartási helyzet egyes kirívó jelenségeire, de a nagyobb összefüggésekre is.

A magyar városok háztartási helyzetének tisztázása sokféle szempont miatt fontos. A magyar városokban végbemenő élet fontossága újabb korokban fokozottan emelkedett és emelkedni fog. A városok a magyar hazában mind fontosabb szerepet töltenek be és fejlődésük koránt sem korlátolt. Általános gazdaságpolitikai szempontból is foglalkozni kell a városi élet ezernyi megnyilvánulásaival, elsősorban azonban éppen háztartási helyzetük fejlődésével.

Háztartási szempontok is indokolják azonban a tisztánlátás fokozását. A magyar városok háztartási helyzete koránt sem alakult ki megnyugtató módon és az általános rendezés kérdése már évek óta napirenden van, anélkül azonban, hogy kielégítő megoldásra javaslat készült volna. Ez is a helyzet súlyosságát bizonyítja. A háztartási reform kérdését most már csak a háborús idők vetik vissza, azok után multhatatlanul szükséges lesz ezt megvalósítani és ekkor talán a felvetett szempontok megfelelő lehetőségeket is biztosítanak ehhez. Nem utolsó sorban azonban a vagyonfelügyeleti hatóság munkájának megkönnyítése is célként lebegett előttünk a tanulmány megszerkesztésénél. Tisztábbá kell tenni a magyar városok költségvetési formáját és meg kell teremteni az összehasonlítási lehetőséget úgy azonban, hogy ne csak a nyers számok legyenek összehasonlíthatók, hanem ennél a munkánál tekintetbe vehessük azokat a belső nagy összefüggéseket is, amelyek a városok háztartásában feltétlenül — éppen fentebb igazoltan — megmutatkoznak.

A magyar városok háztartási viszonyaival való foglalkozás hálátlan feladatot jelentett eddig, de remélhető, hogy a jövőben ennek révén tisztázni sikerül majd minden belső összefüggés törvényszerűségét és ennek révén biztosabb alapokra lehet majd helyezni a magyar városok általános háztartási helyzetét is.

Ruisz Rezső.

RÁDIÓHULLÁMOK A TANYAI KÖZIGAZGATÁS SZOLGÁLATÁBAN

A magyar közigazgatás megoldatlan problémáinak sorozatába tartozik a tanyai közigazgatás korszerű megszerzése is. Tanyavilágunk *van* és ha meg próbálkozunk halálraítélésével, belátható időnkig lesz is, tehát igazgatni is kell.

A feladaton az idők folyamán sokan töprengtek, de minden terv mögött óriási felkiáltójel gyanánt ott ágaskodott a beszerzési és fenntartási költség kérdése.

Sokan szeretik az állam-közösséget egy élőlény szervezetéhez hasonlítani. Az összehasonlítás sok termékeny gondolatot adott és éppen a közigazgatás szempontjából sok értékes kész megoldást is.

Az állam életműködésében az idegpályáknak a telefonvonalak, kábelek, táviróhuzalok óriási tömege és a rádió láthatatlan csatornái felelnek meg.

Tanyai településen megfelelő telefonhálózat építése igen költséges, de igen nagy terhet jelentene a fenntartása is. Közismert, hogy vannak vidékek, amelyek bizonyos időszakokban megközelíthetetlenek, már pedig a közigazgatás telefonja nem bírhatja el a hetekre való kikapcsolódást.

A rádió elterjedésével rögtön felbukkant az a gondolat, hogy ezt is bevonják a közigazgatásba. Ez több államban nem remélt mértékben már meg is történt minden olyan helyen, ahol a vonalas telefon gazdasági, vagy műszaki akadályokba ütközött. Rádióon keresztül igazgatják az oroszok egész Szibériát (hosszú vonalak fenntartása igen nehéz), vagy az USA pl. a Hawaii szigeteket, annak szigetek közötti helyi forgalmában is (úgy tárcsázzák a hivatalok egymást, mint Budapesten a telefonelőfizetők). Ilven rádióval vannak régóta felszerelve Amerikában a gangstereket üldöző rendőrautók, melyek menetközben küldhetnek jelentést és vehetik a többiek jelentéseit és a központ utasításait. Néhány éve a budapesti rendőrségnek is van ilyen berendezése. Ugyanilyen berendezéssel dolgoznak a tűzoltók, itt-ott Magyarországon is. Még a beszélgetések titkossága is biztosítva van.

A magyar tanya világába a közigazgatási rádió eddig nem volt beilleszthető. A rádió felszerelésének tetemes költségén kívül állandó — nem kicsiny — *áramellátásra* van szüksége, ami nem biztosítható, de ezenkívül van még egy nagy nehézség is, a megfelelő hullámhosszak hiánya. A hullámhosszak kiutalását nemzet-

közi egyezmények szabályozzák és ezeken egyetlen ország sem teheti magát túl. A rádióhullámok birodalmának van azonban egy olyan része, amit eddig még nagyon elhanyagoltak, nem tulajdonképpen értékelték. Ez az úgynevezett *ultrarövid hullámok* birodalma. Ultrarövid hullámoknak nevezik a 10 méternél rövidebb hullámokat. (Összehasonlításul: az általánosan ismert műsoros rádió többszáz méteres hullámhosszú, pl. Budapest I. keréken 550 méter). Az ultrarövid hullámokkal azért nem törődtek sokáig, mert nagy távolságra nem használhatók, ellentétben a hosszú és rövid, tehát a 10 méter feletti hullámokkal. Az elmúlt évtizedekben azonban a távolbalátás már alkalmazta ezeket a hullámokat, a háború pedig sohasem jóslta fejlődést indított el.

E törpe hullámok ugyanis úgy viselkednek, mint a fény, csak addig hatolnak el a föld felszínén, mint a fény, vagyis bizonyos távolságon túl nem érzékelhetők a föld görbülete miatt; egyirányba vetíthetők, mint a fényszóró sugárkévéje. Bátran nevezhetjük tehát *láthatatlan fénynék*. Háborúban a karavánok hajói, az éjben, a felhőben repülő gépek, a támadó tankok, egymásközött ilyen láthatatlan fényel érintkeznek, telefonálnak, folytonos beszélgetést tartva fenn. De ugyanezzel az ultrahullámmal „tapogatták” le az éjjeli vadászok és a földi légvédelem az idegen gépeket...

A San Francisko-i öbölben épült csodálatos, hatalmas hidszerkezet is az ultrahullámok segítségével épült: az óriási területre kiterjedő építkezési munkálatok „kézbentartása” egy csomó mozgó rádióautóval történt, minden fontosabb munkacsoportfőnöknek meg volt a maga mozgó rádió-telefonja; ezzel aztán a központtal és egymás között idővesztés nélkül érintkezhettek, anyagot rendeltek, munkásokat vezényelhetek stb.

Ugyanezek az ultrahullámok engedelmesen állnak a közigazgatás rendelkezésére is és elsősorban a tanyai összeköttetés kérdésében adnak olyan megoldást, ami nem helyettesíthető semmiféle eddig ismert módszerrel. A háború már ki is dolgozott bizonyos típusokat, amelyek hadvezetőségünk és a posta előtt már jól ismertek, de valószínű, hogy még további műszaki fejlődés várható a tömeges szükséglet révén.

Foglaljuk össze az ilyen ultrarövid rádiók tulajdonságait:

1. a hullámok nem jutnak el nagy távolságra, tehát másokat nem zavarunk, még az ország határain belül sem. Ez nagyon előnyös a tanyai összeköttetés szempontjából.

2. Oda irányíthatjuk a rádióhullámokat, ahova akarjuk, tehát azzal a hellyel lépünk érintkezésbe, amelyikkel akarunk. Az irányítás néhány rövid, mondjuk 30 cm.-es drótdarabkával történik, melyek együttvéve sem foglalnak el több helyet, mint egy kisebb kézibörönd. Ezek az u. n. irányított antennák igen élesen egyirányba terelik előre a rádióhullámokat, hátrafelé pedig majdnem semmitsem engednek. Ismeretes, hogy a műsortadó rádió minden irányban egyformán sugároz (éppen az a célja, ezért is nevezik a németek *Rundfunk*nak, körsugárzóknak).

3. A sugarak fényszórószerű vetítése révén nincs szükség

akkora energiára, mint az egyéb rádióadóknál, sőt azoknak csak piciny töredék részére. Példaként idézzük a jólismert villamos zseblámpát. Ennek energiafogyasztása körülbelül 1 watt. Nos tehát 1 wattnyi kisugárzott rádióenergiával 20—40—40 km-re lehet telefonálni. Persze az adót tápláló külső energia (a villamostelep teljesítménye) ennek sokszorososa, de még mindig olyan kevés, hogy a tanyán biztosítható) pl. akkumulátorból, amit ott helyben, kézi-hajtású dinamóval is meg lehet mindig tölteni, de van még egyéb mód is). A kölcsönös összeköttetéshez persze vevő is kell, (tehát minden helyen adó-vevő), de a vevő is jól ki van már dolgozva kereskedelmi alakjában is.

4. A „rendes” rádióval szemben óriási előnye, hogy léghőri zavar nem akadályozza, tehát mindig üzembiztos (pedig zivatarban a drótos telefont nem szabad használni), esőben ködben is, stb.

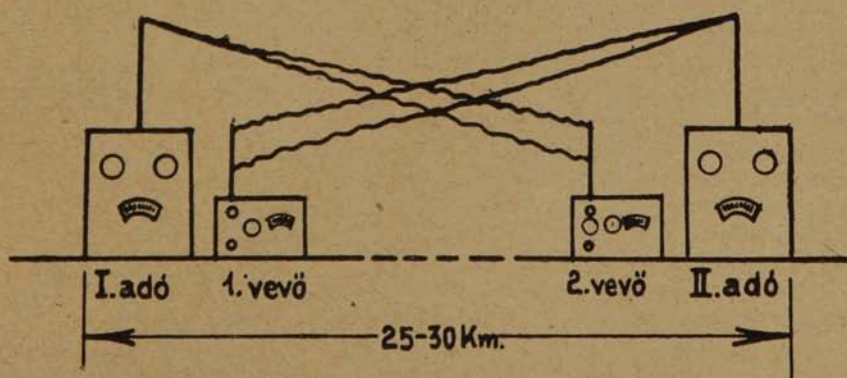
5. Az összeköttetések csak addig terjednek, amíg a látótávolság. A tanyai központban (pl. Kecskemét) azonban mindig van egy magasabb tárgy, városháza, templomtornya, ahonnan a sugarak jól közvetíthetők, a tanyán pedig 10—12 méter magas rud-állvány (antenna) mindenütt könnyen elkészíthető. Ezáltal az összeköttetés 20—25 km-re és ezen túl is biztosítható. Nagyobb távolságok áthidalásához vagy nagyobb magasság kell (pl. dombtető), vagy pedig az a rendszer, hogy közbeneső állomás továbbadja a beszédanyagot, esetleg automatikusan.

6. Lehet a központból egyszerre mindenkire szólni, utasítást adni, de lehet csak egyeseket felhívni. Lehet olyan pontokat is kijelölni, ahova csak utasításokat, figyelmeztetéseket juttatunk el bizonyos napokon, vagy a nap bizonyos órájában. Ide csak vevőkészülék kell, vagyis az üzembetartás költsége minimális. Két pont közötti összeköttetéshez ugyanis mindkét helyen adó és vevő kell, mert az én hangomat el kell juttatnom a beszélőtársam helyére (I. számú adó), őneki pedig az övét hozzám. (II. számú adó). Természetesen a beérkező hullámokat venni kell tudni, vagyis a beszélőtársam II. számú adójának vételéhez nálam egy vevőkészülék kell (1 számú vevő), ugyanígy van őnála is. Egy beszélgetéshez tehát két rádióhullám kell. A helyzetet az *1. sz. ábra* világítja meg. Az adóberendezés mindig drágább, többszöröse a vevőének. Vannak azonban kisebb berendezések, különösen a hordozhatók ilyenek, amelyeknél ugyanaz a készülék szolgál felváltva hol adónak, hol vevőnek. Ilyen formájában hasonlít a tabori telefonhoz, ahol pl. amikor én beszélek, egy gombot kell lenyomnom, amelyet hallgatáskor elengedek. Természetesen olyan helyre, ahova csak utasításokat, értesítéseket küldünk (ezek lehetnek pl. helyi gazdasági természetűek is, pl. felhívás valamilyen termény felhozatalára, mert a kereslet nagy, magas ára van, stb.) oda csak vevőkészülékeket adunk, mert onnan nem várunk visszajelentést.

7. A szolgálatot végző tisztviselő mindig összeköttetésben tud maradni hivatalával, még *menetközben is*. Vannak hordozható, készitaska alakú, autóba szerelhető, nem súlyos adó-vevők, amelyekkel az összeköttetést biztosítani lehet, sőt olyanok is vannak, amelyek néhány km-es távolságig terjedő hatósugárral úgyszólván

1. sz. ábra.

2. sz. ábra.

zsebben hordhatók (2—3 kg. az összsúlyuk). Nem kell hozzá túl sok fantázia, hogy az ilyen berendezések mi mindenre használhatók, elég megemlíteni azt, hogy vannak esetek, amikor nélkülözhetetlenek, pl. árvíz, vagy más elemi csapás esetén megindított munkálatok vezetésénél. Fényképünkön egy kéziböröndbe szerelt hordozható adó-vevő berendezést (2. sz. ábra); a képből a berendezés méreteire lehet következtetni, ennél azonban még kisebb méretű adó-vevő is van forgalomban. A képen az antenná a böröndre van szerelve, ami sík vidéken, a tanya világában 1—2 km-es távolságra megfelelő. Más berendezésnél egy horgászbót nagyságú könnyű rudat használunk antennaként, úgy hogy azt egy derékővben hordják, amikor is a hatótávolság lényegesen megnő. Ha pedig a magasságot nagyobbra vesszük, akkor 10—20 km-re is lehet összeköttetést kapni.

Meg kell jegyezni, hogy egyik közüzemiünkél az ultrarövid hullám összeköttetés állandó jelleggel be van vezetve.

8. Bőségesen rendelkezésre állnak a szükséges hullámhosszak.

9. A berendezési és fenntartási költségek a hosszúhullámu rádió költségeinek töredékreszei.

10. A kezelésre szükséges személyzet kiképzésére is van példa. A már említett közüzem rádiókezelőit tisztviselőiből és fiatal levétekből toborozta, akiknek egyébként semmilyen előképzettségük nem volt, legtöbbször csak 6 elemije. Kiváló tanári kar olyan fényesen oldotta meg feladatát, hogy 3 hónap alatt (csupán a délutáni órákban volt foglalkoztatás) jól kiképzett személyzetet állított be az üzembe, olyannyira, hogy a kezelők készülékeik belső működésével is tisztában voltak és kisebb hibákat is felismertek és megjavítottak.

A tanyai közigazgatásban egyébként megtörtént az első próbálkozás és pedig *Kiskunhalas* megyei város szeretné az első lépést megtenni ezen a téren. Ugy tudjuk, hogy már árajánlatokat is szerzett be és a postánál, mint a rádió legfőbb ellenőrének is megtette a szükséges lépéseket, így semmi akadálya sincs az első magyar tanyai rádióhálózat létesítésének. Bizonyosnak tartjuk, hogy az első berendezés gyakorlati következtetéseit levonva csakhamar követi a többi, sőt nem valószínű, hogy az a rendszer szétágazó körjegyzőségek munkájába is beilleszkedhetik, különösen ott, ahol a földrajzi adottságok kedvezők.

NAGY GYÖRGY.

TUDOMÁNY ÉS ÉLET

Előléptetési rendszerünk kérdései.

I. Az állami tisztviselők, altisztek és szolgák mai illetmény rendszerét az 1893. IV. tc. állapította meg, mégpedig úgy, hogy a tisztviselőket I—XI. fizetési osztályba sorolta. Az alsóbb fizetési osztályból a magasabbra kinevezés útján, ugyanazon fizetési osztály különböző fizetési fokozatai közül a legközelebbi maga-

sabb fizetési fokozatba pedig fokozatos előléptetés útján jut a tisztviselő. Ez az előléptetési rendszer az idők folyamán kiégyesült, egyes közalkalmazotti csoportokra módosult ugyan, de ma is alapját képezi előlépési rendszerünknek és közigazgatásunk személyzeti tagozódásának.

Állami költségvetésünk táblázataiból minden évben képet alkothatunk magunknak közigazgatásunk különböző fizetési osztályokba sorolt tisztviselőinek és egyéb alkalmazottainak létszámviszonyairól. De egyúttal bizonyos mértékig az előlépési lehetőségekre is következtethetünk, ha ugyanazon státusban (pl. valamelyik minisztérium központi igazgatási vagy külső igazgatási fogalmazási karánál) az egyes fizetési osztályok között a létszámmegoszlást összehasonlítjuk.

1. sz. ábra.

Ha az 1944. évi állami költségvetésben vizsgáljuk meg az ú. n. végleges létszámokat, azt látjuk, hogy a közzolgálat mai személyzeti felépítése a tisztviselők előlépése tekintetében sok egyenlőtlenséget és bizonytalanságot tartalmaz. Gondoljunk ugyanis az ú. n. státus-gulára, melynek az alsó rétegét, pl. valamely minisztérium fogalmazási karának gyakornokai, második rétegét a X. fizetési osztályba sorolt segédfogalmazók alkotják, s így feljebb, míg legfelső rétegét ügyviteli (adminisztratív) államtitkárok alkotják. Nem a miniszter, mert mint köztudomású, a miniszter, politikai államtitkár politikusból, törvényhozóból, stb. lesz és nem előléptetés útján.

A legtöbb központi igazgatási hatóság fogalmazási létszáma a következő képet adja: IV. fizetési osztály (osztályfőnök) 3—4, V. fiz. o. 12—14, VI. fiz. o. 20—24, VII. fiz. o. 30—36, VIII. fiz. o. 40—46. Tehát a gula lapos, sőt sok helyen homorú oldalú.

Az ú. n. státus-gula vizsgálatához azonban a költségvetésből kivehető statisztikai létszámadatok nem nyújtanak teljes képet a közigazgatási személyzet felépítéséről, különösképpen nem a központi igazgatási ágazatok felépítéséről, hanem egyéb adatokat is figyelembe kell vennünk, főleg a berendelt külsőigazgatási és szakszemélyzet számát. A berendelés oka és célja részben szakembereknek a központi igazgatásba bevonása, részben újabb feladatok megoldására újabb csoportok (osztályok) felállítása, részben pedig a központi személyzet utánpótlásáról — főként fiatalokkal — való gondoskodás. A berendelteteket előbb-utóbb vagy átveszik, a központi létszámba, vagy pedig magukkal hozzák a külső létszámba tartozó helyet (állást). Természetesen így a központi létszám gulájának aránytalansága ugyan kiegyenlíthető volna, gyakorlatban azonban csak még jobban fokozódik.

Figyelmetérdemlő mellékkörülmény az azonos rangban lévő tisztviselőknél a még hátralévő szolgálati idő és az életkorok között sokszor mutatkozó aránytalan eltérés is, mely még az ú. n. szanalási idők létszámcsökkentésének (1924 : IV. és 1930. évi XLVII. tc.-k) illetőleg éveken át a rendszeres utánpótlás elmaradásának a következménye.

Az előlépési lehetőség kihat a tisztviselők munkakedvére és a közigazgatási munka eredményességére. Már pedig ha a létszám-gula lapos, vagy éppen homorú oldalú, az előlépési lehetőség rendszeren rossz. Ha valamely fizetési osztályban sokkal több tisztviselő van, mint amennyi az eggyel magasabb, vagy különösképpen, ha megközelítően annyi, mint a közvetlenül felette lévő két fizetési osztályban együttvéve, ebben az alacsonyabb osztályban lévő tisztviselőknek — a mai előléptetési rendszer mellett — kevés reményük lehet a megfelelő időben való általuk egyébként megérdemelt, előlépésre.

Mivel az előlépés fizetési osztályokba történik, az a tisztviselőre erős anyagi, társadalmi, tehát szociális jelentőséggel bír. Ez a közigazgatás szempontjából szintén figyelmet érdemel.

Indokoltan felmerülhet olyan megoldás eszméje, amely a tisztviselők fizetésének emelkedését bizonyos mértékig függetleníti az előléptetéstől, tehát a státusadta lehetőségektől.

II. Közzolgálati rendszerünk már többféleképpen igyekszik ezt a kérdést megoldani:

a) *Korpótlékrendszerrel* (1938 : XXXVII. tc.), mely bizonyos szolgálati időnek ugyanabban a fizetési osztályban (VIII—XI) való eltöltése után előléptetési lehetőségek hiányában korpótlék címén kárpótolja a tisztviselőt.

b) *Fokozatos* (automatikus) előlépési rendszer (a csak fizetési fokozatokba tartozóknál, pl. népiskolai tanítóknál és középiskolai tanároknál, mely előre ismeretes).

c) *Rangszerinti* fokozatos előlépés, tehát szolgálati idő, a rangosztályokba soroltaknál, ilyen a honvédség és csendőrség tiszti és altiszti karánál a szükségletnek megfelelően, tehát időnkint változó időtartammal.

d) *Fizetési csoportokba* és azokon belül fizetési fokozatokba

lépnek elő a bírák és ügyészek. A bírói és ügyészi státust az 1920 : XX. tc. különítette el az állami tisztviselők fizetési osztályokba sorolt státusától részükre külön fizetési csoportokat rendszeresítvén. E csoportok a bírák és ügyészek megkülönböztető elnevezésein kívül többnyire megfelelnek a beosztásnak, illetőleg megbízásnak. A fizetési csoportokon belül rendszeresített fizetési fokozatok pedig „ölelkező” rendszerűek. Minden csoport magasabb fokozataival járó illetmények részint egyenlők, részint pedig megközelítik a következő csoport kezdő fokozataival járó illetményeket. Tehát bizonyos szolgálati idő eltöltése után — külön kinevezés nélkül is — elérhető a magasabb fizetési csoportnak megfelelő illetmény.

e) A legáltalánosabb és a közszolgálat egész vonalán ismert a fizetési osztályok és azokon belül a fizetési fokozatok szerint történő előlépés, mely *általános* vagy *vegyes* rendszernek is nevezhető. (1893 : IV. tc.) Röviden abban áll, hogy a tisztviselő a magasabb fizetési osztályokba kinevezés útján jut, de csak akkor, amikor ott üresedés van.

Az egyes fizetési osztályokon belül lévő 3, illetve 2 fizetési fokozatban bizonyos várakozási idő (általában 3 év) elteltével külön kinevezés nélkül (automatikusan) lép elő a tisztviselő. (Az anyagi különbséget azonban nem számottevő.)

f) *Személyhez kötött állás.* A státusba (végleges létszámba) fel nem vett állásra neveznek ki egy tisztviselőt hosszú szolgálataira vagy érdemeire tekintettel, ha kinevezés útján való előléptetése indokolt lenne ugyan, de a státusban erre lehetőség nincs. Rendesen csak az illető státus rendszeresített legmagasabb fizetési osztályába, vagy a rendszeresített legmagasabb fizetési osztály felett következő fizetési osztályba való kinevezés útján történik. Az ilyen személyhez kötött állást a költségvetésbe előzetesen fel kell venni, s ott külön megjelölik.

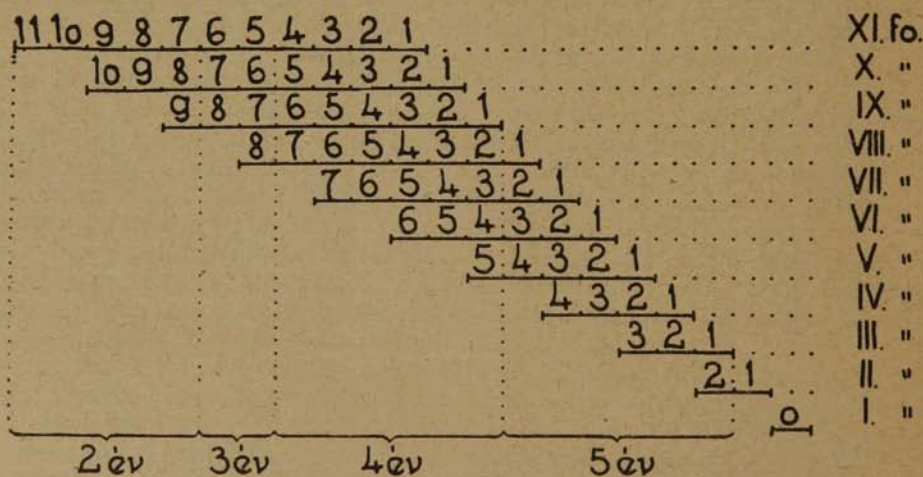
A személyhez kötött állás bővített formáját találjuk meg az országgyűlési tisztviselőknél. Ott ugyanis az Országgyűlés hivatalai részére alkotott Szerkezeti Szabályzat (1935.) 99. §-a szerint a VII—XI. fizetési osztályba sorozott tisztviselők, ha fizetési osztályuk legmagasabb fokozatában már három évet eltöltöttek, költségvetési előirányzat nélkül is — egy ízben — kinevezhetők a következő fizetési osztályba. Az egyetemi képesítési tisztviselők pedig, ha a VI. fizetési osztály 1. fokozatában három évet eltöltöttek és az V. fizetési osztály címét és jellegét már elnyerték, személyhez kötötten — rendszeresített állás hiányában is — az V. fizetési osztályba előléptethetők.

A felsorolt előléptetési lehetőségek nem tekinthetők a közigazgatás szempontjából teljes megoldásoknak, mert jórészt a végleges rendszeresített létszám lehetőségeitől (üresedés) és a szolgálati időtől, azaz rangtól függenek. A jutalmazásra, tehát a szorgalom, rátermettség, teljesítmény, stb., vagyis a kiváló minősítés figyelembevételére nem nyílik lehetőség, vagy pedig csak másnak olymértvű megelőzésével lehetséges, mely viszont anyagi vonatkozásai miatt a mellőzöttre nézve aránytalanul méltánytalan volna.

Olyan előléptetési rendszerre van szükség, amelynek keretében 1. méltányolható a minősítés eredménye anélkül, hogy mást aránytalan mellőzés érjen, 2. kiemelhető vezetésre alkalmas. Ne lépjen elő valaki csak azért, hogy a rangban utána következő, de nála jóval rátermettebb is előléphessen, viszont 3. a vezetésre nem alkalmas, de amellett szorgalmas és jó tisztviselő is haladjon anyagi javadalmazásban szolgálati idejéhez mérten, 4. lehetséges a tisztviselőknek státusok között (pl. valamelyik minisztériumból egy másikba) való áthelyezése anélkül, hogy ebből neki, vagy a többieknek anyagi, vagy erkölesi hátránya támadjon.

A közigazgatás eredményessége érdekében figyelmet érdemel a lélektani szempont is. Csak attól a tisztviselőtől lehet megkívánni a közszolgálat ellátásához szükséges teljes odaadást, ügybuzgalmat, aki érzi, hogy a közület méltányolja munkáját, igyekezetét és ha látja, hogy tanulmányaira nem hasztalan fordított költséget, időt, fáradságot. Feltétlenül szükséges, hogy a közszolgálat adta munkáját azzal a tudattal láthassa el, hogy pályájának bizonyos — aránylag rövid — kezdőszakasza (gyakornoki próbaidő) — után megélhetése biztosítva van, a megfelelő időben családot alapíthat, gyermekeit felnevelheti, közszolgálati idejének kitöltése után pedig olyan illetménynek megfelelő nyugellátásban részesül, amely öreg napjaira is biztosítja megélhetését. Tehát az anyagi függetlenség révén egész munkaerejét hivatásának szentelhesse.

III. Az ismertetett követelményeknek — a mai rendszert véve alapul — az alábbi rendszer felelne meg.

várakozási idő az egyes fizetési fokozatokban.

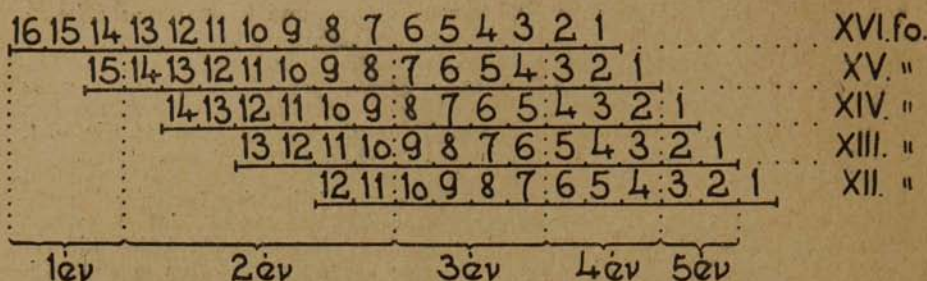
A meglévő XI.—I. fizetési osztály tehát megmaradna ugyan, de a fizetési osztályokon belül nem 2—3, hanem ugyanannyi fizetésifokozat lenne, mint ahányadik a fizetési osztály. Két egymás után következő fizetési osztály kezdő fizetési fokozatai között annyi a különbség, mint az alacsonyabb fizetési osztály legalacsonyabb első és harmadik fokozata között, (az ábrán egymás felett lévő fizetési fokozatokban élvezett törzsfizetések azonos összegűek.) vagyis a X. fizetési osztály 10. fokozata a XI. fiz. o. 9. fokozatával, a XI. fiz. o. 1. fokozata pedig a VI. fiz. o. 6. fokozatával egyenlő. Természetesen csak magasabb illetményre lehet valakit előléptetni, tehát pl. a X. fiz. o. 8. fokozatából csak a IX. fiz. o. 8. fokozatába, stb. v. ö. a mai jellegadóományozással, mely így feleslegessé válik.) Az alacsonyabb képesítésű tisztviselők 40 évi szolgálatuk során rendszeresen emelkedő illetményben részesülnének, külön kinevezésük elmaradása esetén is, minthogy fizetési osztályon belül az egyes fokozatokban a haladás szabályos időközökben (2—5 év) következnek be.

Az állami altisztek, szolgák előléptetését hasonlóképen lehetne egységesíteni, az eddig különböző Táblázatokba foglalt állami üzemi altisztek, szolgák, munkások és egyéb alkalmazottak bevonásával. Mégpedig: XVI. fiz. o.: kiegészítő szolgák, esetleg állandó munkások (első év próbaidő a legalacsonyabb fokozat fizetésével); XV. fiz. o.: II. oszt. altisztek, véglegesített munkások; XIV. fiz. o.: I. oszt. altisztek, begyakorlott munkások, stb.; XIII. fiz. o.: szakaltisztek, szakmunkások, felszabadult segédek, stb.; XII. fiz. o.: műszaki altisztek, művezetők, mesterek, raktárnokok, műszaki rajzoló, stb. és az eddig külön státusba tartozó kezelők.

E fizetési osztályok külön csoportot alkotnak, a tisztviselői fizetési osztályoktól eltérő összegekkel fokozatos (automatikus) előlépéssel. Alacsonyabb fizetési osztályból a magasabbba átlépés a felsorolásból is kitűnően bizonyos feltételek esetén történhetik meg. A magasabb képesítésűek magasabb fizetési osztályban kezdik szolgálatukat (első év ideiglenes). Pl. 4 középiskolai végzettséggel a XIII., 4 középiskolai végzettséggel és mestervizsgálattal, (Oklevéllel), valamint felsőipariskolával, ipari, mezőgazdasági stb. érettségivel a XII. fiz. o.-ban, utóbbiak (8 középiskolások) innen átléphetnek bizonyos idő multával és minősítés alapján a XI. (tisztviselői) fizetési osztályba.

Igy a kezelői státus megszüntetésével az 1944. évi költségvetés szerint 2.968, — eddig nem sok előhaladási lehetőséggel bíró, — állami alkalmazott jutna kedvezőbb helyzetbe.

Hasonlóképen megszüntethető volna a díjnoki (napidíjasi) állás eddig érvényben lévő rendszere is, minthogy a díjnoki állást csak mint alkalmi — legfeljebb egy évig tartó — munkára volna észszerű meghagyni, képesítésének megfelelő fizetéssel. Egy év után megfelelő minősítés, esetleg vizsga esetén a képesítésnek megfelelő fizetési osztályba kellene kinevezni minden díjnokot. (Csak az állami díjnokoknak az 1944. évi költségvetésben feltüntetett száma 3.624.)

5. sz. ábra.

1—1 év, 2—2 év, 3—3 év, 4—4 év, 5—5 év várakozási idő eltelte után fokozatos (automatikus) előlépéssel. A fokozatok összegkülönbségei alacsonyabbak, mint a tisztviselőknél. Az ábrán az egymás felett lévő fokozatok azonos összegűek. (Pl. a XVI. 8. azonos a XV. 9.-el, a XIV. 10.-el, a XIII. 11.-el, és a XII. 12.-vel.)

Az összegerszerűségénél az időszerű szociális szempontok figyelembevételére elengedhetetlen. Például a nősilés lehetővé tétele: ezért az első fokozatok fizetési ugrásai magasabbak és gyorsabbak, mint a további szolgálati idő alatt. A családtagok számát a családi pótlékrendszer megtartása mellett nem kell figyelembe venni. (1912:XXXV. tc. és 3500/1943. M. E. sz. r.)

Ha az ismertett előléptetési rendszert behatóan szemügyre vesszük — az egyszerűsítésre irányuló állandó törekvés folytán — felmerül előttünk bizonyos mértékű összevonás lehetősége is, amely előléptetési rendszerünket és egész közszolgálati személyzeti felépítésünket korszerűbbé tenni.

IV. Sok közszolgálati állás csak azért nyerte a ma használatos elnevezést, hogy az arra az igazgatási ágazatra rendszeresített több fizetési osztályban lévő tisztviselőket fizetési osztályuknak megfelelően egymástól megkülönböztesse. Az ilyen megkülönböztetéseknek tartalmi jelentőségük nincs. (Pl. segédfogalmazó és fogalmazó, számvevősegi II. és I. osztályú főtanácsos, II. és I. osztályú altiszt, stb.) Ennélfogva az azonos tartalmú állások elnevezése összevonható. Erre eddig is találunk példát. (Alispán V. és VI., közkórházi főorvos VII. és VIII., középiskolai tanár VI. és IX. fizetési osztály.)

Ennél az előléptetési rendszerénél a fizetésben történő előhaladás a megállapított várakozási idő után külön kinevezés nélkül, tehát magasabb fizetési osztályba lépés hiányában is bekövetkezik. Megfordítva, nem kell valakit azért kinevezni, hogy magasabb fizetésben részesüljön. Tehát kevesebb fizetési osztály rendszeresítésével, azaz néhányának a kihagyásával is ugyanazt a célt érjük el.

Közszolgálati személyzetünk, mint tudjuk, különféle fizetési osztályokba (állami, országgyűlési, államvasuti, állami üzemi) fizetési csoportokban (bírák), rangosztályba (honvéd-, csendőrtisztek) stb. tartoznak, melyeket a költségvetés különböző táblázatokon sorol fel.

Érvénybenlévő rendszerünk szerteágazó volta különböző okokra vezethető vissza, melyekre itt nem térünk ki, csak egyet említünk közülük és ez a fizetési megkülönböztetés.

A fizetési megkülönböztetés következtében az állás külön elnevezése ennél a — mondjuk haladványos — előléptetési rendszernél tovább is egyszerűsíthető, mégpedig olyan mértékben, hogy az állás elnevezése valóban fedje a munkakört, megbízást, igazgatási vonalon pedig a hatáskört. Mihelyt hozzáfognánk az ilyen egyszerűsítéshez, azt látjuk, hogy ekkor már nincs is szükség többé I.-XVI. fizetési osztályra, hanem annál kevesebb is elégséges. Sőt, közszolgálatunk személyzeti felépítésének a haladványos előléptetési rendszer mellett jobban megfelel, ha kevesebb fizetési osztályt és ehhez mérten kevesebb és egyszerűbb, de kifejezőbb állás-elnevezéseket rendszeresítünk.

<u>12223344455</u>	XII. fo
<u>1222334445</u>	XI. "
<u>122233445</u>	X. "
<u>12345678</u>	IX. "
<u>12345678</u>	VIII. "
Közigazgatási vizsga. <u>1234567</u>	VII. "
<u>123456</u>	VI. "
Főnöki stb. képesítés <u>12345</u>	V. "
<u>1234</u>	IV. "
<u>123</u>	III. "
<u>12</u>	II. "
<u>0</u>	I. "

4. sz. ábra.

Egységes előléptetési és fizetési rendszer.

Ha I.-XII. fizetési osztályt rendszeresítenénk, úgy abba az egész közszolgálati személyzet belefoglalható volna. Ezért az alább bemutatott előléptetési rendszert egységes haladványos, vagy röviden *egységes előléptetési és fizetési rendszernek* is nevezhetnénk.

A fizetési osztályokat jelölő vonalak fölé írt számok abban a fokozatban előírt változási időt jelentik. Az egymás fölött lévő fokozatok azonos összegűek. A fizetési osztályokon belül a fokozatok között a fizetési különbség nem szükségképpen egyforma. Az utolsó fokozatban — újabb kinevezés hiányában — az alkalmazott nyugdíjazásáig változatlan illetményel marad.

A tisztviselők és egyéb alkalmazottak besorolása a következő csoportosítás szerint történhetik:

- XII. fiz. o.: kisegítő szolgálók, munkások, (tanulatlan) — elemi népiskolai végzettség.
- XI. fiz. o.: altisztek, begyakorolt munkások, — elemi népiskolai végzettség és katonai vagy munkaszolgálat.
- X. fiz. o. szakaltiszt, szakmunkás, felszabadult segéd stb. — 4 középiskolai végzettség.
- IX. fiz. o.: vezető altiszt, (nem műszaki, ha nem ilyen a beosztása) művezető, mester, kezelő, — legalább 4 középiskola és külön vizsga, vagy mesteri képesítés, vagy pedig a képesítést adó középiskolák (mezőgazdasági, különféle ipari, u. n. felsőipari, kereskedelmi) 4 felső osztályát végezte és annak végbizonyítványát megszerezte, illetőleg érettségijét letette.
- VIII. fiz. o.: irodatiszt, számtiszt, vámszaki, gazdasági ellenőrök, népiskolai tanítók, stb. általában a régi XI. fiz. o.-ba soroltak — gimnáziumi érettségit és valamilyen szak- vagy felvételi vizsgát tett, illetőleg az alacsonyabb fizetési osztályból bizonyos feltételek fennforgása esetén (ami lehet a képesítést adó — a IX. fiz. o.-nál felsorolt mezőgazdasági, ipari, stb. — középiskolai végzettség és megfelelő minősítés,) előléptetett tisztviselők. Új alkalmazásnál 1 év (gyakornoki) ideiglenes.
- VII. fiz. o.: fogalmazó, számvizsgáló, irodavezető, középiskolai tanár, szolgabíró, járás- és törvényszéki bíró, kir. ügyész, m. kir. orvos, mérnök, gyógyszerész, rendőrhadnagy, (az eddigi felügyelői elnevezés helyett) stb.; általában a régi X., IX. és részben a VIII. fiz. o.-ba sorolt tisztviselők, ahol ez a hatáskörnek jobban megfelel, valamint a címnek is, hiszen úgyszólván elérheti szolgálatának végére a IV. (régii IV.) fizetési osztály legalacsonyabb fizetését, ha a szolgálati idejéből telik, de az V.-nek megfelelőt általában. (— Ebben a fizetési osztályban kezdik a főiskolai képesítésűek.) Alacsonyabb képesítésűek minősítésüknek és beosztásuknak megfelelően érhetik el.
- VI. fiz. o.: titkár, számvéveségi felügyelő (nem tanácsos, mert a tanácsosi elnevezésben eddig úgyszólván sok zavar mutatkozott. v. ö.: min. tan., min. o. tan., pénzügyi tan., számvéveségi tan., stb.) irodaigazgató, főszolgabíró, táblai bíró, rendőrkapitány, rendőrségi titkár, (a tanácsosi cím helyett), gazdasági-, ipar-, bányafelügyelő mérnök, főorvos, főmérnök, közegészségügyi felügyelő, tudományos-, egyetemi intézeti tanár, egy. nyilv. rendkívüli tanár, akadémiai, főiskolai tanár, pénzügyigazgató, üzemi igazgató, stb., általában a régi VIII., VII. és a VI. fiz. o.-ba sorolt azok a közszolgálati tisztviselők, akiknek hatáskörük szerint, valamint az azzal járó cím folytán idesorolásuk az előlépési lehetőségeket is figyelembe véve indokolt. — Előfeltétel a minősítésen kívül — különösen az önálló hatáskörrel rendelkezőknél — az egységes gyakorlati közigazgatási vizsga a megfelelő szaktárgyakkal és ismeretekkel kiegészítve (gazdász, mérnök, orvos, gyógyszerésznél is!) Bíraknál és ügyészeknél magától értetődően a bírói vizsga.

- V. fiz. o.: miniszteri tanácsos, számvevőségi tanácsos, vagy főigazgató, (ha főiskolai képesítése és közigazgatási képesítése is van) kúriai bíró, alispán, rendőrtanácsos (nem rendőrkapitányhelyettes), műszaki-, egészségügyi-, gazdasági tanácsos) utóbbiak csak kerületi, tájjellegi, országgrészi, vagy több vármegye feletti igazgatás felállítása esetén, illetőleg a külső igazgatás vezető állásai részére, mert egyébként fizetésben úgyszemélyesen emelkednek. A központi igazgatásban pedig — természetesen közigazgatási vizsga, esetleg tanfolyam elvégzése, átképzés után — miniszteri tanácsosok lehetnek), egyetemi nyilvános rendes tanár, (lásd még IV. fiz. o.-nál is), közkórházi, vámszaki főigazgató (tanácsos), múzeumi főigazgató, OTI., OMBI., MABI. alelnök, stb. általában a régi V. fiz. o.-ba sorolt tisztviselők és megbízások betöltői, ha hatáskörük, megbízásuk és a velejáró cím is fedik egymást. — Kizáróan főiskolai képesítésűek érhetik el, ha a közigazgatási vizsgát, bírói vizsgát, vezetői vizsgát letették, illetőleg vezetői tanfolyamot, átképzést elvégezték és ha működésük közigazgatási jellegű, hívve természetesen a bírakat és egyetemi tanárokat, stb.
- IV. fiz. o.: miniszteri osztályfőnök, kúriai tanácselnök, főispán, rendőrfőkapitány, főpolgármester, biztosító intézetek elnökei, egyetemi nyilvános rendes tanár bizonyos előfeltételek esetén (pl. 10 évi működés, vagy meghatározott évi közszolgálat, stb.) általában a régi IV. fiz. o.-ba soroltak, ha hatáskörük, működésük, stb. ennek a fizetési osztálynak megfelelő.
- III. fiz. o.: államtitkár, kúriai másodelnök, stb. (általában a régi III. fiz. o.-ba soroltak, ha a többi idesorolt álláshoz hasonló hatáskörrel bírnak.
- II. fiz. o.: miniszterek és a régi II. fiz. o.-ba soroltak, ha a többi idesorolt álláshoz hasonló közjogi hatáskörrel bírnak.
- I. fiz. o.: miniszterelnök.

Az egyes fizetési osztályoknál az állások felsorolása csak példaképpen és nem kimerítően történt. Sok állás megjelölése a régi alapon nem látszik kifejezőnek, mások pedig nem fedik a hatáskört. Ismét mások pedig a közigazgatásban nem jártasok előtt számtalan félreértésre vezetnének. (V. ö. múzeumőr, könyvtári segédőr, pénzügyőr, fegyházőr; — m. kir. rendőrfőorvos V. fiz. o., aki a m. kir. rendőrségi orvosi szolgálat vezetője, közkórházi főorvos VIII. és VII. fiz. o.-ban, akik legtöbbször csak beosztott orvosok; a tanácsos és igazgató címekről már esett szó.)

Ebbe a rendszerbe az egyenruha viselésére kötelezett közszolgálati alkalmazottak, sőt a m. kir. honvédség tagjai is befoglalhatók. Annak ugyanis nincs akadály, hogy valamely fizetési osztály két vagy akár három rendfokozatot is magábfoglaljon a fizetési fokozatok megosztásával. Pl.: IX. fiz. o. első négy fokozata törzsőrmester, második négy fokozata főtörzsőrmester, utolsó két fokozata alhadnagy; VII. fiz. o. hadnagy, az első három fokozatban főhadnagy a további négy fokozatban, vagy akár még a századosi rendfokozat is ide sorolna be. A hadnagyhelyettes és főhadnagyhelyettes új rendfokozatok pedig a zászlósi rendfokozattal együtt a IX. fiz. o.-ba kerülnének. A hadnagyhelyettesi rendfokozat ugyanis a kiváló tiszthelyettesek

részére kívánta megnyitni a tisztí beosztást, állást és a hadnagyi fizetés elérésének lehetőségét, melyet a IX. fiz. o.-ban is elérhet a jelenlegi rendszer szerint. A honvédségnél eddig ugyanis általában a bizonyos várakozási idővel egybekötött rangszerinti, fokozatos, magától bekövetkező (részben automaikus) előlépés érvényesül a törzstiszti karba bekerülés (törzstiszti tanfolyam) az ezredesi (ezredparancsnoki vizsga) és a tábornoki előléptetéstől eltekintve.

Az egységes illetményrendszerrel kapcsolatban felmerül az u. n. pótlék és nem rendszeres járandóságok részleges módosításának szükségessége is. Mégpedig elvi és gyakorlati megfontolások alapján és az érvényben lévő rendszerrel összehasonlítva az alábbi módon:

Korpótlék (1938:XXXVII. tc.) nyújtása a tervezet szerint ki-nevezés nélkül is bekövetkező fokozatos fizetési emelkedésnél fogva feleslegessé válik.

Képesítési pótlék. A bírói képesítési pótlékhoz hasonlóan méltányos volna a közigazgatási vizsgát, revizori vizsgát, esetleg más rendszeresítendő magasabb képesítést is állandó pótlékkal jutalmazni. Így a képesítési pótlék általános kiterjesztése általános lenne a főiskolai képesítésű közszolgálati alkalmazottaknak az ugyanabban a fizetési osztályban, de alacsonyabb képesítésű alkalmazottakkal szemben való kedvezőbb illetményben részesítésére. Illetőleg a mellékfoglalkozást nem űzhető közalkalmazottak kárpótlására. — Vezetői képesítés, ahol az vizsgával nyer megálapítást (pl. katonai hadiakadémia, másnéven vezérkari iskola, esetleg törzstiszti tanfolyam vizsgája) hasonló módon.

Rendőrségi pótdíj a szolgálat különlegességéből folyóan indokolt, ahol életveszély, gyakori ügyeleti szolgálat és napidíjban nem részesíthető gyakori nappali és éjjeli kirendelések a szolgálattal járnak. Hasonló elgondolások alapján volna módosítható a honvédségi és csendőrségi pótdíj csak a csapatnál, vagy különleges beosztásban, stb. szolgálatot teljesítőknél.

Hadipótlék. A hatályban lévő jogszabályok szerint.

Veszélyességi pótlék. Járványkórházak, veszélyes vegyészeti üzemek, bányászok, stb. részére. Mint eddig, de részben kiterjesztve.

Vármegyei tisztviselők személyi pótléka (1929:XXX. tc, ugyanabból az okból, mint a korpótlék mellőzhető.

Közlekedési segély nemcsak Budapesten, de természetben (bérletjegy) külön igazolás esetén.

Külszolgálati pótlék. A külső igazgatásnál szolgálatot teljesítő alkalmazottak részére, ha kultúrközpontnak nem tekinthető vidéken (kisváros, falu, tanya,) teljesítenek szolgálatot, illetve ilyen körzeteket napidíj nélkül rendszeresen és gyakorta kell látogatniok. A külszolgálati pótlék volna hivatva a külszolgálatjal járó terhek kiegyenlítésére a városiakkal szemben, továbbá a városba, fővárosba, központba törekvés csökkentésére.

Főnöki pótlék volna hivatva az osztály, főosztály, csoport, önálló hivatal vezetői munkájának állandó jutalmazása és az esetleg magasabb illetményt élvező alárendelttel szemben anyagi előny biztosítására. (Fiatal főszolgabíró és beosztott öreg szolgál-

bíró). Ez utóbbi szempont figyelembevétele nem elengedhetetlen, de célszerű.

Családi pótlék, mint eddig.

Mellékjövedelmek, jutalmak. Az újabb pótlékok beállítása következtében mellőzhető volna a hivatalos mellékjárandóságok nyújtása. Kívánatos is lenne már csak a köztisztviselői állás tekintélyének erősítése céljából is. A jutalmazás pedig csak a közszolgálatlaltal kapcsolatos rendkívüli munkák esetenkénti elvégzéséért történjék és összegében a fizetési osztálytól függetlenül.

Az állandó juttatások aránytalan és sokszor méltánytalan jövedelemkülönbségeket okoztak a tisztviselők között. Legtöbbjük régi időkből származó és már eredeti rendeltetést vesztett gyakorlatból ered és egyetlen jelentősége a nem kielégítő fizetések pótlása.

A mellékjuttatások megszüntetése a közigazgatás ágazataiban — részben legalább is — fedezetül szolgálhatna a haladványos, vagy egységes előléptetési rendszerre áttérés pénzügyi kihatásainak, vagy más közérdekű célokra nyujtana okot.

Az egységes rendszer tervezeténél különösen a VIII. fizetési osztálytól felfelé első pillanatra úgy látszik, hogy megnyílik a lehetőség a talán túlságos gyors előmenetelre is. Figyelembe kell vennünk azonban azt a körülményt is, hogy magasabb fizetési osztályba az előlépés csak kinevezés (helyi önkormányzatoknál választás) útján és csak a magasabb hatáskörrel, megbizatással járhat együtt, ami magátólértetően bizonyos tanusított szakértelmet, hivatottságot, a szakértelmen, külön vizsgán, vagy tanfolyam elvégzésén alapuló előzetes kiválasztást tételez fel a megfelelő minősítésen kívül.

Befolyásolja továbbá az előléptetés gyorsaságát a vizsgák rendszere is. A fogalmazási karnál a VIII. fizetési osztályba eddig is csak a gyakorlati közigazgatási vizsga sikeres letétele után lehetett előlépni. Az ismertetett rendszerrel (csak a közigazgatásnál) ennek megfelelően a VII. fiz. o.-ból a VI. fiz. o.-ba ugyancsak a vizsga letétele után volna a tisztviselő kinevezhető azzal a kiegészítéssel, hogy e vizsga letételét — esetleg a szakigazgatási vizsgarész jelenlegi (4) számának emelésével — az összes közigazgatási, főiskolai képesítésű tisztviselőre ki kellene terjeszteni. A tervezetben megjelölt V. fiz. o.-ba pedig csak olyan közszolgálati alkalmazottat lehetne kinevezni, aki a közszolgálatban betöltött hivatásának megfelelő vezetői tanfolyamot elvégezte, illetve vizsgát letette, vagy annak megfelelő képesítést megszerezte. Az ilyen főnöki képesítést nyert közszolgálati alkalmazottakból volna kiválasztható a *közigazgatási vezérkar* is, amelynek szervezése előbb, utóbb elkerülhetetlen lesz. (V. ö. Magyary Zoltán: A közigazgatási vezérkar 1938. és Magyar közigazgatás 1942. 528. oldal.)

A tervezet, — mely a közszolgálat egész területére kiterjeszkedik — a közigazgatás vonalán a tisztviselőknek minősítés és képesítés alapján történő kiválasztása, illetőleg beosztása révén melynek csak következménye a magasabb fizetési osztályba előléptetés), lehetőséget nyújt arra is, hogy megfelelő ember a képességeinek és munkájának megfelelő helyre kerüljön. — A pótlé-

kokra vonatkozó kiegészítő tervezet figyelembevételével annak a módja is megtalálható, hogy a vezetésre, vagy valamilyen különleges irányú feladat megoldására különösképen alkalmas tisztviselő ne csak abban a részigazgatási ágazatban legyen felhasználható, ahol közszolgálatát elkezdte, hanem áthelyezhető legyen az egész szakigazgatási ágazatban, vagy akár más minisztérium főhatósága alá, a közigazgatás bármely megfelelő területén is, anélkül, hogy az ottani tisztviselőknek hátrányt (Einschub) okozna. Anyagi hátrány az egységes előléptetési és pótlékrendszer révén magát az áthelyezettet sem érheti, sőt jobban érvényesítheti a közértekezésben képességeit, mint esetleg eredeti szolgálati helyén, ahol történetesen a kiválóak nagyobb száma miatt eléggé nem érvényesülhetett. Így a személyi versengés káros hatásainak esélyei csökkennék a hasznosakkal szemben.

Az ismertetett előléptetési rendszer újabb lehetőséget ad az egyén eredményességének fokozására, amely a személyzeti politikának egyik fontos feladata.

BÓNÉ GÉZA.

A közigazgatás és az államcél viszonya.

A közigazgatás tartalmi átalakulása.

I. Ha a közigazgatás és az államcél közti összefüggést akarjuk vizsgálni, mindenekelőtt a két alapfogalmat kell tisztázni. Mivel egy teljesen részletes fogalom meghatározás már maga is kritikai kiindulópontul szolgálhat és az összes további következtetések értékét leronthatja, olyan meghatározást kell adni, amelyet általában mindenki elfogad, csak bővít, vagy szűkít, de azért a differencia specificat is magában foglalja.

A közigazgatásról szóló meghatározások közül vegyünk néhány fontosabbat. *Concha Győző* szerint „a közigazgatás az az állami működés, amellyel egy nemzet közfeladatai, közszükségletei végett ezeknek egyes konkrét eseteiben cselekvőleg foglalkozik”... „A közigazgatás a nemzet egyes esetekbeni tevékenysége közszükségleteinek kielégítése végett”... „A közigazgatás e szerint, ha részletesen nem körvonalazott államcélról eltekintünk, igen különböző feladatok pusztá összesége.”¹

Magyary Zoltán „Magyar közigazgatás” című művében a következő meghatározást adja: „Közigazgatás az állam szervezete a közfeladatoknak ezek természete által megszabott módszerrel a jogrend keretében való eredményes megoldására.”² *Guido Zanobini* megfogalmazásában „a közigazgatás az állam által közvetlenül, vagy közvetve elvállalt konkrét tevékenységnek összessége az egyes közérdekek megvalósítására, melyek az állam céljában összegeződnek.”³ *Oreste Ranalletti* szerint „az adminisztráció célja mindig azoknak a közszükségleteknek a kielégítése,

¹ L. *Concha Győző*: Politika II. 3. lap.

² L. I. m. 42. lap.

³ L. *Guido Zanobini*: Corso di Diritto Amministrativo 5. lap.

melyek az államcélokban foglaltatnak.⁴ *Otto Koellreutter* meghatározásában az igazgatás (Verwaltung) huzamosabb tervszerű cselekvés egy meghatározott cél elérésére.⁵ *Otto Mayer* definíciója szerint a „közigazgatás alatt az állam saját jogrendjének uralma alatt végbemenő azon állami ténykedést kell érteniünk, amely az igazságszolgáltatás céljaitól különböző összes egyéb állami céloknak megvalósítására irányul.”⁶

Leonard D. White is a célnak való szolgálatot hangsúlyozza ki, mikor azt mondja, hogy „a közigazgatás az emberek és anyagi javak ügyeinek intézése az állam céljának szolgálatában.”⁷

Ez a csak kiragadott néhány idézet is elegendő arra, hogy mint mindnyájunkban közös elemet, a közigazgatásnak az államcélok megvalósítására vonatkozó feladatát elfogadjuk. A közigazgatás minden vizsgálója egyetért abban, hogy az állam a közigazgatás útján cselekszik. A közigazgatás így legtágabb értelemben az államcélok megvalósításában jelentkezik.⁸ Ha az eképen megfogalmazott közigazgatást el akarjuk különíteni a másik két állami főfunkciótól, akkor azt mondhatjuk, hogy a kormányzás (törvényhozás) az állami célokat felismeri és kitűzi, a közigazgatás megvalósítja, az igazságszolgáltatás pedig megvédi és az azokkal való szembehelyezkedést megtorolja.

II. Ha a közigazgatás a mindenkori államcél megvalósítója, akkor természetes, hogy a közigazgatást úgy kell megszervezni, hogy a hatalmon lévők, vagy a koreszme által vallott államcél megvalósításának megfelelően, azt teljes mértékben eredményesen ki tudja szolgálni. A közigazgatás tehát mindig a gyakorlati államcél függvénye. Annak megfelelően alakítandó ki, hogy világosan álljon előttünk, mit vállal az állam elérendő célnak. Ezek a célok az idők folyamán gyakran változtak. Az egymást felváltó, sőt sokszor párhuzamosan létező politikai rendszerek más és más eszmék megvalósításában látták az állam feladatát. Más és más célt vallott az egyiptomi, a görög, a perzsa, a római, a frank, a németrómai, a török birodalom. Szintén más és eltérő célokat szolgáltak a természetjogra, az állami mindenhatóságra, az észre, vagy a szabadságra felépített politikai rendszerek. Mivel pedig, mint *Szent Tamás* „Summá”-jában mondja, „finis est cuius gratia omnia fiunt”, a felsorolt hatalmak és politikai rendszerek is minden erejüket latbavetették az általuk vallott célok elérésére és teljes állami apparátusukkal annak megvalósítására dolgoztak. Mivel a cél megvalósítása a végrehajtáson múlik, így kerül a közigazgatás állandó szoros alárendeltségi kapcsolatba az államcélal. Az államcél szabja meg a közigazgatás méreteit, szervezetét, működését. A közigazgatás akkor jó, ha ezt a célt a lehető leg-

⁴ *L. Oreste Renelletti*: Le garantigie della giustizia nella pubblica amministrazione. 28. lap.

⁵ *L. Otto Koellreuter*: Deutsche Verwaltung 1. lap.

⁶ *L. Ereky*: Közigazgatási jogi jegyzetek 10. lap.

⁷ *L. Leonard D. White*: Introduction to the Study of Public Administration 2. lap.

⁸ Pl. Németországban az adótörvényeket nemzetiszocialista szellemben kell végrehajtani.

nagyobb eredménnyel szolgálni tudja. Ha erre nem képes, rossz és olyannak kell felváltania, mely az államcél gyakorlati megvalósításra alkalmasabb. Mivel így a közigazgatásnak az államcélhoz való döntőjelentőségű alárendeltségi viszonya kimutatható, ezen viszonynak a legutóbbi fejlődésben való tisztázása szükséges. Alakulása az egész közigazgatásra, annak szervezésére és működésére meghatározó fontosságú lehet.

III. A legutolsó nagy szellemi átalakulás a liberális parlamentáris rendszerre való áttérés volt. Ebben a szellemben fogalmazták meg az állam célját és feladatait és ennek hasonlatosságára alakították ki a liberális parlamentáris állam közigazgatását is.

Nézzük milyen célokat tűztek ki ezek az eszmék az állam feladatául? *Montesquieu* szerint az állam végső fokon azért van, hogy legyen. A magyarok közül *Eötvös József* az állam célját az egyéni szabadság biztosításában látta.⁹

Concha Győző szerint „az állam az ember eszméjét valósítja meg”. „Az emberi eszme öncél, mert semmi másnak, önmagán, azaz a végtelenen kívül, melynek földi megvalósulása, nem szolgál, s minthogy az állam az a közület, minthogy az állam a nemzetnek az a tevékenysége, amelyben és amely által az emberi eszméknek minden oldala leginkább megvalósul, az állam is öncél”.¹⁰ Mint *Krisztics* mondja „az individualizmus állásponja szerint az államnak olyannak kell lennie, hogy önmagát feleslegessé tegye, azaz mindent elvégezzon, hogy ne legyen rá szükség”.¹¹ Ezt a felfogást vallotta *Spencer Herbert Social Statics* című művében, aki szintén semminemű állami beavatkozást nem hajlandó eltérni és az államot teljes passzivitásra kényszeríti. Ugyanígy vélekedett a liberális kor valamennyi tudósa és politikusa is.

IV. A liberális kornak az államról és annak céljáról való ez a teljesen passzív felfogást az államot minimálisan passzivitásra, a túlzók szerint megsemmisítésre ítéli. A cél elérésére eszközök keltek. A cél az volt, hogy az állam ne cselekedjék, tehát cselekvő erejétől kellett megfosztani. Mivel az állam a közigazgatás (végrehajtóhatalom) útján cselekszik, ezt kellett úgy megszervezni, hogy csupán a legminimálisabb teljesítményeket nyújthassa. Jogszabályilag körülírták, hogy mit szabad az államnak tenni. Ennek a tevékenységnek módját, mértékét, várható eredményét előre kínos pontossággal megállapították. Ezenfelül lehetőleg minden állami akció ellen jogorvoslati lehetőséget nyújtottak, hogy az állam a neki engedélyezett hatalommal a polgárok rovására vissza ne élhessen. Úgy illesztették bele a közigazgatást az állami szervezetbe, hogy minden önálló és a jogszabályok által nem engedélyezett cselekvésre képtelen legyen. Elismerték ugyan külön államhatalmi ágak, de ugyanekkor kijelentették, hogy bár „a közigazgatás az alkotmánynak ép oly tényezője, mint a király, a

⁹ L. *Concha Győző*: Politika II. 222.

¹⁰ L. *Concha Győző*: Politika I. 199. lap.

¹¹ L. *Krisztics Sándor*: Politika 303. lap.

parlament, a kormány, csakhogy nem mellettük, de alattuk van."¹² Ezt a törvény uralmának nevezték és a liberális alkotmányok alapvető tétele volt. Ehhez járult, hogy a közigazgatást szervezetileg is a törvényhozás alá rendelték és főnökeiket is nem közigazgatási, hanem tisztán politikai szempontok szerint a törvényhozás tagjai közül jelölték ki. Így a közigazgatás teljesen a törvényhozás kiszolgálója lett és minden cselekvéséért felelősséggel tartozott a törvényhozásnak.

V. Ez a felfogás mindaddig tartható volt, míg a liberáliszmus eszméje uralkodott és a normálisnak tartott viszonyok meg nem változtak. Azonban a „normális” viszonyok megváltoztak és a rájuk vonatkozó normák az új viszonyok között csak nagyon nehezen voltak használhatók. „A politikai tanok változnak, a népek megmaradnak” — mondja *Mussolini*.¹³ A népi élet kiterjesztése és öntudatosítása, a szociálisabb életviszonyok biztosítása voltak az alapjai, azoknak az újabb tanításoknak és mozgalmaknak, melyek a liberáliszmus felváltására vállalkoztak. Ezek az új tanok nem maguktól alakultak ki. Egyrészt, mint a liberáliszmus túlhajtásával szemben fellépő antitézisek, másrészt, mint a megváltozott életviszonyok által követelt megoldások jelentkeztek. A „normális” viszonyok megváltoztak, soha nem tértek vissza és a kivételes állapotok állandósultak. A méretek és feladatok óriási mértékben növekedtek, a társadalom lényegében formálódott át. Az élet egymás után vetette fel a politika, a közgazdaság, a társadalom olyan problémáit, melyekkel a liberális berendezkedésű állam tehetetlenül állt szemben, sokszor fel sem ismerte azokat, ha pedig felismerte, a beavatkozásra nem volt joga.

Ilyen körülmények között természetesen az állam céljáról vallott az a felfogás, mely a célt az állam negligálásában, sőt felszámolásában, az eszközt az állam teljes passzivitásában látta, nem volt tovább fenntartható. Ezt a tant nemcsak, hogy módosítani kellett, (méltányosság, közérdek, kivételes intézkedések, rendkívüli hatalom, közszükség, végveszély, szükségrendelet és más hasonló, nem éppen a liberalizmus szellemében való megoldások bevezetésével), de helyette fellépett és követeli helyét egy újabb világszemlélet. Ez az eszme a liberáliszmussal szemben az államot teljes aktivitásra, kedvező és irányító szerepre akarja kötelezni és ezek szerint szabja meg annak célját is.

Hogy ez az eszme mit tart az állam céljáról, azt ma még pontosan megállapítani nem tudjuk. Az alábbi idézetek azt mindenesetre bebizonyítják, hogy ez a cél nem azonos a liberáliszmus államcéljával és hogy azokkal az eszközökkel és azzal a közigazgatási rendszerrel, melyet a liberális eszmék szolgálatára rendeltek, nem elégíthető ki.

A liberáliszmussal való első nagy forradalmi szembefordulás Oroszországban a bolsevista szovjetrendszer bevetése volt. Ezt az államot Magyar Zoltán így jellemzi: A proletárdiktatura államának a kapitalista liberális állammal szemben egyik leg-

¹² L. Concha Győző: Politika. I. 33. lap.

¹³ L. Benito Mussolini: La Dottrina del Fascismo. 21. és 24. lapok

lényegesebb különbsége az, hogy a termelési eszközök köztulajdonbavétele következtében a termelés állami feladattá lett. A gazdasági élet szervezése és vezetése egyetlen nemzeti terv alapján történik. Az ország összes gazdasági erőinek racionális és gazdaságos kihasználása és összhangbahozása a termelés irányításának teljes centralizálását kívánja. Az állami költségvetés az egész nemzetgazdaság összes termelését és annak összes költségeit magában foglalja. Az állam feladata a termelvények elosztása és a jövedelemelosztás is. Ez az állami feladatok körének olyan foku kibővítését jelenti, amihez hasonló foku államosítás más államban sehol sem található.¹⁴

Mint látjuk, a szovjetrendszer igazán nem akarja tétlenségre szorítani az államot, sőt a centralizáció olyan fokát és az állam totalitásának olyan teljességét akarja megvalósítani, melyet eddig még egyetlen állam sem kísérelt meg. Ha a távolabbi céloktól el is tekintünk, közelebbi célnak egymindent magába foglaló, magának kisajátító és az összes közületi életmegnyilvánulásokban monopol helyzetre törekvő állami szervezet kialakítását el kell ismernünk. Ez viszont csakis olyan intenzív, hatalmas és jólszervezett közigazgatási gépezet segítségével oldható meg, amely mindezeket a szempontokat ki tudja szolgálni és a passzivitás helyett a teljes és tökéletes aktivitásra, iniciatívára, a szervezésre és a tudományos üzemvezetés szempontjaira van felépítve.

Olaszországban szintén forradalom törölte el a liberális rendszert. Az állam semmibevevéssel és mellőzésével szemben Mussolini kijelentette, hogy „a fascizmus számára az állam örök”.¹⁵ A liberalizmus szerint az állam felesleges, Mussolini szerint „a formák, melyben magukat az államok kifejezik, változnak, de az államok szükségessége fennmarad”.¹⁶ Még világosabban fejezi ki Mussolini a fascizmusnak az államról való felfogását, mikor azt mondja: „Mindent az államban, semmit az államon kívül és semmi az állam ellen!”¹⁷ Ennek az államnak a célját Carlo Alberto Biggini, a bolognai egyetem tanára a Magyar Közigazgatástudományi Intézetben tartott előadásában a következőkben foglalta össze: „A korporatív államnak saját erkölcsi és civilizatorikus hivatása van, társadalmi igazságtévként szerepe, gazdasági feladatai vannak.” Röviden: hivatása van az élet minden területén. Ezért a testületi állam jelenti az igazi szociális állam megvalósulását, sőt magát a társadalom megszervezését.¹⁸ Ez egy szintén totális államszemlélet és olyan feladatokat tűz az állam elé, melyek megoldása az összes nemzeti erők latbavetését igényli, mely viszont maximális teljesítőképességére fokozott közigazgatás nélkül nem lehetséges.

¹⁴ L.: *Magyary Zoltán*: A közigazgatás legfőbb vezetése szervezési szempontból. 49. lap.

¹⁵ L. *Benito Mussolini*: La Dottrina del Fascismo 21 és 24. lapok.

¹⁶ L. *Benito Mussolini*: La Dottrina del Fascismo 21 és 24. lapok.

¹⁷ L. *Benito Mussolini*: Scritte e Discorsi. V. 162. l.

¹⁸ L. *Közigazgatástudomány*, 1940. 51. lap.

Az új német rendszerben az állam, mint hatósági és hivatali apparátus, a Führer kezében a népközösség célját szolgálja.¹⁹ Ezt a célt az állam *Hitler Adolf* szerint a faji sajátosságok fenn tartásának biztosításával éri el.²⁰ Hogy ebben a rendszerben a közigazgatásnak milyen feladatot szántak, láthatjuk abból a hatalmas munkából, mely az új rendszer uralomrajutása után megindult. A birodalmi autótutak építése, a német városok újjárendezése, a szociális lakásépítési program végrehajtása, az egészségügy gondozás nagyarányú kifejlesztése, az új népi és faji politika, a négyéves tervek (Vierjahresplänen), a fegyverkezés, a Reichsnährstand piacrendezése, a racionális munkaerőgazdálkodás végső eredményben mind a közigazgatás útján kerültek megvalósulásra. Ezért mondja Wilhelm *Stuckart*,²¹ hogy a közigazgatás feladata ma elsősorban a nagy állam- és népességpolitikai célok megvalósítása, mindennemű kulturális berendezések és intézmények létesítése és fejlesztése és a korunk technikai és gazdasági problémáinak megoldásában való közreműködés. A portugál államelnök, *Salazar* teljes nyíltsággal így tárja fel a helyzetet. Az államot — mint mondja — előbb teljes passzivitásba, a nemzetgazdaság szervezete iránt való közömbösségbe hajtottuk... azokat a nagy tévedéseket, amelyek megrontották a társadalmi vezetők szemléletét, fel kell váltanunk a javakra, a munkára, a családra, a társaságra és az államra vonatkozó ki egyensúlyozott, igazságos és emberies eszmékkel.²² A totális államszemléletet nem ismeri ugyan el, de azért az államot bőven ellátja feladatokkal. Az állam feladatait a portugál alkotmány 6. cikkelye a következőkben foglalja össze:

1. Megőrizni és előmozdítani a nemzet erkölcsi egységét és megállapítani jogi rendjét, meghatározván és tiszteletben tartva azokat a jogokat és biztosítékokat, melyek a természettől, vagy a törvény erejénél fogva megilletik az egyéneket, a családokat, a helyi önkormányzatokat és az erkölcsi és gazdasági korporációkat.

2. Összeegyeztetni, ösztönözni és irányítani minden társadalmi tevékenységet, hogy érvényesüljön az érdekek igazságos összhangja, s a magánérdek a jogos határokig alárendeltessék a közérdeknek.

3. Buzgón őrködni a kevésbé kedvezett társadalmi osztályok életviszonyának javulásán, megakadályozva azt, hogy ezek az életviszonyok az emberileg kielégítő létminimum alá süllyedjenek.²³

Bár a felhozott idézetekből egy új, közösen elfogadott állammé cél világosan nem olvasható ki és egyébként is ez még ma nem állapítható meg, bizonyos, hogy az új államok a közületi érde-

¹⁹ L. *Höhn-Maunz-Svoboda*: Grundfragen der Rechtsauffassung. 22. lap.

²⁰ L. *Hitler Adolf*: Mein Kampf II. 452. és köv. lapok.

²¹ Wilhelm *Stuckart*: Gedanken zur künftigen Ausbildung des Verwaltungsnachwuchses. Reich, Volksordnung und Lebensraum. IV. Band 1945. 114. lap.

²² *Mihelics Vid*: Az Új Portugália, 60—61. lap.

²³ *Mihelics Vid*: Az Új Portugália, 71—72. lap.

keket az egyéniek elé helyezték és a szociális feladatok megoldását elvállalták. Mivel mindkét cél megvalósítása, a közérdek megállapítása és szolgálata és az igazságosabb és emberesebb szociális helyzet kialakítása sokszor csak az egyes egyéni érdekekkel való tudatos szembehelyezkedés és az állami akarat szilárd és kérlelhetetlen végrehajtása útján biztosítható, ezeket a célokat a tétlenségre szervezett közigazgatás megvalósítani nem tudta. A semmittevő közigazgatás a nihilista szemlélete szolgálta. A cselekvő államnak erős, akarni és végrehajtani tudó közigazgatásra van szüksége. „A közigazgatás tett” mondja Koellreuter.²⁴ Magyary Zoltán a közigazgatásról szóló, már előbb idézett meghatározásában pedig, mint fogalmi kelléket, az eredményességet is beleveszi és csak az eredményt felmutató közigazgatás létjogosultságát ismeri el. Mint láthatjuk, a nem cselekvés helyét az alkotás és kezdeményezés, a passzivitást az aktivitás váltotta fel. A tétlenségre kárhözátott közigazgatást olyan potenciális energiákkal kellett felruházni, amelyekkel az új célok szolgálatát el tudja látni, cselekvőképessé és eredményessé kellett tenni. Ennek az új államcélnek megfelelő közigazgatás kialakulásának külső jelei a következő pontokban foglalhatók össze:

1. Érdemrendszeren alapuló, hivatásos közszolgálat.
2. A végrehajtóhatalom vezetőszerének elismerése és a kormánynak a parlamenttől való függetlenítése.
3. A dolgozó tömegeknek az állami életbe való szerves bekapcsolása és ezáltal az osztályharc kiküszöbölése.
4. A gazdasági életnek közügygé való nyilvánítása és vezetésének az állam által való átvétele.
5. A közigazgatási vezérkarok kialakulása.²⁵

A külső és formai átalakuláson kívül lényeges és mélyreható tartalmi változás is történt magán a közigazgatáson belül. A közigazgatás, mint cselekvés a legváltozatosabb konkrét ügyek intézéséből tevődik össze. Mikor a liberális jogállam közigazgatási szervezete kialakult, ezen ügyek száma és a velük való munka a maihoz hasonlítva minimális volt. Az ügyek elintézéséhez elegendő volt a jogszabályokban való tájékozottság, a kiosztott feladatok ismerete, az ügykörök pontos és lelkiismeretes ellátása. Elég volt, ha ki-ki végezte a maga feladatát és semmi mással nem kellett törődnie. Sem azt nem kellett tudni, hogy a szomszédos íróasztalnál mit csinálnak, sem azt, hogy a közigazgatás számára jogilag megállapított kereten kívül mi történik. Elég volt a jogszabályok és a parancsok pontos végrehajtása és semmi mással törődni nem kellett, mert hiszen az élet amúgy is eligazította önmagát. A közigazgatás azonban időközben mérhetetlen változáson ment át, mennyiségileg megnövekedett, minőségileg továbbfejlődött és az állami funkciók közötti relatív viszonya a

²⁴ L. Koellreuter: Deutsche Verwaltung 1. lap.

²⁵ L. Bővebben Magyary Zoltán: Államéletünk válsága. Kiny. az „Egyedül vagyunk” 1956. évi 6. számából, 16. lap.

legjelentősebbé fokozódott.²⁶ Egyrészt ez a belső fejlődés, másrészt az állandósuló „abnormális“ viszonyok, valami újat, eddig ismeretlent is követeltek a közigazgatástól. Az ügyintézés mellett a közigazgatás beavatkozását. Sem a közigazgatás, mint egész, melynek az egyes hivatalok, hatóságok stb. csak részei és ebben el kellett tudnia igazodnia, másrészt tudomást kellett venni az életről, mely már nem igazította el önmagát, hanem követelte a közigazgatás beavatkozását. Sem a közigazgatás, mint egész, mint szervezet, sem a jogon kívül levő élet, eddig a közigazgatási tevékenység tárgya nem volt.

A közigazgatás így olyan minőségi többletmunkát kapott, melyet *csak jogi* tudásával megoldani nem tudott, amelynek elvégzése azonban egyre nehezebben hárult rá és az eddigi ügyintéző tevékenységnél is nagyobb fontosságúvá emelkedett. Ez a fejlődés hívta fel a közigazgatás figyelmét a szervezés fontosságára és az 1945. évi varsói Nemzetközi Közigazgatástudományi Kongresszus tárgya éppen a közigazgatásnak, mint szervezetnek a vizsgálata volt. A kongresszus résztvevői egyhangulag fogadták el a főelőadó jelentését, aki e jelentésében a szervezésnek a közigazgatásban való döntő fontosságát hangsúlyozta ki.²⁷

Ez az új, amire a közigazgatás eddig képesítve nem volt, de amelyet végeznie kell. Éppen ezért az ebben az irányban való képzés a közigazgatás számára létfontosságú, mert szervezés nélkül a mai méretekkel és feladatokkal a közigazgatás megbírkózni nem tud. A közigazgatás fogalma így új tartalommal bővül, megmarad az ügyintéző közigazgatás, mint alsóbb minőségi fokozat és ehhez járul a szervező munka, mint felsőbbrendű kiegészítő. A kérdés most az, hogy a közigazgatási hierarchián belül ennek a két funkciónak az egymáshoz való viszonya hogyan alakul.

A felsőbb, magasabb állásokban a szervező munka lesz a döntő fontosságú, de mindig vannak és lesznek ügyek, melyek eldöntését a legfelsőbb hatóságok maguknak tartják fenn. Lejjebb menve az ügyintéző tevékenység megnövekedik, az alkalmazottaknak egész munkaidejét leköti, azonban a szervezés követelménye itt sem marad el, csak módosul. Míg a felső helyen országos méretekben, addig az alantasabb tagozatokban tartományi, megyei, járási, községi stb. méretekben kell szervezni. Ez a szervezés is kétféle irányú, egyrészt magát a közigazgatási szervezetet kell állandóan a viszonyokhoz alkalmazni, másrészt az életet kell megszervezni, annak problémáit feltárni, kivizsgálni, megoldani. Az első feladat megoldása inkább a felsőbb hatóságok dolga, a másodikét inkább a közönséggel érintkező szervek tudják megoldani, de mindenfajta szervnek mindkettőben részt

²⁶ Ennek a hatalmas átalakulásnak számszerű és nemzetközileg is összehasonlítható adatait l. *Magyary Zoltán*: A közigazgatás legfőbb vezetése szervezési szempontból.

²⁷ A főelőadó *Magyary Zoltán* volt. Jelentése a Szfv. Stat. Hiv. kiadásában „A közigazgatás legfőbb vezetése szervezési szempontból“ cím alatt 1936-ban jelent meg.

kell vennie a saját ereje és tudása szerint. Mint látjuk, a közigazgatásban, mely eddig főleg az ügyintézésekből állott, ma a szervezési problémákra kell a fősúlyt helyezni. A közigazgatás új és nehéz problémái éppen a szervezés terén adódnak. Mivel a közgazdasági szervek ügyintéző feladatokkal sokszor túlságosan is el vannak látva, a szervezési követelményeknek a közigazgatás nem mindig tud megfelelni.

Amennyiben ezen szükséglet kielégítését a közigazgatás fontosnak tartja, de látja, hogy maga a feladatokkal megbírkózni nem tud, mert sem ideje, sem kellő tudományos felkészültsége azok megoldására nincs, közigazgatástudományi intézeteket hív életre. Ezeknek ügyforgalmuk nincs és csakis a problémák tudományos kivizsgálásával és megoldásával foglalkoznak. Ezek az intézetek bírják a magasabb szervek tekintélyét és átfogó egységes látókörét, a tudomány pártatlanságát és vizsgálódási módjait és emellett módjuk van a közigazgatási szervezetnek és az élet problémáinak kivizsgálására és a megoldásukra szolgáló helyes javaslat megadására. Ilyen intézetek már sok helyen vannak és a közigazgatás a szervezeti problémák megoldásában sokat köszönhet nekik. Ezen megoldással és a már előbb felsorolt formalisztikus átalakításokkal a közigazgatásnak az új állami célokhoz való alkalmazása szinte teljesnek mondható és a közte és az államcél közti összhang, míg a gyakorlati államcélban újabb változás nem áll be, biztosítva van.

VII. Amint a gyakorlati államcél az idők folyamán változik, az államcél változását rögtön követni kell a közigazgatási szervezet megváltoztatásának is. Igen komoly nehézségek származhatnak abból, ha az utóbbi elmarad, mert a régi cél szolgálatára rendelt szervezet az új feladatokat nem mindig tudja megoldani. Ebből olyan feszültség állhat elő, mely nem mindig vezethető le komoly zökkenő nélkül.

Befejezésül a következő végkövetkeztetéseket vonhatjuk le:

1. A liberális jogállam célja az egyéni szabadság biztosítása volt. Erre legjobb eszközül a közigazgatás jogi keretek közé szorítása és minimális teljesítőképességre való kényszerítése szolgált.

2. Gyakorlati államcél a liberális jogállam felszámolásával megváltozott. Az egyéni szabadság helyére a közérdek és a szociális kérdés megoldása került. Az új célhoz új eszköz szükséges. Ez az új eszköz az új közigazgatás, mely a régi passzivitást, a maga aktivitásával és eredményességével váltja fel. A közigazgatásnak ez az átállítása, felszabadítása több országban már megtörtént, ahol pedig még nem történt meg, folyamatban van.

3. A közigazgatásban a szervezés döntő fontosságúvá lett. Szervezni — bár különböző mértékben és módon — de minden közigazgatási helyen tudni kell.

LOVÁSZ JÁNOS.

A MAGYAR KÖZIGAZGATÁSTUDOMÁNYI INTÉZET KIADVÁNYAI:

	Ára:
1. Magyary Zoltán: A magyar közigazgatás racionalizálása. 1930.	—
2. Magyary Zoltán: A magyar közigazgatás gazdaságosságának és eredményességének biztosítása. 1931.	—
3a. Hantos Gyula: A magyar közigazgatás területi alapjai. 1931.	—
3b. Hantos Gyula: Administrative boundaries and the rationalisation of the public administration. 1932.	10 P
4. Magyary Zoltán: A magyar közig. rac. programmja. 1932.	1 „
5. Mártonffy Károly: A szabatos törvény. 1932.	4 „
6. Fluck András: A budapesti közhivatali kézbesítő szolgálat. 1932.	2 „
7. Kiss István: A magyar tanyai közigazgatás. 1932.	—
8. Martonyi János: A közigazgatási bírászkodás. 1932.	—
9. Julier Ferenc: A vezérkarok szervezete és működése. 1932.	1 „
10. v. Guothfalvy-Dorner Zoltán: A nemzeti gazdasági tanácsok. 1932.	1 „
11. Magyary Zoltán: The rationalisation of the Hungarian public administration. 1932.	1 „
12. Magyary Z. Scientific management in public administration. 1933.	2 „
13. Kodifikációs törekvések. Vladár Gábor, Magyary Zoltán, Mártonffy Károly és Oszwald István tanulmányai. 1933.	2 „
14. Göbel József: Anyagbeszerzés. 1933.	2 „
15. Magyary Zoltán: A Magyar Közigazgatástudományi Intézet. 1934.	4 „
15a. Magyary Zoltán: The Hungarian Institute of Public Administration. 1934.	1 „
15b. Magyary Zoltán: L'Institut Hongrois des Sciences Administratives. 1934.	1 „
16. Szöllősy Zoltán: A közegészségügyi törvények egységes szerkezete. 1935.	4 „
17. Ratkovszky Károly: Tanulmányok a nyugdíjkérdéshez. 1935.	4 „
18. Kiss István: Csongrád megyei város közigazgatása. 1935.	—
19. Alsó László: A község-szervezés alapelvei. 1935.	6 „
20. Mártonffy Károly: A közszolgálat utánpótlása. 2. kiad. 1937.	8 „
21. Meznerics Iván—Torday Lajos: A magyar közigazgatás szervei 1867—1937. 1937.	8 „
22. Valló József: Közigazgatási eljárás. 1937.	4 „
23. Menczer Károly: A francia és az olasz államtanács szervezete és működése. 1937.	3 „
24. Drágffy Miklós: Az önkormányzat multja és jelene Franciaországban. 1937.	3 „

	Ára:
25. Magyary Zoltán: Közigazgatási vezérkar. 1938.	1 „
26. Vecseklőy József—Horváth Kálmán—Menczer Károly: Világvárosok közigazgatása. 1938.	—
27. Magyary Zoltán: Bulletin No 1. of the Hungarian Institute of Public Administration, 1934—1938. 1939.	1 „
28. Drágffy Miklós: A testületi önkormányzat Franciaországban. 1939.	5 „
29. Martonyi János: A közigazgatás jogszerűsége a mai államban. 1939.	4 „
30. Magyary Zoltán—Kiss István: A közigazgatás és az emberek. 1939.	20 „
31. Ratkovszky Károly: Tanulmányok a nyugdíjkérdéshez. II. 1940.	4 „
32. Valló József: A service public eszméje a mai francia közigazgatási jogban. 1940.	5 „
33. A szociális vármegye. 1941.	10 „
34. Valló József: A hatályos jogszabályok összegyűjtése. 1941.	6 „
35. Nagy Károly: Gazdasági közigazgatás a német nemzeti szocializmus rendszerében. 1941.	6 „
36. Benárd Aurél — Karcsay Sándor: A német közszolgálati jog. 1942.	6 „
37. Karay Kálmán: Olasz testületi önkormányzati jog.	12 „
38. Valló József: Törvénytervezet az általános közigazgatási rendtartásról, indokolással. 1942.	6 „
39. Vecseklőy József: Elnökválasztás Amerikában. 1942.	2 „
40. Bereznai Aurél: Munkaerőgazdálkodás a mezőgazdaságban. 1943.	10 „
41. Kiss István: A mezőgazdasági üzemív. A mezőgazdaság közigazgatási szervezésének segédlete. 1944.	10 „
42. Kiss István: A közigazgatási adattárak. 1944.	50 „
43. Magyary Zoltán: A Magyar Közigazgatástudományi Intézet könyvtárának jegyzéke, II. rész. 1944.	10 „
44. Lovász János: Országrendezés a Német Birodalomban. 1944.	10 „
Magyary Zoltán: Magyar közigazgatás. 1942.	50 „
— A magyar közigazgatás tükré. 1932.	24 „
— Közigazgatástudomány. Folyóirat. 1938—	Evfolyamonként 15 „